

DE VROEGSTE GESCHIEDENIS VAN BRUGGE *

VI EEN ANDER «OUDBURG» TE BRUGGE ?

J. Dondt heeft, zoals wij reeds schreven, er terecht op gewezen dat de voorstedelijke Brugse bevolking zich in de onmiddellijke nabijheid van het castrum heeft gevestigd. Hij zocht echter deze eerste nederzetting onmiddellijk ten noorden van de burcht, aan de rechter- en linkerzijde van de Reie, tussen de St.-Kristoffel- en de St.-Pieterskapel. Tussenin lag de Sint-Pietersbrug.

De eerste stadskern is dáár niet te zoeken. Ze was in elk geval niet te zoeken aan de linkeroever van de Reie, want dáár werd — en dat reeds zeer vroeg — de Grote Markt gehouden, toen de primitive markt, die elders lag, te klein was geworden. De linkeroever van de Reie was, in de negende en de tiende eeuw en bleef ook nog daarna een onbewoond gebied vanaf de Oudburg tot de Schouwburgplaats.

Ook de rechteroever van de Reie was in deze eeuwen nog onbewoond. Dáár stond weliswaar de Sint-Pieterskapel, in de huidige Filipstokstraat, enkele tientallen meters ten oosten van de Sint-Pietersbrug, doch deze kapel werd er niet ten tijde van de eerste graven van Vlaanderen gebouwd. A. Duclos heeft beweerd dat ze door Robrecht de Fries

---

* Wat voorafgaat verscheen in de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge, CXII, 1975, blz. 5-59, 171-204 ; CXIII, 1976, blz. 87-137.

werd opgericht. Hij duidt echter geen enkele tekst aan waaruit dit zou blijken¹. Ik veronderstel zelfs dat ze nog ouder was en wellicht werd gebouwd toen Boudewijn V het castrum heeft vergroot en het klerikaal gedeelte aan het castrum heeft toegevoegd. Toen werd een nieuwe weg omheen de burcht aangelegd nl., de huidige Filipstokstraat, en de Sint-Pietersbrug die de Reie overbrugde en ook de kapel gebouwd die aan de H. Petrus werd toegewijd. Deze was waarschijnlijk niet zo groot als de Sint-Kristoffelkapel. Dit zou althans te vermoeden zijn uit het feit dat het lijk van Karel de Goede naar deze laatste kapel werd overgebracht en niet naar deze van Sint-Pieter.

Deze laatste kapel werd waarschijnlijk gebouwd op de plaats waar de eerste galg had gestaan, dus op het oudste galgeveld. Deze naam is lang bewaard gebleven in de naam van een straatje nabij de Sint-Pieterskapel, een straatje dat galgeveld heette². Galbert verhaalt dat een van de belegerden opgehangen werd «apud Harenas», dus op een andere plaats, nl. op het Zand. Het oude Galgeveld was toen dus reeds

---

1. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 517 : Sur l'ancien Galgeveld, au nord du Bourg, Robert le Frison avait fondé, en 1080, une chapelle en l'honneur de Saint Pierre au dessus de la crypte de Ste Cathérine, dite in den Crog. Zie ook *ibidem*, blz. 28. Het valt echter te betwijfelen of deze crypte toen reeds bestond.

2. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 17 : Nous connaissons encore les fourches patibulaires, érigées à côté du Malberg, et dont le nom s'est conservé longtemps dans le Galgeveld, ruelle derrière la chapelle de Saint Pierre, rue Philipstok. De Malbergplaats heeft echter niets te maken met een gerechtsplaats, zoals A. Duclos verkeerdelijk dacht. Over de betekenis van de plaats Malberg is er geen betwisting mogelijk. De oudst gekende vorm van het woord Malberg was «plaetse Maubert».

Over het Galgeveld schreef K. DE FLOU., *a.w.*, Deel IV, kolom 396 : Galgeveld, deel van de Keersstraat (vóór 1090). De Keersstraat lag naast de Sint-Pieterskapel.

verplaatst³. Het kon ook niet anders vermits de Sint-Pieterskapel er toen reeds was gebouwd. Ik heb de indruk dat men de herinnering aan een lugubere plaats waar een galg had gestaan veelal wilde uitwissen door er een kapel te bouwen. Het is best mogelijk dat ook Boudewijn V dit heeft willen doen door het bouwen van de Sint-Pieterskapel. Het nieuw Galgeveld apud Harenas («op het Zand»), door Galbert vermeld, heette lang het Galgenhof. De abdijs van Sint-Andries bouwde er in de 16de eeuw een toevluchtsoord met kapel en de Paters Capucijnen kwamen zich in de 19de eeuw vestigen op een ander deel van het oud Galgenhof. Volgens een oorkonde van 1271 werd de galg nogmaals verplaatst, nu ten

---

3. GALBERT verhaalt hoe een der belegerden die gevangen werd genomen ter dood werd gebracht *apud Harenas*. Het zand was toen (in 1127) naar het westen toe uitgestrekter dan thans. Galbert schrijft niet uitdrukkelijk dat er «ten Zande» — op het Zand — een Galge stond, maar het is te vermoeden dat de gevangene op het Galgenhof *apud Arenas* ter dood werd gebracht. Zie Galbert, *a.w.*, c. 119. Later werd de Galge gans buiten de stad geplaatst. De herinnering eraan is blijven voortleven in de naam van Galgeweg en Kaakstraat.

Over de galge *apud Harenas* schrijft A. Duclos, *a.w.*, blz. 509: L'emplacement du couvent des Capucins, portait, parmi le peuple, le nom de Galgenhof (in de Bouveriestraat).

Het Galgeveld of Galgenhof had in 1127 reeds moeten plaats maken voor de Sint-Pieterskerk of kapel die op het oud Galgeveld aldaar werd gebouwd. De galge werd buiten de omwalling die Boudewijn V liet graven.. buiten de stad geplaatst .. apud Harenas .. ten Zande, dat zeer uitgestrekt was en op het westeinde ervan, nabij het klooster van de Paters Capucijnen (het huidige klooster). De naam van Hauwerstraat (hangwaartstraat) zou daarop kunnen wijzen. De plaats kreeg er later de naam van Galgenhof. De abdijs van de H. Godelieve kwam zich later vestigen in de nabijheid van het oud Galgenhof (in 1623). Ook daar had — nabij het Galgenhof — de abdijs van Sint-Andries in de 15de eeuw een refuge of toevluchtsoord. Zo was het op dit Galgenhof dat de gevangen genomen Benkin ter dood werd gebracht.. apud Harenas. Zie GALBERT, *a.w.*, caput 119.

westen van het Magdalenahuis, op het grondgebied van Sint-Michiels. De namen : Galgemeulen, Galgeweg, Galgeveld, en Kaakstraat zijn er stilzwijgende getuigen van. Ook daar werd, langs de Diksmuidse Heerweg, een kleine kapel gebouwd⁴.

De Sint-Pieterskapel met onderaan de Sinte Katharinakapel of beter -krypte, werd in 1723 afgebroken. Ter plaatse werd een nieuwe kapel gebouwd met een plaats waar kaarsen werden gegoten. Vandaar de naam van het «Keersken». «Galgeveld, een deel van de Keersstraat, achter Sint-Pieterskerk», schrijft Karel de Flou. «Vóór 1090»⁵. Het woord «veld» is typisch genoeg : het duidt op geen vroege agglomeratie langsheen de rechteroever van de Reie. Vermits er ook geen was langsheen de linkeroever, waar het grote marktplein lag, kan er geen sprake zijn van een oude *vicus* onmiddellijk ten noorden van de burcht.

Brugge bestond ongetwijfeld reeds als *vicus* of duidelijker als «portus» omstreeks 900. In een op initiatief van de heer M. Gysseling leesbaar gemaakte passage van het zogenaamde tiende-eeuwse fragment van het «Liber traditionum sancti Petri Blandiniensis «wordt Brugge er als *vicus* vermeld. A.C. Koch heeft bewezen dat in de tekst van het fragment : «In Brutgis vico manet», het woord *vicus* er als synoniem geldt van *portus*⁶. «Alle plaatsen — het zijn er drie en twintig — heten er «villa», behalve twee : Antwerpen, en Brugge. De eerstbedoelde zijn heden nog alle

4. K. DE FLOU, *a.w.*, deel IV, kol. 396, en voor 't Keersken : A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 119 en 517.

5. K. DE FLOU, *a.w.*, deel IV, kol. 396 : Galgeveld, met de vermelding van het jaartal 1090.

6. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 145 en vlg : De ouderdom van Brugge in : *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 1945.

dorpen». De eerstbedoelde zijn heden nog alle dorpen. Brugge was dus oorspronkelijk een aanlegplaats en handelscentrum. J. Dhondt heeft de vraag gesteld of er een stedelijk Brugge in de 9de eeuw bestond, en erop geantwoord : «het is mogelijk, en zelfs niet onwaarschijnlijk, want er bestond een handelsnederzetting te Brugge omtrent 900 en, daar waar het vaak voorkomt dat de door de Noormannen verstoorde handelscentra zeer spoedig heropleven na hun vertrek, zijn er maar weinig voorbeelden van *nieuwe* handelsnederzettingen die in die tijd oprijzen⁷. Brugge was dus, zoals Antwerpen, reeds een portus in de negende eeuw. De vroegste aanlegplaats en handelsnederzetting is zonder twijfel te zoeken daar waar Brugge is ontstaan : nabij het castrum, dat is ten noorden, ten westen of ten oosten van de burcht». J. Dhondt zocht ten noorden van het castrum, rechts en links van de Sint-Pietersbrug.

Wij zochten elders, onmiddellijk ten westen van de burcht. Allen die op een plan van Marcus Gerards - 1562 - zoeken naar de Oudburg te Brugge, zullen onmiddellijk het buitengewoon verschil in oppervlakte en dan ook de belangrijkheid inzien van het zuidelijk deel van de Oudburg tegenover het noordelijk deel. Het verschil moet oorspronkelijk, toen de Halle nog niet was gebouwd, nog meer de aandacht hebben getrokken. Waarom ? Wat kan de reden zijn geweest van het verschil ? Het zuidelijk deel lag in de onmiddellijke nabijheid van de Dyver waar de schepen hun koopwaren kwamen lossen. Ongetwijfeld liepen daar ook brandstraatjes, maar wij vergeten daarbij dat er langsheen de noordkant van de Dyver

---

7. J. DHONDT, *a.w.*, blz. 20.

een strook terrein lag die als loskaai dienst deed voor de schepen. De zeelieden stapelden er de vrachten op die ze hadden meegevoerd. Wellicht brachten ze deze soms rechtstreeks naar de plaats waar de kooplieden woonden. Deze hadden er dus belang bij zo dicht mogelijk bij de Dyver te wonen. Bemerkt nog dat de Loppemstraat (de Contestraat) doorliep tot aan de Dyver, een détail dat van groot belang is, gezien de betekenis van Contewyc. Ik vermoed immers dat niet al de schepen doorvoeren tot de Dyver en enkele de Boterbeek opvoeren tot het uiteinde van de Loppemstraat. Dit vermoeden wordt nog versterkt door het feit dat het straatje naast de Loppemstraat, nl. de Zomerstraat, wel doorliep naar de Dyver langs de ene zijde, maar niet tot aan de Boterbeek in het noorden. De straat was immers een *Zakskin*, een straat die niet doorliep. Waarom niet? Waarom maakt juist die straat een uitzondering op de andere? Omdat er naast de Contestraat een plaats was voorbehouden voor het lossen van de koopwaren, omdat daar een stapelplaats voor goederen werd gemaakt. Wij weten dat men vanuit het noordeinde van het *Zakskin* de Sint-Niklaaskapel kon bereiken. Ik zou kunnen opmerken: een bewijs te meer dat er daar vroeger een stapelplaats te vinden was. Ik doe het niet omdat ik er overtuigd van ben dat er in de volle lengte zowel ten zuiden van de Boterbeek als ten westen van de Reie, tussen de plaats waar de Boterbeek in de Reie liep en de Rozenhoedkaai en ook in de volle lengte ten noorden van de Dyver een strook terrein was voorbehouden voor het lossen en laden van goederen. Voor wat nu in het bijzonder de Sint-Niklaaskapel betreft, ook die straat liep vroeger rechtdoor naar de Dyver. Men moet zich in zijn verbeelding de Sint-Niklaaskapel en de huizenreeks ten zuiden ervan kunnen wegcijferen om de oorspronkelijke toestand te kunnen terugvinden, dan komt men

recht op het Wijngaardstraatje terecht. Ook de Hallestraat liep vroeger rechtdoor, vanaf de Dyver tot de Boterbeek. Een poortje in het plan van Marcus Gerards laat dit duidelijk zien.

Er is dan nog een straatje waarop M. Ryckaert in zijn studie over de Oudburg in het Album Schouteet, blz. 161 de aandacht trekt. De naam van het straatje is niet gekend. Waarschijnlijk liep het vroeger ook rechtdoor naar de Boterbeek.

Een witte vlek midden de huizenreeks ten zuiden van de Halle zou daarop kunnen wijzen. De bouw van de Halle heeft hier echter elke verbinding met de Boterbeek in de war gebracht.

Op een enkele straat van de Oudburg wil ik nog de aandacht trekken, nl. op de Wollestraat. Iedereen weet dat de Wollestraat in haar huidige toestand niet zo oud is als de Oudburg. Dat sluit echter niet uit dat de Wollestraat een der oudste straatjes van de Oudburg zou kunnen zijn, niet in haar huidige vorm natuurlijk. Oorspronkelijk was het straatje waarschijnlijk niet zo breed en het reikte slechts tot de Boterbeek. Langsheen de Reie lag er (zie boven) een strook terrein om de goederen op te stapelen. Die strook werd ingepalmd om de straat, na het bouwen van de Halle, breder te maken, en de straat door te trekken tot aan de Grote Markt. Het zou normaal zijn dat er langsheen de Reie, vanaf de Boterbeek tot aan de Rozenhoedkaai, enkele kooplieden zouden hebben gewoond, en er aldus een embryo van een Wollestraat zou zijn ontstaan. Vanzelfsprekend bestonden niet vanaf het begin dat de Oudburg als aanlegplaats, als «Wyc» dienst deed circa het jaar 800, al de straatjes die wij op de plans Hand. Em., CXIII, 1976, blz. 92 en 114 hebben getekend. Als wij een prioriteit mogen verlenen aan enkele, dan zou die gaan naar het Hof van Watervliet, en naar het Winterstraatje in het

zuidelijk deel van de Oudburg en naar het straatje in verband met de Loppemstraat en het Zakskin in het noordelijk deel ervan. Ook de Wollestraat, vanaf de Boterbeek tot aan de Nepomucenusbrug kan zeer oud zijn vermits ze langsheen de loskaai van de Reie lag. Bemerkt dat de rooilijn van de huizenreeks ten zuiden van de Dyver, zoals Nicolas Huyghebaert het deed opmerken, er een bewijs voor is, dat er ten zuiden van de Dyver oorspronkelijk een kom lag⁸.

De namen van enkele huizen aldaar zoals : Kopje, Kom, Schelpe en zelfs Hoefijzer zouden er kunnen naar verwijzen.

Wij hebben de eerste aanlegplaats en handelsnederzetting onmiddellijk ten westen van de burcht gezocht, in de Oudburg. Vóór 15 jaar nu heeft A.C. Koch een uitgebreide studie laten verschijnen over Brugge's topografische ontwikkeling tot in de 12de eeuw, waarin hij tracht te bewijzen dat de oudste stadskern te Brugge elders dient te worden gezocht, nl. ten oosten van het castrum⁹. Iedereen is het ermee eens dat het zuiden van de burcht hiervoor moet worden uitgesloten. De belangrijkheid van deze nieuwe visie kan niet zonder meer terzijde worden geschoven, des te meer daar zij een totaal ander uitzicht van de geschiedenis van het oude Brugge geeft. Daarom een woord meer hierover.

Het water uit een omvangrijk diluviaal achterland, aldus de schrijver, zocht te Brugge een uitweg naar het wad, waarin het geulen kon veroorzaken of

---

8. D. NIC. HUYGHEBAERT, *a.w.*, blz. 553, noot 38.

9. A.C. KOCH, Brugge's topografische ontwikkeling tot in de 12de eeuw, in : *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 1962, blz. 5, 36, 52 en 53, 57, 59, 64.

openhouden. Hieruit volgt dat Brugge niet noodzakelijk bij zijn ontstaan aan een open zeegolf hoefde te liggen. Verreweg het meeste beekwater drong de stad binnen in de zuidwesthoek, meer bepaald bij het zg. Minnewater en verliet het stadsgebied aan de tegenovergestelde zijde, dus in de noordoostelijke hoek. Het staat vast dat dit beekwater op zijn weg door de stad de grens passeerde van diluviale zandgrond en alluviale kustvlakte. Deze loopt dwars door de stad, meer bepaald ten noorden van de zandrug waarop thans de city van Brugge ligt. Deze west-oost gerichte rug is het die het uit het zuiden afkomstig beekwater te Brugge noopte om een eind naar het oosten uit te wijken. De traditionele opvatting laat het van het Minnewater afkomstig beekwater de genoemde zandrug doorsnijden ter hoogte van de Kraanplaats en vandaar wegvloeiën in de richting van de alluviale vlakte in het noorden van het Brugse stadsgebied¹⁰. A.C. Koch laat het lopen ergens tussen het Minnewater en het Sint-Janshospitaal in oostelijke richting, naar het lage gebied in de omgeving van de Leertouwerstraten, in het latere zuidelijke uitbreidingsgebied van de stad. «Het tracé hiervan bestaat al lang niet meer en is alleen nog in grote trekken te volgen tot in de buurt van de Ganzeplaats». De schijver bekijkt daarna het Brugse terrein met zijn bodemreliëf en zijn waterlopen van het noorden uit, dus van de zee. «In het noorden van Brugge komt een zwin of kreek door een smalle hals Brugge binnendringen. Deze waaiert uit in twee richtingen»: ten eerste, breeduit naar het westen toe in de richting van wat waarschijnlijk «de Vlaming»

---

10. *Ibidem*, blz. 9 en volgende.

heeft geheten ; ten tweede, smal en diep naar het zuid-oosten toe, in de richting (a) van de Ganzeplaats, (b) de Molenmeers en de Strooistraat. De as van beide bewegingen wordt gevormd door de Lange Rei, die rechtop de centrale zandrug afloopt om na een lichte uitwijking naar rechts dood te lopen bij de Sint-Gilliskerkstraat. Daar vormt ze een zakvormig aanhangsel, een inham dwars door de (latere) Sint-Gilliskoorstraat tot bij het kruispunt : Goudenhandstraat- Sint-Gilliskerkstraat. Daar zoekt A.C. Koch de eerste haven van brugge, een binnenhaven van natuurlijke aard. Daar zocht hij de oudste aanlegplaats van Brugge en om zijn visie meer kracht te geven en aanvaardbaar te maken, tracht hij dan te bewijzen dat de oudste handelsplek van Brugge ten oosten van het castrum lag, daar waar men in de middeleeuwen een H. Walburgakerk aantrof en waar twee straten, de Boomgaardstraat en de Ridderstraat, recht het noorden in, naar de landingsplaats, de zee-inham bij uitstek, naar het «Wic» toeliepen.

Niemand zal ontkennen dat er met deze nieuwe studie van A.C. Koch met de bedoeling het probleem Brugge op te lossen, in de toekomst zal moeten rekening worden gehouden. In een colloquium dat in 1958 werd gehouden tussen bodemkundigen en historici in verband met de oudste geschiedenis van de Vlaamse kustvlakte werd onder meer het probleem Brugge aangesneden. Het besluit van dit colloquium was dat het Brugs probleem onopgelost bleef. Het bestaat hierin : de bodemkundigen komen tot het besluit dat Brugge vóór 1100 over geen rechtstreekse waterverbinding met de zee beschikte en de historici, die vasthouden aan onbetwistbare teksten, blijven bij de traditionele voorstelling welke het ontstaan van Brugge verklaart in verband met de verdediging tegen de Noormannen en welke de ontwikkeling van Brugge als handelsnederzetting toeschrijft aan het be-

staan van een rechtstreekse verbinding met de zee vóór 1100. In v.m. de kunstmatige oorsprong van het Oude Zwin moeten zij zich evenwel voorlopig bij de conclusies van de bodemkundigen neerleggen¹¹.

In het colloquium stelde Prof. J. Dhondt de vraag : Men kan het ontstaan van Brugge niet verklaren zonder iets bijzonders. Waarom ontstaat er een agglomeratie precies dáár ? Prof. Tavernier antwoordde : ik zie hiervoor voldoende redenen : er zijn waterlopen die voor de verdediging belang hebben, er is een belangrijke landweg en wij bevinden ons op zandgrond. Dat is een ideaal site : is er iets meer nodig ? Inderdaad, antwoordde Prof J. Dhondt, er is iets meer nodig : een burcht bouwt men niet uitsluitend om die redenen. De burcht te Brugge werd dáár gebouwd tegen de Noormannen, d.w.z. op een punt waar men vanuit de zee zeer gemakkelijk kon landen. De ligging van de burcht geeft een idee waar de kust op dat ogenblik liep — Prof. Tavernier kwam daarop nogmaals op zijn argument terug dat men te Brugge over natuurlijke waterlopen beschikte die men kon gebruiken om verdedigingswerken aan te leggen en dat dit elders niet het geval was.

Prof. Dondt repliceerde hierop dat dit argument niet geldt omdat de verdediging van de burcht te Brugge slechts gedeeltelijk door natuurlijke waterlopen verzekerd was. Door die natuurlijke waterloop werd de Reie bedoeld, die ten westen van de burcht liep. Beide geleerden waren het dus eens dat de burcht gebouwd werd op een plaats waar men over

---

11. Colloquium : Oudste geschiedenis van de Vlaamse kustvlakte, in : *Handelingen voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1958, blz. 3 en volgende.

een natuurlijke waterloop kon beschikken. Al de historici waren het tot nu toe daarmee eens. Nu komen wij voor het feit te staan dat A.C. Koch de burcht laat bouwen op een plaats waar geen natuurlijke waterloop was. Volgens deze geleerde waren al de waterlopen in het oudste gedeelte van de stad Brugge gegraven waterlopen : de reie was vanaf het Minnewater tot aan de Molenbrug een molengracht, gegraven door de grafelijkheid — dus na het bouwen van de burcht ; de Reie ten westen van de burcht was een gegraven waterloop ; ook de Kraanrei en de Spiegelrei en zelfs de reie vanaf de Molenbrug tot aan de Spiegelrei.

A.C. Koch schrijft dat het uit het zuiden afkomstig beekwater — of een deel ervan — geleid werd langs de zuidhelling van de centrale zandrug naar een molenplaats ten oosten van de Burg, mede ten einde dit water daar te laten storten in de kreek die we daar tussen Molenmeers en Strooistraat hebben herkend. Terzelvertijd, *ofwel later*, werd er van deze molen af, via de zo juist genoemde kreekinham, een gracht getrokken door de landtong die deze inham gescheiden hield van de Lange Reie. Op die wijze ontstond er een rechtstreekse verbinding tussen de molenbeek in het zuiden aan de ene kant en de Lange Rei in het noorden aan de andere kant, zodat ook deze laatste tot nieuw leven werd gewekt. Deze kortere waterverbinding tussen zuid en noord werd later gecompleteerd met andere kunstwerken. Hiervan noemen we de gracht — Kraanrei plus Spiegelrei¹².

---

12. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 27.. «later werd er van deze molen af via de zo juist genoemde kreekinham een gracht getrokken door de landtong die deze inham gescheiden hield van de Lange Rei».

We hebben reeds geschreven dat men bij het bestuderen van de waterlopen in het Brugs stadsgebied volstrekt dient rekening te houden met de domeingrenzen tussen het domein Snellegem en het domein Sijsele of beter tussen het domein van de parochie Sint-Salvators en dat van de parochie van O.L.-Vrouw, en dat die domeingrens de Reie was, vanaf het Minnewater tot de Diver en vanaf de Rozenhoedkaai tot de Kraanplaats. De Oudenburg (straat) was geen domeingrens, want deze liep recht op de Sint-Salvatorskerk en vandaar langs de Vuldersstraat recht naar het Zand, dus doorheen het gebied van de Sint-Salvatorsparochie.

Dat de domeingrenzen in aanmerking moeten worden genomen wordt nog duidelijker gemaakt door de Reie die liep van de Molenmeers naar de Karmersbrug. In het zoëven genoemd colloquium zegde Dr. De Smet : Te Brugge zijn er twee waterlopen die in verbinding staan met het Zwin : de Oude Reie (lees de Lange Reie) en de Vuldersrei. Zonder het te weten duidde hij daar twee domeingrenzen aan : de Reie die ten westen van de burcht liep (grens tussen het domein Snellegem en het domein Sijsele) en de Vuldersrei (grens tussen het parochiedomein van de O.-L.-Vrouwkerk en het domein Gera).

Verder werd, volgens A.C. Koch, de Vuldersrei vanaf de Molenbrug tot aan de Karmersbrug gegraven. Deze verbinding zou, steeds volgens A.C. Koch, slechts ontstaan zijn na het graven van de molengracht, dus, om mild te zijn in de berekening, na 900. Prof. E.I. Strubbe heeft echter duidelijk bewezen dat de verbinding door een waterloop tussen Molenbrug en Karmersbrug reeds lang vóór 900 bestond. Het oud domein Sijsele werd geleidelijk gesplitst. Zo is uit het oude Sijsele, eerst de parochie St.-Kruis en nadien die van O.L.-Vrouw ontstaan. Dat blijkt uit het feit dat de Sijseelse herkomst van O.L.-Vrouw

nog in de XIIde eeuw gekend is, terwijl die van St. Kruis toen reeds helemaal vergeten was. St.-Kruis is ten andere een domaniale parochie; dat gebied vormde inderdaad onder de naam Gera, een van de afzonderlijke komeinen van het Sijseelse complex. Nog in de XIde eeuw is de oude domeinnaam gekend, pas naderhand werd hij door de parochienaam geheel verdrongen. Nu mag men de stichting van de O.L.-Vrouwkerk om het midden van de IXde eeuw plaatsen. Rekening houdende met het feit dat St.-Kruis vroeger dan de O.L.-Vrouwparochie opgericht werd, moet St.-Kruis tussen het midden van de VIIIe en dat van de IXe eeuw parochie geworden zijn¹³. Het is zelfs niet uitgesloten dat het domein Gera reeds als afzonderlijke domaniale eenheid bestond vóór dat er een *capella*, een hulpkerk werd gebouwd, met ander woorden dat het domein ouder was dan de parochie St.-Kruis. Het domein Gera had natuurlijk in het stadsgebied Brugge vaste grenzen. Die grenzen zijn gekend. De parochie van St.-Kruis had dezelfde grenzen als het domein Gera. De eerste hulpkerk van St.-Kruis was de St.-Annaparochie in het latere Brugse gebied.

Waar lagen de grenzen van die parochie in de stad Brugge? Zij zijn nog gemakkelijk terug te vinden want zij zijn tot nu toe onveranderd gebleven. Het Vuldersreitje vormde de eeuwen door de westelijke grens van de parochie St.-Anna, en bijgevolg, nog vroeger, de grens van St.-Kruis, t.t.z. van het domein Gera. De Vuldersrei was niet enkel de westelijke grens van dit domein tussen de Molenbrug en de

---

13. E.I. STRUBBE, De Parochies te Brugge.. in *Album English*, 1952, blz. 375 en 376.

Karmersbrug, maar ook nog verder naar het noorden toe, van de Karmersbrug tot de Nederlandse Gistfabriek en vandaar verder tot tegenaan Damme. Het verschil ligt enkel hierin dat de Vuldersrei een ander naam kreeg of beter uitgedrukt: Het water van de Vuldersrei stortte zich in de Lange Reie. Wij staan hier voor een bijna enig geval: nagenoeg 1200 jaar is de grens van het domein Gera onveranderd gebleven. A.C. Koch schrijft: De stad Brugge verkeert in de gelukkige omstandigheid een werkkaart (een huidige werkkaart) te bezitten met hoogtelijnen per halve meter. Het oorspronkelijk maaiveld lag natuurlijk ook hier lager, maar de ervaring in middeleeuwse steden heeft ruimschoots geleerd, dat de verhoudingen tussen hoger en lager in grote lijnen gelijk zijn gebleven¹⁴. Dit kan, maar voor Brugge moet zonder twijfel een uitzondering worden gemaakt. De uitbreiding van de stad Brugge bleef eeuwen lang beperkt tot een zeer klein gebied, nl. ten westen van de Reie en in de omgeving van de burcht en de Oudburg. Dit terrein was niet uitgestrekt: zelfs het suburbium door Galbert in 1127 vermeld, waardoor hij de stad Brugge bedoelde, besloeg nog een kleine oppervlakte in vergelijking met deze van de latere stad Brugge. Wanneer de Minderbroeders zich in 1245 op de Bramberg die heel dicht bij de Rozenhoedkaai lag, kwamen vestigen, schonk hun de stad Brugge, met de toestemming van de graaf en van Hendrik Ram, die ze van hem in leen hield, ongeveer 3 hektaren van zijn weide¹⁵. De reden van de schenking was dat

---

14. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 10, noot 13.

15. J. DE SMET, *a.w.*, blz. 18 en 19, en ook A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 571.

daar een geschikt terrein voor de Minderbroeders lag, waar nog geen huizen stonden en geen wegen waren doorgetrokken. Wij kunnen A.C. Koch in zijn studie over de hydrografie van Brugge niet volgen omdat hij voor zijn overigens belangrijke studie als vertrekpunt ervan een werkkaart heeft geraadpleegd waarop slechts het huidige bodemreliëf wordt aangeduid. De oude stad bestond sedert vele eeuwen vooraleer de stad zich uitbreidde op de huidige parochie van St.-Gillis (het Praatse), of op deze van de H.-Magdalena of deze van St.-Anna. De huidige hoogtelijnen geven een zeer misleidend beeld van het bodemreliëf in de negende eeuw. Het verschil tussen het niveau van de straat en dit van de Sint-Jakobskerk bedraagt een meter ; het verschil tussen dit van de straat en van de Sint-Gilliskerk slechts 0,21 m. Bemerkt dat de Sint-Jakobskerk in het oud stadsgedeelte lag en de andere kerk in het nieuwe, en dat de St.-Jakobskerk veel jonger is dan de Oudburg of het oudste stadgebied. Indien wij het bodemreliëf van de Oudburg kenden in de negende eeuw dan zouden wij, bijzonderlijk voor de negende eeuw, voor veel lager hoogtelijnen komen te staan dan thans. De hoogtelijnen moeten in het oud stadsgedeelte in het waternet dat Brugge vroeger was, ongetwijfeld aanzienlijk worden verlaagd op een werkkaart van de 20e eeuw. Het is immers duidelijk dat het bouwen van huizen, het aanleggen van straten, het plaveien ervan, en dat eeuwen lang vooraleer er een nieuw stadsgedeelte ontstond, de verhoudingen van de hoogtelijnen merkkelijk hebben verstoord. A.C. Koch schrijft : «Verder staat het vast dat dit beekwater op zijn weg door de stad de grens passeerde van diluviale zandgrond en alluviale kustvlakte. Deze loopt dwars door de stad, meer bepaald ten noorden van de zandrug. De kam ervan loopt van de Vrijdagmarkt in het westen (thans 10 meter hoog) over

de Zuidzandstraat, de Steenstraat, de Kleine Sint-Amandstraat, de Eiermarkt, de Niklaas Desparsstraat, de Sint-Janplaats, de Middelburgstraat en de Kelkstraat (9 meter) tot in de Hoogstraat. Van de Steenstraat naar de Hoogstraat maakte deze kam dus een flauwe boog om de grafelijke burcht, die overigens zelf nog op vrij hoog terrein ligt ($7\frac{1}{2}$ a $8\frac{1}{2}$ meter)¹⁶. Uitgevoerde boringen zouden dit bewijzen. Wij kunnen de loop van het beekwater, dat wij de Reie noemen, tot aan de Kraanplaats volgen, d.w.z. tot ongeveer de grens van diluviale zandgrond en alluviale kustvlakte. Ook gedurende de Duinkerke II Transgressie moet de enorme massa beekwater doorheen het grondgebied dat een goede eeuw later Brugge zou genoemd worden een uitweg hebben gehad. Waar? dat is nu juist het probleem Brugge. Wat betreft de zandrug of kam die een grote boog rondom de burcht zou hebben gemaakt willen wij even het volgende aanstippen. A.C. Koch laat deze zandrug lopen over de Eiermarkt, die paalt aan de Kuiperstraat. De Eiermarkt was in 1127 zonder twijfel nog een «bergpoel». Dat kunnen wij aflezen uit Galberts verhaal van de moord op Karel de Goede.

De Kraanplaats ligt nabij de Vlamingstraat die leidt naar het overstromingsgebied, dat zeer uitgestrekt was en de «Vlaming» heette. Halfweg van deze straat werd in 1880 een nieuwe schouwburg gebouwd — tussen de Kraanplaats en Kuiperstraat. Ad. Duclos heeft daar ter plaats, wanneer men er aan het delven was voor de grondvestingen van de schouwburg, op een grote diepte een massa zwarte aarde zien opdelfen met omgerukte en verbrijzelde bomen. Dat was,

---

16. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 10 in noot 13.

zo schrijft hij, tussen de Kraanplaats en de Kuiperstraat en hij vroeg zich af of dat niet in verband te brengen was met de nabijgelegen «bergpoel»¹⁷. Dit maar om er een bewijs voor te geven dat de zandrug tussen 300 en 700 ergens onderbroken werd. Heeft het beekwater van het Minnewater zijn uitweg naar de zee na 700 ergens aan de Kraanplaats verspeeld in de laagliggende Vlaming van het Praatse? Ik herhaal het : het probleem Brugge is niet opgelost en stelt zich als volgt : waar werd de zandrug doorbroken? Alle boringen ten spijt kunnen wij niet aannemen dat het beekwater ergens tussen het Minnewater en het Sint-Janshospitaal doorheen het Astridpark en de Leertouwerstraten wegliep en dat de Reie die wij de Dyver noemen en die langsheen de burcht de Kraanplaats bereikte, geen natuurlijke waterloop was. De Dyver was geen molengracht. De Oudburg en de Burcht zijn niet ontstaan op een plaats waar geen natuurlijke waterloop te vinden was. Men kan zich geen Oudburg en geen Burcht inbeelden zonder walgrachten. De Dyver was zoals de Reie op de Grote Markt een domeingrens en later de oude parochiegrens. De Oudenburg (straat) was niet oorspronkelijk de oude parochiegrens (dus niet de oude domeingrens) tussen de Sint-Salvatorsparochie en deze van O.L.-Vrouw. Een duidelijk bewijs hiervoor is wel dat de Sint-Salvatorsparochie twee eeuwen lang de enige paro-

---

17. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 29. Het is niet onze bedoeling te beweren dat de Reie de zandkom of zandrug doorbrak via de Bergpoel. De Reie liep immers rechtdoor naar de Kraanplaats, en daar het water niet tegen het reliëf in kan vloeien moet het doorheen de zandrug een uitweg naar de Kraanplaats hebben gevonden.

chie was van de ontluikende stad Brugge. Gans de Oudburg was oorspronkelijk parochiaal gebied van de Sint-Salvatorskerk, vanaf het ontstaan van de Oudburg tot midden de elfde eeuw. Graag aanvaard ik de veronderstelling van A.C. Koch dat het zeewater door een Zwin het noorden van Brugge bereikte en dat de Lange Reie in deze kreek uitmondde. De Lange Reie zou dan (vóór het ontstaan van Damme) de weg zijn geweest waarlangs, vanuit de zee, Brugge te bereiken was¹⁸. De Lange Reie is een natuurlijke waterloop en een oude domeingrens : deze waterloop bestond reeds toen het domein Gera afgescheiden werd van Sijsele. Twaalf eeuwen lang was de Lange Reie immers de grens (en ze is het nu nog) tussen de parochie St.-Anna uit St.-Kruis genomen en de parochie St.-Gillis uit deze van O.L.-Vrouw genomen. Het is best mogelijk dat het beekwater dat van het Minnewater kwam tot aan de Rozenhoedkaai recht doorliep doorheen de zogezegde zandrug naar de Kraanplaats, om dan via de Kraanreie en de Spiegelreie de Lange Reie te bereiken. Oorspronkelijk heeft gans de vlakte ten noorden van de Kraanreie en de Spiegelreie onder water gestaan. Nadat het water zich had teruggetrokken heeft de reie van de Kraan-

---

18. Het Oud Zwin dateert men uit de elfde eeuw of circa 1100. A.C. KOCH schrijft : «Totdat het bewijs van het tegendeel is geleverd, houden we het dan ook voor dat de Oude Rei en het Oud Zwin, waarin de historici reeds, en terecht, een waterloop zien, samen niets anders waren dan een voortzetting van de Lange Rei, en wel de oudst bekende voortzetting hiervan» — A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 14. We zullen dat niet tegenspreken, integendeel, doch stellen ons toch de vraag of er aan de Gistfabriek ook van overouds geen Zwin liep naar Damme toe. Het is immers een feit dat het domein Gera, dat uit dat van Sijsele werd afgescheiden, in de achtste eeuw dit Zwin als grens heeft gehad en het nog heeft in het westen. Zonder een Zwin dat aan de Gistfabriek in oostelijke richting liep is dat niet uit te leggen.

plaats zich een weg gebaad naar de Spiegelreie. Ten zuiden van de Spiegelreie lag het terrein waarop de burcht en de Walburgakerk werden gebouwd te hoog om vóór 700, en ook daarna, overstroomd te worden. Het water immers dat van de Kraanreie kwam kon er slechts binnendringen in een plaats die lager lag en waar een kleine waal werd gevormd die de naam kreeg van Cromme Wael¹⁹. Het feit zelf dat de Spiegelreie een domeingrens werd — het Praatse reikte immers tot aan de Spiegelreie — doet reeds het vermoeden rijzen dat die reie oorspronkelijk een natuurlijke waterloop was. Hoe kan men immers uitleggen dat de Spiegelreie een grens trok tussen een domein van de O.L.-Vrouwparochie en de heerlijkheid van het Praatse? Er is nog een andere reden die pleit in het voordeel van de stelling Spiegelreie = natuurlijke waterloop. De afstand tussen de huizenreeks langs beide zijden van het water, is merkkelijk groter bij de natuurlijke dan bij de gegraven waterlopen. Zelfs de Kraanreie doet daar geen afbreuk aan en spreekt dit niet tegen. Het is immers zo dat in deze straat (de opgevolde Kraanreie) geen huizen staan doch slechts garages, wijnkelders en bergplaatsen. Het is duidelijk dat de Kraanreie vroeger veel breder was en dat de garages, de bergplaatsen en wijnkelders de Kraanreie hebben vervangen, want in gans de stad vindt men geen straten zonder huizen. De eerste omwalling van Brugge is nog terug te vinden en deze vestingsgracht is niet te vergelijken met de Lange Reie of de Spiegelreie. Een uitzondering dient

---

19. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 53. Waal heeft niets te maken met een omwalling ten oosten van de burcht. Ook de Waalplaats op de O.-L.-Vrouwparochie heeft aldaar niets te maken met een omwalling.

natuurlijk te worden gemaakt voor de Augustijnenrei, die een deel uitmaakte van het Ketelwyc en dus later een aanlegplaats werd. Vanaf de Vlamingbrug echter vertoont de vestingsgracht een gans ander beeld. Klassieke voorbeelden van gegraven waterlopen zijn de Gouden Handrei, de Steenhoudersdijk en de Groene rei. Al de historici aanvaardden dat deze gegraven werden. Slechts M. Coornaert maakt hierop een uitzondering, omdat hij de Boterbeek laat doorlopen tot in de Lange Reie en een uitweg zoekt voor de echte Reie langsheen de Steenhoudersdijk - Groene Rei.

Wij zouden dus, alles samenvattend, kunnen schrijven dat al het beekwater uit het diluviaal gebied ten zuiden, ten oosten en ten westen van Brugge, uiteindelijk in de Lange Reie terecht kwam, des te meer daar wij de zekerheid hebben dat deze reie reeds bestond op het einde van de 8ste eeuw vermits zij de grens vormde van het domein Gera.

A.C. Koch komt tot het besluit, en ik kan hem hierin graag volgen, dat het Zwin een vertakking was van de Lange reie. Dit Zwin kan bezwaarlijk het Oude Zwin zijn geweest, indien het waar is, zoals men beweert, dat het Oude Zwin uit de elfde eeuw te dateren is en een gegraven Zwin was²⁰. A.C. Koch schrijft: «Men vraagt zich, in het licht van de tekst van 1297 af, of de Lange Rei zich vroeger niet hier (dit wil zeggen vlak vóór de thans afgebroken Gistfabriek) vertakte in twee voortzettingen, de ene via de Dampoort, en de andere via de Wulpenstraat». Iets verder komt de schrijver daarop nog terug: «Inderdaad ziet men dat iets verderop, dus aan de buiten-

---

²⁰ J. AMERYCKX, Het Oude Zwin, in *Biekerf*, 1954, blz. 81-84.

kant van de stadsomwalling van 1300 vroeger twee waterlopen zich rechtlijnig van elkaar verwijderden, die kennelijk nog net binnen de omwalling hun gemeenschappelijk uitgangspunt hadden. De ene, de oostelijke, is de Reie naar Damme. De andere, de westelijke, stond pal in het verlengde van het hoofddeelte van de Lange Rei en maakt daarom sterk de indruk een meer rechtstreekse en oorspronkelijke voortzetting te zijn dan de Reie naar Damme²¹. Ik wil hieraan toevoegen dat het niet is uitgesloten dat het beekwater van de Lange Reie langs beide zijden en vertakkingen de zee kan hebben bereikt, want de Rei naar Damme was, zoals boven gezegd, de grens van Gera tot tegenaan Damme. De westelijke vertakking, deze van de Wulpenstraat en het Zwin kan even oud zijn. Het diluviaal water liep dan verloren in de lage gebieden en zou dan meteen uitleggen hoe het komt dat Koolkerke nog in het domein van Sijsele en later in dat van de O.L.-Vrouwparochie is terecht gekomen²².

Hierbij nog een woord over de eigenaardige naam die de Lange Reie in de dertiende eeuw kreeg: de Houtbrekersdam. A.C. Koch heeft er reeds op gewezen dat een dam een andere functie heeft als dijk²³. Waar lag deze Houtbrekersdam? In het Gruuthuis-museum van Brugge berusten twee exemplaren van een stadsplattegrond van Brugge. Op een van beide staat een binnenhaven getekend, door een brug gescheiden van de Lange Reie. In de inham liggen

---

21. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 13.

22. Er kan aldaar een Zwin geweest zijn dat nadien gekanaliseerd werd.

23. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 24.

twee kleine boten. Deze zozegde binnenhaven was het Vuulreitje waar scheepswerven werden aangelegd. Een houtbreker is iemand die het hout splijt. De «scipwerkers», die de schepen maakten en herstelden, braken, d.w.z. spleten het hout dat nu wordt gezaagd. Iets verder, ten noorden van de Duinenbrug, lag de schipmanspoort. De houtbrekers gingen ter kerke naar O.L.-Vrouw van de Potterie. Deze stond en staat nu nog aan de rechterzijde van de Lange Reie. De scheepswerven van de Houtbrekersdam verhuisden later verderop ten noorden van Brugge, nabij en achter de Wulpenstraat, zoals te zien is op de kaart van Marcus Gheeraerts (1562) en later nog meer noordwaarts. De Lange Reie heette vroeger Houtbrekersdam, en dat vanaf de Gouden Handreie tot het Vuulreitje, zoals J. De Smet schrijft²⁴, of tot aan de Gravenstraat, zoals A. Duclos beweert²⁵. Wie heeft er gelijk? Waarschijnlijk lagen de scheepswerven aan het Vuulreitje en toen deze later meer noordwaarts nabij de Wulpenstraat werden aangelegd, kreeg de Lange Reie vanaf het Vuulreitje tot aan de Gravenstraat de naam van Houtbrekersdam.

Het spreekt vanzelf dat bij het ontstaan van de stad Brugge nog geen sprake was van houtbrekers. Waarschijnlijk zijn de scheepswerven slechts ontstaan in de 12de eeuw, toen het handelsverkeer tussen Brugge en Damme ontstond. De koopwaren die de schepen van overzee naar Damme voerden, werden aldaar van de Speie overgeladen op kleinere boten en

---

24. J. DE SMET, Brugse Wicnamen, in: *Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, blz. 114, noot 16.

25. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 540.

langsheen de Reie Brugge-Damme en de Lange Reie naar de stad Brugge gebracht. Waarschijnlijk werd van toen af hout gebroken en werden op grote schaal in snel tempo kleine boten gemaakt om ermede naar Damme te varen. Vandaar de naam van Houtbrekersdam vanaf het Vuulreijtje.

Wij hebben er reeds op gewezen dat de Lange Reie vanaf de Gouden Handreie tot aan het Vuulreijtje de naam droeg van het «wyc». De meeste wycnamen, in het Latijn *vicus*, betekenen handelsplaats²⁶. A.C. Koch heeft in zijn reeds aangehaald werk (blz. 21) de kaart van Brugge op de kop gehouden om de stad met haar bodemreliëf van het noorden uit te bekijken, dus van de zee. Hij kwam tot het besluit dat de zeeinham die het omwallingsgebied van circa 1300 in het noorden Brugge binnendringt, Brugge's eigen zeeinham is geweest en dat de ruggegraat ervan gevormd werd door een Zwin — om niet te zeggen het Zwin — dat binnen Brugge, al dan niet na kanalisatie, de naam van Lange Reie heeft gekregen. Deze laatste loopt bijna rechthoekig naar het centrale zandplateau waar ze schuin doodloopt in een zakvormig aanhangsel dwars door de (latere) Sint-Gilliskoorstraat tot bij het kruispunt Gouden Handstraat- Sint Gilliskerkstraat. Het is uiterst merkwaardig en significantief hoe dit zakvormig aanhangsel vastzit aan de Lange Reie en duidelijk hoort bij de oorspronkelijke gestalte van deze waterloop. Tot daar A.C. Koch.

Ik zou eraan toevoegen en doen opmerken dat het «Wyc» aldaar werkelijk langsheen de Lange Reie lag

---

26. A.C. KOCH, De ouderdom van de stad Brugge, in *Genootschap voor Geschiedenis Brugge*, 1949, blz. 145-146.

en, gezien vanuit de stad, langsheen de linkerzijde ervan en haar naam van «Wyc» gekregen heeft wanneer het «Wyc» aan de Dyver en de Rozenhoedkaai uit de negende eeuw reeds lang verdwenen was en de naam ervan gegeven werd aan het nieuwe «Wyc» dat langsheen de Lange Reie was ontstaan.

J. De Smet heeft bewezen dat het woord Wyc of Wic als aanlegplaats voorkomt, niet alleen in het woord Ketelwic, doch ook in het woord «Wic», en daarmee bedoelde hij de aanlegplaats langsheen de Lange Reie. Beide aanlegplaatsen zijn van recenter datum dan de Oudburg. Ze lagen immers op de Sint-Gillisparochie in het vroegere overstromingsgebied, nl. in de heerlijkheid van het Praatse, een heerlijkheid die omstreeks 1286 door de stad Brugge werd gekocht en bij haar grondgebied werd gevoegd en ingelijfd.

De Sint-Gillisparochie werd gebouwd op een deel van het leen van Filips Ram, dat gelegen was «retro Wic»²⁷. In 1242 werd deze kerk vermeld als staande «supra Wic». Over de woorden «retro» en «supra» is er een betwisting ontstaan.

Van de Sint-Gilliskerk werd immers ook gezegd dat ze stond «retro Wyc», achter het Wyc.

Het woord kerk moet natuurlijk worden gelezen in verband met het woord «Wyc» waarmee het is gekoppeld. D.w.z. gezien door de kooplieden die woonden langsheen het «Wyc», dus langsheen de Lange Reie²⁸. Dat klopt met de werkelijkheid. De kerk stond juist retro Wyc, achter het Wyc van de

---

27. J. DE SMET. De Brugse Wycnamen, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 1948, blz. 115.

28. J. DE SMET, *ibidem*, blz. 115, noot 16 en 116, noot 18. Merk dat de beide teksten met de tegenstelling tussen «Infra» en «Supra» in dezelfde eeuw werden geschreven.

Lange Reie en een kleine straat — de Sint-Gilliskoorstraat — liep van het Wyc van de Lange Reie recht naar het koor van de kerk. De kooplieden die woonden op het «Wyc» van de Lange Reie konden dus zeggen dat de kerk «retro Wyc» stond, achter het «Wyc». Dat de kerk beschreven staat als staande «supra Wyc» biedt ook geen moeilijkheden. «Supra» staat hier in tegenstelling met «infra».

«Infra» staat, althans op het einde van de 12de en het begin van de dertiende eeuw tegenover «supra». Zo vermeldt b.v. het obituarium van Snellegem dat de mansio van Jacobus custos binnen het atrium stond, wat werkelijk waar was, en niet daarbuiten. Dat «infra» stond tegenover «supra» wordt nog veel duidelijker in de keure die Filips van de Elzas gaf aan de stad Brugge: hij duidde de grenzen aan waarin het stadsgebied van Brugge lag, nl. de grenzen die Boudewijn V aan de stad had gegeven: «*infra pontem sanctae Mariae, infra Botrebeika, infra usque ad domum Galteri Calvi, infra usque ad domum Lamkini carpentarii supra terram Balduini de Prat*». De heerlijkheid van het Praatse lag buiten het stadsgebied. Hier ziet men duidelijk hoe «infra» staat tegenover «supra». Infra duidt het stadsgebied aan en supra het gebied dat daarbuiten lag. De aanlegplaats, «het Wyc» lag, toen geschreven werd dat de kerk «supra Wyc» stond, langsheen de linkeroever van de Lange Reie, zodat de kerk werkelijk daarbuiten stond — supra Wyc, buiten het Wyc.

A.C. Koch, die het Wyc elders zocht nl. in de Sint-Gilliskerkstraat of beter ten zuiden ervan, in de Gouden Handstraat, zag zich verplicht voor het woord «retro Wyc» een geforceerde uitleg te zoeken, nl. gezien vanuit de stad Brugge²⁹.

---

29. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 28 en 29.

Over de Gouden Handstraat is er veel meer te zeggen. In het begin van de 14de eeuw was daar reeds een nieuwe wijk (mannelijk Westvlaams naamwoord), een nieuwe straat, ontstaan : in novo vico bachten Torre. Zo heette de nieuwe wijk(straat) vroeger. Later, toen in deze straat een huis werd gebouwd dat als opschrift kreeg «In de Gouden Hand», kreeg de straat de naam van Gouden Handstraat³⁰. Er is daar dus geen sprake van het Wyc langsheen de Lange Reie. Het woord «Wyc» is aldaar altijd onzijdig gebleven³¹. J. De Smet heeft er terecht op gewezen dat in de Brugse stadsrekeningen van 1334 tot 1380 het «Wyc» van de Lange Reie zevenmaal vermeld wordt «upt wyc», en dat in verband met de woekeraars die daar woonden³².

De twee vermelde Wycnamen : Ketelwyc en Wyc, zijn ons slechts uit de 13de eeuw bekend. Ze hebben niets te maken met «in Brutgis Vico manet», uit het einde van de negende eeuw. Beide aanlegplaatsen lagen immers in het vroeger overstromingsgebied. Brugge lag in de negende eeuw niet daar, maar in de onmiddellijke nabijheid van de Oudburg en de primitieve kleine markt, de Simon-Stevensplaats.

Om dezelfde reden zijn ook het Wyc van de Lange Reie en het Ketelwic als oudste stadskern uitgesloten. A.C. Koch heeft dat ingezien en daarom een stadskern gezocht ten oosten van de Burg, een stadskern die gericht was naar een Wic halfweg de Gouden Handstraat.

---

30. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 533.

31. J. DE SMET, Brugse Wycnamen, *a.w.*, blz. 115, noot 12.

32. *Ibidem*, blz. 115 en noot 14.

Het water van de reien is thans te Brugge zo goed als gezuiverd. Ik herinner mij dat tussen 1900 en 1914 ook grote baggerwerken uitgevoerd werden in de reien te Brugge. Ik zie nog in mijn verbeelding de baggerboot aan het werk in de Lange Reie vóór het huis waar wij woonden, en de baggerbakken in het water neerzinken en boven komen, volgeladen met slijk. De inhoud ervan kwam in een kogge terecht en toen deze volgeladen was met slijk, werd de modder ergens in de omgeving van Damme op een laagliggend terrein uitgestort om het op te hogen. Mannen traptten daar in het slijk om het vast te leggen en er muntstukken te zoeken. Een grote hoeveelheid uit alle eeuwen werden er gevonden en mijn vader kreeg van de ondernemer van de baggerwerken een zakje muntstukken als geschenk. Ik heb het zakje muntstukken bewaard. Het merkwaardige is nu wel dat er tussen deze muntstukken een Karolingisch muntstuk was. Toen ik later in het standaardwerk van A. Duclos de afbeeldingen zag van Karolingische muntstukken, bemerkte ik dat het een opgedolven muntstuk van hetzelfde type was. Ik toonde het muntstuk aan Dr. J. Marechal, conservator van het Rijksarchief te Brugge en zegde hem : Veel reien zijn thans overwelfd en kunnen niet meer gebaggerd worden. In de Karolingische tijd waren er niet zoveel open reien te Brugge. Met deze vondst zou men wel kunnen de oudste reien van Brugge terugvinden, waarop hij antwoordde : Inderdaad... Gij denkt wel ver. Ik gaf het muntstuk aan de Heer L. Danhieux, archivaris van het Rijksarchief te Brugge, omdat hij een kenner en liefhebber van muntstukken is.

Veel reien zijn als vindplaatsen a priori uitgesloten — al de overwelfde reien. Zelfs de Groene rei — een verlengstuk van de burggracht — is uitgesloten. Welke reien blijven er als vermoedelijke vindplaatsen

over? De reie vanaf het Minnewater tot aan de Mariabrug, de Dyver en de Rozenhoedkaai, de Spiegelreie en de Lange Reie. Geeft dat niet een beeld van de loop van de Reie, zoals wij deze verondersteld hebben: Van het Minnewater naar de Dyver en verder naar het noord-oosten toe langsheen de burcht naar de Kraanplaats en naar de zee via de Kraanreie, de Spiegelreie en de Lange Reie.

Ook de Vulderrei zou hiervoor kunnen in aanmerking komen, want zij was een oude domeingrens (zie boven) en dat reeds lang vóór de Karolingische tijd.

Hetzelfde kunnen wij niet zeggen van de Speelmansrei, de Augustijnenrei en de Gouden Handrei. Deze reien maakten geen deel uit van de hoofdreie die doorheen Brugge vanaf het Minnewater tot aan de Gistfabriek liep. Ze werden zoals de hoofdreie gebaggerd, maar als vindplaats van Karolingische muntstukken komen ze niet in aanmerking. Deze reien maakten immers deel uit van de eerste omwalling van Brugge die graaf Boudewijn V deed graven na 1054.

Tussen de vele namen die de hoofdreie kreeg te Brugge is er een die bijzonder onze aandacht vraagt, nl. de Spiegelreie. Waarom juist deze? Omdat de door sommige historici als een gegraven waterloop wordt aanzien en door andere als een natuurlijke waterloop en als een deel van de hoofdreie. Wij hebben boven reeds geschreven waarom wij er een natuurlijke waterloop in zien.

A.C. Koch heeft het vroegste handelsleven te Brugge gezocht ten oosten van de burcht en schrijft: «Wat pleit er niet voor om ook het handelsleven van die tijd te zoeken bij deze verbindingsweg tussen de grafelijke burcht en de kustweg (Hoogstraat) aan de ene kant en aan de andere kant de meest voor de hand liggende, natuurlijke inham van juist die kreek

waarin zich het beekwater stortte van 200 km². achterland. Deze verbindingsweg werd dus gevormd door 1.— het stuk kustweg dat Hoogstraat heet, 2.— de dubbele straat Boomgaardstraat-Ridderstraat, oorspronkelijk reikende tot aan het huidige Genthof³³». Wij hebben boven reeds doen opmerken dat de heerlijkheid van het Praatse oorspronkelijk reikte tot aan de Spiegelreie die er de grens van de heerlijkheid was. A.C. Koch spreekt dan ook ten onrechte van de aanleg van de Spiegelrei. «Deze Spiegelrei», aldus de schrijver, «— ook in de ogen van de vroegere historici gegraven — is jonger dan dit huizeneiland, want de dubbele straat die dit eiland omklemde, blijkt aanvankelijk naar het noorden toe te hebben doorgelopen. De *kadasterkaart* toont dit belangrijk feit duidelijk. In de zijdelingse begrenzingen van de percelen aan de overkant van de Spiegelrei bespeurt men namelijk nog heden de eindspits die de langwerpige percelenhoek hier vertoonde alvorens door de aanleg van de Spiegelrei te zijn afgetopt»³⁴. Daar, aan de noordkant van de Spiegelrei, hadden de Boomgaardstraat en de Ridderstraat hun gemeenschappelijk eindpunt. Om de oorspronkelijke eindspits terug te vinden, moet men echter op het stadsplan, aldus de schrijver, een blokje van vier huizen aan de Spiegelrei wegdenken³⁵.

---

33. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 41.

34. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 39.

35. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 39, noot 89 en blz. 37, en *ibidem*, blz. 40, noot 89, De bisschop Walter van Marvis heeft in 1239 de parochie van Sint-Walburga opgericht. Hij hield hierbij geen rekening met de Spiegelreie als hoofdreie en grens van de heerlijkheid van het Praatse, maar overschreed deze grens en gaf haar als nieuwe parochiegrens de Gouden Handrei en de Augustijnerrei. Het is dus niet waar dat deze de oudste grens was van de Sint-

Onlangs, in 1970, is er een studie verschenen van de hand van Andries Van Den Abeele over het kadastraal plan van P.C. Popp. Wij schrijven : plan. Wij zouden kunnen schrijven : Plannen. Er bestaat immers een eerste plan Popp van 1854 en een tweede plan Popp van 1865³⁶.

Wat schrijft A. Van Den Abeele ? «Nochtans stelt men vlug vast dat dit plan en de «kadastrale legger» die er bij behoort, wel met enige omzichtigheid moeten worden gebruikt. Een volledige historiek van een bepaald perceel, straat of wijk zal derhalve slechts kunnen opgemaakt worden aan de hand van de omvangrijke archiefdocumenten die op het kadaster berusten. Een andere reden nog moet ons aanzetten tot omzichtigheid : bij een eerste oppervlakkige studie stellen wij vast dat op de kaart en meer nog in de kadastrale legger heel wat materiële vergissingen, drukfouten en onwaarschijnlijkheden voorkomen en dat in feite geen enkel gegeven zonder meer als waarheid mag worden genomen, maar telkens aan een vergelijkend onderzoek en controle moet onderworpen worden»³⁷.

Er is dus wel reden om eraan te twijfelen of men in dit plan het bewijs kan vinden dat de oudste

---

Salvatorsparochie en dat de parochiegrens van Sint-Salvators ten noorden ervan via het Genthof in westelijke richting liep. In 1240 heeft dezelfde bisschop Walter van Marvis de Sint-Gillisparochie gesticht. Ze kreeg natuurlijk als grens in het zuiden de Gouden Handrei en de Augustijnerrei. De brug aan de scheiding van beide reien die nu de Torrebrug heet droeg vroeger de naam van de «Sint Gillisbrughe», een duidelijk bewijs dat daar de zuidelijke grens van de parochie lag.

36. A. VAN DEN ABEELE in Enkele lichten op het Kadastraal Plan van de stad Brugge, in het driemaandelijks tijdschrift van het Gemeentekrediet van België, nr. 93, juli 1970.

37. A. VAN DEN ABEELE, *a.w.*, blz. 1.

stadskern van Brugge ten oosten van de burcht lag.

Laten wij nu onderzoeken wat A.C. Koch nog als bewijsmateriaal aanbrengt om zijn thesis : het oudste handelsleven te Brugge was te zoeken ten oosten van burcht, meer kracht bij te zetten.

Blijkt uit Galberts verhaal dat er reeds in 1127 talrijke huizen stonden aan die zijde van de burcht ?³⁸ Uit Galbert kunnen wij aflezen dat de belegerden in de burcht een viertal huizen in de onmiddellijke nabijheid van de burcht met vuurpijlen in brand hebben geschoten, maar die huizen stonden niet in de te ver afgelegen Boom- en Ridderstraat doch nabij de grafelijke Walburgakapel.

Er is geen enkele oorkonde die bewijst dat de zogenaamde kustweg of koopmansweg tussen de burcht en de Molenmeers (de Hoogstraat) en de dubbele straat naar de Spiegelrei in de elfde of twaalfde eeuw druk bewoond was. Integendeel, een oorkonde uit het midden van de twaalfde eeuw bewijst dat gans de zuidkant van de Hoogstraat en al de grond die er achter lag tot aan de Groene Rei toen nog onbebouwd was. Uit deze oorkonde blijkt dat de graaf Diederik van de Elzas gans dit stuk grond aan het kapittel van Sint-Donaas heeft geschonken met het verbod er huizen op te bouwen. Prof. E.I. Strubbe heeft daar terecht de aandacht op getrokken. Niettegenstaande dit verbod gingen de kanunniken van Sint-Donaas tussen 1170 en 1183 toch over tot de verkaveling van de grond tussen de Hoogstraat en de Groene Rei- Steenhouwersdijk. Het deel van de Hoogstraat dat dichtst bij de Burg gelegen was, werd voorbehouden voor de aanleg van burgershuizen met

---

38. GALBERT, uitgave Pirenne, passim.

de gevel op de Hoogstraat, daarachter, in de nauwe straatjes tot aan het water was de grond bestemd voor de arbeiders³⁹. A.C. Koch zoekt het eerste handelsleven te Brugge aan de oostkant van de Burg en hecht er groot belang aan dat zij die zich aldaar vestigden gekeerd waren naar de zee en haar kreken. De zuidkant van de kustweg (de Hoogstraat) was het meest gekeerd naar de zee. Hoe is het dan uit te leggen dat juist die zijde van de kustweg tot 1170 onbewoond was gebleven en er zich aldaar niet veel vroeger een menigte kooplieden hadden gevestigd?

A.C. Koch verwijst naar de onstandvastigheid van de namen van de straten ten oosten van de burg. Hij bedoelt hiermede dat de Boomgaardstraat en de Ridderstraat betrekkelijk jonge namen zijn. Ik vermoed dat ze nooit een andere naam hebben gehad. A. Duclos schrijft: *Rue du Verger, une des nombreuses rues et ruelles qui ont emprunté leur nom a un verger*⁴⁰. Het is immers waarschijnlijk dat de vroegste bewoners zich hebben gevestigd in houten huizen langs de waterkant en dat wegens het brandgevaar, dus zich vestigden langsheen de Verwersdijk. Ten westen van deze huizen lagen er boomgaarden en doorheen deze boomgaarden werd later een straat getrokken die de naam kreeg van Boomgaardstraat. De straat eindigt op het St.-Maartensplein. Vandaar naar de Spiegelreie toe droeg de straat de naam van «Crommen Wal», zonder bijvoeging van het woord

---

39. E.I. STRUBBE, Van de 1ste naar de 2de omwalling van Brugge, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, Jaargang 1963, blz. 278 en 279.

40. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 555. Ook het Sint-Maartensplein heette Cromme Wal. Zie JOS. DE SMET, *Brugse straatnamen in 1399*: in den crommen wal, nu es Sint-Maartensplaatse.

straat⁴¹. Het is de enige naam in deze wijk die tot een ver verleden teruggaat. De Waal heeft, zoals A.C. Koch het deed opmerken, niets te maken met een omwalling. Deze waal was een langwerpige kolk die van de Spiegelreie doorliep tot de St.-Maartensplaats, zoals een tekst uit 1399 bewijst: in den Crommenwael, nu is de St.-Maartensplaatse. Wellicht, zo schrijft A.C. Koch, heeft die Waal zijn ontstaan te danken aan een via de Lange rei gekomen transgressiestoot. Er is een andere uitleg mogelijk. De waal kan zijn ontstaan na het jaar 700, toen het zeewater zich terugtrok. De massa diluviaal water die van de Kraanreie naar de Spiegelreie liep werd oorspronkelijk tegengehouden door het water dat van de Molenbrug kwam en vond een uitweg in de kolk die «Cromme Wael» genoemd werd. De oude naam bleef voortleven en moest de baan ruimen voor Koningstraat. Waarom? In 1397 stond daar het huis van wijlen Jan Coninc, een huis dat in dat jaar toebehoorde aan Matheus Coninc en zijn huisvrouw Margareta. De nabijliggende brug droeg reeds de naam van Scorninx brughe in 1288. Wellicht woonde er reeds een familie De Coninc vóór 1300 in de straat die Koningstraat werd genoemd⁴². Ook de naam van Ridderstraat schijnt betrekkelijk, zoals de straat zelf, jong te zijn. De naam verschijnt voor de eerste maal in 1302⁴³. In 1309 wordt deze straat als nieuwe straat (vicus) vermeld: In novo vico militum. Veel vroeger stonden aldaar geen huizen, of toch zeer weinig,

---

41. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 552, Crommen Wal. On y trouve (1290) mention de la maison de feu Jan Coninc et Marguerite, sa femme.

42. A. DUCLOS, *a.w.*, 532.

43. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 552-553 en 554.

vermits er nog geen sprake was van een «vicus». Deze straat eindigde aan een schuinse, hoekige straat die de naam kreeg van Dingelsche strate. Ze liep naar de Spinolareie. Was deze naam een zinspeling op haar hoekige vorm? De straat wordt als dusdanig vermeld in 1357. Omtrent veertig jaar later spreekt men nog van «in novo vico iuxta pontem regis». Een nieuwe «wijk» was ontstaan. De wijk bestond dus vroeger niet. De straat gaf toegang tot het Koningsbrugje voor de bewoners van de Hoogstraat en de Ridderstraat⁴⁴.

Wanneer men de huizen tussen de Koningstraat en de Engelsestraat wegdenkt, dan kan men zich een beeld vormen van de plaats waar de Cromme waal lag: tussen de Koningstraat en de Engelse straat, vanaf de Spinolareie tot nabij de St.-Maartensplaats. Beide genoemde straten maakten wellicht ook deel uit van de kolk of waal, die dan ook de naam kreeg van Cromme wal⁴⁵, omdat de kolk geen ronde of vierkantige kolk was maar een kromme kolk. De waal moet zeer oud zijn, zo oud als Brugge. Daar de Boomgaardstraat en de Ridderstraat van betrekkelijk jonge datum zijn, zie ik dan ook niet in hoe in 800 doorheen de Waal beide straten, zoals A.C. Koch beweert, naar een oude haven van Brugge in de Gouden Handstraat zouden hebben kunnen leiden.

Van straatnamen gesproken. A.C. Koch schrijft: verder zou moeten worden uitgemaakt waar de Mid-delburgstraat vandaan komt. Hij suggereert dat er in

---

44. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 554: Rue Anglaise.

45. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 554: La nom dinghelsche strate se maintient: de nieuwe inghelse strate in 1369.

1089 een wijk kan hebben gelegen die samen met de westelijke Oudburg een groot castellum forinsecum zou hebben uitgemaakt⁴⁶.

De Middelburgstraat bevindt zich inderdaad ten oosten van de burcht. De naam heeft echter niets te maken met een omwalling. De straat heette nog in de 15de eeuw : de corte Twijnstraat, en dat in tegenstelling met de Lange Twijnstraat in de nabijheid aldaar. De naam «corte Twijnstraat» heeft in de 15de eeuw de plaats moeten ruimen voor de naam «Middelburgstraat» toen in deze straat een taverne of herberg werd geopend die als opschrift kreeg «In Middelburg». Er is dus nooit sprake geweest van een omwalling of burg of Oudeburg ten oosten van de burcht. Het is genoeg gekend dat, vooral te Brugge, veel herbergen de naam kregen van een of andere stad van Vlaanderen, Zeeland, Duitsland of Engeland. Vooral te Brugge was er een weelde van herbergen die zulk een naam droegen⁴⁷.

A.C. Koch verwijst om te besluiten naar de aanwezigheid, ten oosten van de burcht van de grafelijke H. Walburgakapel. Hier krijgen wij zeer interessante details te lezen over de verering van de H. Walburga in onze streken en dan vooral, zoniet uitsluitend, in steden die te water bereikbaar waren, in koopmans-

---

46. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 53, einde noot 132.

47. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 553 : La corte twynstrate est devenue la rue de Middelburg, d'après la taverne de ce nom qu'on y trouve vers 1560. K. DE FLOU schrijft in zijn *Woordenboek Toponymie*, deel 10, kolom 546-547 : Taverne Middelburch. Corte Twynstraat, XVde eeuw (Inventaire Arch. Bruges, Introduction, p. 503). De korte Twynstraat liep in de Lange Twynstraat. De naam kwam wellicht van de familienaam Twyn, zoals de naam van de herberg «Middelburg» wellicht kwam van de pottenbakkers uit Middelburg die in de herberg elkander vonden.

nederzettingen. Het feit dat een graaf van Vlaanderen ten oosten van de burcht een grafelijke kapel deed bouwen nabij de koopliedenstraat — en dat vermoedelijk reeds in de 10de eeuw, (aldus A.C. Koch), kan er een bewijs voor zijn dat de verering van de H. Walburga ten oosten van de burcht zeer oud was. Hij voegt er echter voorzichtig bij : een argument zou ik het niet willen noemen⁴⁸.

Wij hebben reeds in dit artikel op de verering van de relik van de H. Walburga in Vlaanderen en dan vooral te Veurne gewezen. Het is duidelijk dat Veurne eerder dan Brugge in het bezit was van de schedel van deze heilige. Niemand kan aanvaarden dat Brugge de schedel van de heilige bezat en deze kostbare relik aan Veurne afstond om slechts een deel ervan — de kaak — te bewaren. Het tegenovergestelde is waar : Veurne bezat de schedel van de heilige en heeft een deel ervan — de kaak — aan de gravin en haar zoon afgestaan en dat waarschijnlijk bij hun bezoek te Veurne in 1089 ter gelegenheid van de plechtige translatio van de relik van de H. Walburga. De relik behoorde tot de paleisschat van de Franse koningen en het was waarschijnlijk door toedoen van Adelheid, de dochter van de Franse koning, die met graaf Boudewijn V gehuwd was, dat de schedel van de heilige Walburga naar Vlaanderen werd overgebracht en dan naar de grafelijke burcht van Veurne, waar de relik in deze woelige tijden

---

48. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 44 tot 48.

voor Vlaanderen het meest in veiligheid was⁴⁹. Het ziet er dus naar uit dat te Brugge de grafelijke kapel ter ere van de H. Walburga slechts na 1089 werd gebouwd en dat de verering van haar reliek pas dan is ontstaan. Het bewijs is niet geleverd dat de heilige er reeds in de negende eeuw vereerd werd en de kapel b.v. tot de 10de eeuw zou opklimmen. Dit alles zou passen in het kader van een Oudburg ten oosten van de burcht, maar blijft een hypothese en kan dus niet, zoals A.C. Koch zelf schrijft, ingebracht worden als argument.

Na dit kort overzicht komen wij tot het besluit dat er geen redenen zijn om de oude thesis, de localisatie van de Oudburg ten westen van de burcht te verlaten.

---

49. Wanneer wij de burcht van Veurne de veiligste burcht van Vlaanderen noemen, dan houden wij rekening met het feit dat deze burcht het verst afgelegen was van het Duitse Rijk, dat in het midden van de elfde eeuw het meest Vlaanderen bedreigde. Wellicht werd de kasselrij van Veurne als lijftocht, als doarium, aan Adelheid geschonken. Dit kan de reden zijn waarom zij de reliek aan Veurne schonk. In 1089 was Robrecht de Fries graaf van Vlaanderen (1072-1093) zijn echtgenote Geertruide, weduwe van Floris I, graaf van Holland, was met haar zoon aanwezig toen aldaar de reliek van de H. Walburga in een nieuw schrijn werd gelegd en bracht een deel van de schedel naar Brugge. Daar werd de reliek voorlopig in de St.-Donaaskerk gedeponneerd tot een nieuwe kapel, de H. Walburgakapel werd gebouwd. Deze kapel was reeds gebouwd in 1127, vermits de reliek reeds toen zoals wij uit GALBERT vernemen, niet meer in de St.-Donaaskerk berustte.

VII. BURG EN OUDEBURG

Het kan wellicht enige verwondering verwekken een primitieve of een eerste burcht te Brugge te vermelden en de vraag te stellen : Hoe oud is deze eerste burcht ? Door «primitieve burcht» bedoelen wij de kleine burcht die in de tweede helft van de negende eeuw werd gebouwd, de kleine burcht, die in de elfde eeuw door Boudewijn V verdubbeld werd in oppervlakte door er hetgeen genoemd wordt het klerikaal gedeelte aan toe te voegen. Deze grote burcht is tamelijk goed gekend door de vele details en beschrijvingen ervan die terug te vinden zijn in het verhaal van Galbert over de moord op Karel de Goede. De vraag is echter of dit beeld uit 1127 een weergave is van het castrum in de negende eeuw.

Op deze vraag moet volstrekt met een «neen» worden geantwoord. Toen in de tweede helft van de negende eeuw het kleine castrum werd gebouwd, kon er nog geen sprake zijn van het klerikaal gedeelte van de burcht, geen sprake zijn van een proostdij noch van kapittelgebouwen.

Er is geen reden om de bewering van onze grote dichter Jacob van Maerlant in twijfel te trekken. Hij schreef in zijn Spiegel Historiae (Hoofdstuk : Geschiedenis van Vlaanderen) dat Boudewijn I, eerste graaf van Vlaanderen, de reliek van Sint-Donaas liet overbrengen naar zijn castrale kerk die gemaakt was ter ere van O.L. Vrouw. Dr. J. Te Winkel heeft terecht geschreven : Blijkbaar heeft Maerlant de geschiedenis van Vlaanderen met veel zorg bewerkt en goede bronnen gehad, ofschoon wij niet zeker weten welke. Hij raadpleegde «some croniken» ... en verder : Wie Maerlant's chronologische opgaven aan-

gaande de regeering der Vlaamsche graven vergelijkt met de uitkomsten, waartoe de studie van vele eeuwen in onzen tijd is geraakt, komt tot de overtuiging, dat hij goede bronnen gebruikt heeft en met groote nauwkeurigheid te werk is gegaan, zodat hij slechts op enkele punten afwijkt van hetgeen wij nu als waarheid aannemen⁵⁰. De dichter heeft niet enkel sommige kronieken geraadpleegd. Alles wat in verband staat met het neerleggen van de relik van Sint-Donaas is bij de dichter een trouwe weergave van hetgeen hij in zijn jeugdijaren in de kapittelschool van Sint-Donaas over de relik van deze heilige vernomen had. Hij schrijft :

Die brochte Sinte Donase van Riemen
 Die hi werder hadde dan iemen
 Ende dedene leggen in die kerke
 Die naer den Aecsen gewerke
 ghemaect was onser Vrouwen teeren.

De dichter schrijft dus dat Boudewijn I de relik van Sint-Donaas van Riemen (Reims) naar Brugge bracht en deze deed neerleggen in de castrale kerk, in de kerk die stond binnen het *castrum*, en die toegewijd was aan O.L.-Vrouw.

De dichter schreef ook nog dat de eerste graaf van Vlaanderen de relik van Sint-Donaas neerlegde in de kerk die een trouwe kopie was van de Domkerk van Aken, d.w.z. in de Sint-Donaaskerk. Hierin heeft de dichter zich echter vergist. Deze vergissing is goed uit te leggen. Hij had zijn jeugdijaren doorgebracht in de kapittelschool van Sint-Donaas — in een midden waarin de ganse geschiedenis van de burcht gericht

---

50. J. TE WINKEL, Maerlants Werken, blz. 370.

was op de verheerlijking van Sint-Donaas en — laten wij dit er nog bijvoegen — van het kapittel. Hij had er geleerd dat de Sint-Donaaskerk de burchtkerk was en dat ze reeds gebouwd werd in de tweede helft van de negende eeuw. Het is genoeg gekend hoe de kapittelheren pochten op de hoge ouderdom van hun kapittel en hoe ze zelfs een valse oorkonde opstelden die ze dateerden als reeds in 961 geschreven om het bestaan van hun kapittel tot dit jaar op te voeren.

Het feit dat de primitieve burchtkerk — die in de zuidwesthoek van de burcht stond — reeds lang in onbruik was geraakt en tot andere doeleinden gebruikt werd gaf natuurlijk daartoe aanleiding. Niemand vermoedde dat de eerste castrale kerk elders had gestaan. Wellicht was men in de kapittelschool ook nog niet vergeten dat de Sint-Donaaskerk tot in de elfde eeuw de titulatuur droeg van O.L.-Vrouw en Sint-Donaas. Die intitulatie geraakte geleidelijk in onbruik en werd na 1104 nooit meer gebruikt. Ook de herinnering aan deze titulatuur kan verwarring hebben gesticht. Dom. Nicolas Huyghebaert heeft afdoende bewezen dat de oude castrale kerken in Vlaanderen toegewijd werden aan O.L.-Vrouw, althans in het Karolingisch tijdperk. De burchtkerken van Veurne, Dowai, Oudenburg, Gistel en Brugge waren O.L.-Vrouwkerken⁵¹. De Sint-Donaaskerk stond, toen Jacob van Maerlant zijn «Spiegel Historiaal» schreef, te midden van de burcht. Waarom kreeg deze kerk, toen ze gebouwd werd een dubbele titulatuur? Wellicht omdat de Domkerk van Aken aan O.L.-Vrouw werd toegewijd

---

51. DOM. N. HUYGHEBAERT, *Iperius et la translation du Saint Sang*, *Hand. Brugge*, 1963, blz. 161.

en de relik van Sint-Donaas er berustte — of omdat deze relik van de castrale Brugse O.L.-Vrouwkerk naar de nieuwe gebouwde karolingische kerk werd overgebracht. Wat er ook van zij, het is kenschetsend dat de dichter schreef dat Boudewijn I de relik van Sint-Donaas deed leggen in de kerk die gemaakt was — naar den Aaksen gewerke — Onze Lieve Vrouw ter ere. Het kan hem niet worden verweten dat hij niet wist dat de Sint-Donaaskerk nog niet was gebouwd ten tijde van Boudewijn I: hij schreef wat iedereen dacht in zijn omgeving, nl. dat de graaf de relik had neergelegd in de castrale kerk en daar men geen oudere kende, verwees hij naar de Sint-Donaaskerk die in zijn tijd te midden van het castrum stond.

Het werd vroeger zeer in twijfel getrokken of het wel Boudewijn I was die de relik van Sint-Donaas naar Brugge liet komen. De laatste studiën over de graaf en de aartsbisschop van Reims hebben het echter meer en meer waarschijnlijk gemaakt dat, na de verzoening van Karel de Kale met zijn schoonzoon Boudewijn I, Hincmar, de grimmige aartsbisschop van Reims, zich bij de feiten heeft neergelegd en, in of na 864, de relik van Sint-Donaas als verzoenings-teken aan Boudewijn I geschonken heeft. Een tweede winstpunt is dat men thans de aloud vermaarde Sint-Donaaskerk niet meer aanziet als de oudste burchtkerk van Brugge. Broeder Firmin schreef nog in 1940 in zijn groot werk over de romaanse kerkelijke bouwkunst in West-Vlaanderen dat Boudewijn met de IJzeren Arm deze kerk gebouwd had in de tweede helft van de negende eeuw⁵². Tot vóór enkele

---

52. BROEDER FIRMIN, *De romaanse kerkelijke bouwkunst in West Vlaanderen*, blz. 17, noot 1.

jaren zou iedereen op de vraag : waar stond de burchtkerk te Brugge in de negende eeuw, geantwoord hebben : de primitieve burchtkerk stond op de plaats waar de Sint-Donaaskerk stond. Thans oordeelt men anders. De eerste burchtkerk werd, zoals broeder Firmin schrijft, gebouwd ter ere van O.L.-Vrouw, maar de eerste burchtkerk was niet de Sint-Donaaskerk. Op 8 maart 1955 begon de Rijksdienst voor opgravingen te Brussel een onderzoek op de Burg te Brugge naar de verscheidene kerken die elkaander hebben opgevolgd ten noorden van de straat die de Burg in twee helften verdeelt. Reeds op 10 maart werd een deel van de grondvesten van de Sint-Donaaskerk blootgelegd. De opgravingen hebben het mogelijk gemaakt het tijdstip van de bouw van de kerk die een namaaksel was van de Dom van Aken nader te bepalen. Volgens de deskundigen werd deze kerk niet gebouwd in de negende eeuw. De opgravingen hebben bewezen dat men ten vroegste omstreeks 925 met de bouw ervan begonnen is. Wanneer werd ze voltooid ? Hoeveel jaren heeft men eraan gewerkt ? Wanneer werd ze in gebruik genomen en gewijd ? Wellicht omstreeks het midden van de tiende eeuw of wat later. Een valse oorkonde laat de stichting van het Sint-Donaaskapittel tot 961 opklimmen. Waarom juist dit jaar ? Was men er zich in het kapittel van Sint-Donaas bij de opstelling van de oorkonde nog van bewust dat het jaar 961 een bijzondere betekenis had voor de Sint-Donaaskerk ? Dit jaartal werd zo maar niet uit de lucht gegrepen en had waarschijnlijk iets te maken met de geschiedenis van de kerk. Wat er ook van zij, het staat thans vast dat de Sint-Donaaskerk niet in de negende eeuw werd gebouwd. Ze kan dus niet de eerste burchtkerk zijn geweest en daar er in de noordelijke helft van de burcht geen sporen werden gevonden van een oudere castrale kerk, dan moet men eruit afleiden dat deze

in de zuidelijke helft stond van de burcht. Wij komen straks op deze eerste burchtkerk terug, doch laten wij vooraf de vraag beantwoorden : bestond er een kleine burcht in de negende en tiende eeuw, een burcht die kleiner was dan het castrum dat ons bekend is door de beschrijving die Galbert ervan in 1127 heeft gegeven en dat wij de grote burcht zullen noemen ?

De burcht van Brugge, de grote burcht in 1127, vertoont het zonderling beeld dat ze door een straat in twee helften is verdeeld, een noordelijke en een zuidelijke helft. De straat verbond het romeinse *castrum* van Oudenburg met het romeinse *castrum* van Brugge en van Aardenburg. Deze straat dateert slechts uit, zoals Dr. Hugo Thoen het duidelijk heeft bewezen, de laatste periode van de romeinse overheersing in onze streek. Vermoedelijk liep de weg, via de Smedenstraat, de Noordzandstraat en de Sint-Amandstraat naar de Grote Markt om daar de oude romeinse heirbaan te bereiken en te vervoegen, een baan die veel ouder was dan de eerstgenoemde.

In den Romeinse tijd bestond Diksmuide nog niet. Wel liep er een Romeinse heirweg van Aardenburg naar Cassel. Deze heirbaan doorkruiste vanzelfsprekend Brugge en liep langsheen het Romeinse castrum, om langsheen de Hauwerstraat en het grondgebied van Sint-Andries en dat van Zedelgem Aartrijke te bereiken en dan verder nabij de latere kerk recht door te lopen over Wijnendale naar Cassel. De Diksmuidse Heerweg is een strook van deze weg. Ze kwam, toen de Romeinen reeds eeuwen van de kaart waren geveegd, aan haar naam toen in de Middeleeuwen Diksmuide ontstond en men over Aartrijke Diksmuide kon bereiken. Bemerkt wel dat de naam van Diksmuidse heirweg slechts gegeven werd vanaf het Zand (de tweede omwalling in 1297 heeft de

strook die Diksmuidse heirweg heette doorbroken) doorheen Sint-Andries en Zedelgem naar Aartrijke toe.

De oude Romeinse heirweg — deze waren rechte wegen — liep dus van Aardenburg naar Cassel en doorkruiste de stad Brugge. De Kruispoort en de tweede omwalling bestond toen nog niet. De heirweg liep recht naar de Hoogstraat, langsheen het Romeinse castrum, de Breidelstraat, Steenstraat, Zuidzandstraat en over het Zand nogmaals rechtdoor naar de Hauwerstraat naar Sint-Andries en Zedelgem, naar Aartrijke, Wijnendale en Cassel.

Er was een verbinding tussen de stad Oudenburg en Brugge. De natuur zelf had daarvoor gezorgd. Omstreeks de jaren 300 kwam de Duinkerke II transgressie. De zee kwam tot tegenaan de stad Oudenburg. In allerijl bouwden de Romeinen er een burcht om de vijand die vanuit de zee kwam te beletten te landen. De zee kwam tot tegenaan Oudenburg en meer zuidwaarts tot tegenaan de huidige pastorie van Ettelgem en tot aan de hoge dijken van Roksem. Daarna zwenkte ze naar Brugge toe tot aan de hoge dijken van Jabbeke, Snellegem, Varsenare en Sint-Andries. Op deze hoge dijken werden later de Gistelsesteenweg aangelegd.

De Romeinen zochten zelf, zoals Dr. Thoen heeft bewezen, een verbinding met hun castrum van Brugge en legden een weg aan over de hoge dijken, om een verbinding tot stand te brengen met hun Romeinse heirbaan van Aardenburg naar Cassel.

De historicus De Beaucourt de Noortveld en andere na hem aanzagen de Oudenburg(straat) als de oudste straat te Brugge. De Oudeburg te Brugge is nooit een Romeins castrum geweest en de Oudenburg(straat) wijkt af van de romeinse straat. De oude Romeinse wegen waren immers altijd rechtdoorlopende wegen.

Het is niet te vermoeden dat de Romeinen juist te Brugge van de rechte lijn zouden zijn afgeweken.

In zijn merkwaardig werk : De straatnamen van Brugge, hun oorsprong en betekenis, heeft de heer A. Schouteet vanzelfsprekend ook de Hauwerstraat niet vergeten. Een zeer oude straat schrijft hij. Het is te vermoeden dat zij de naam van Diksmuidse Heirweg of Herreweg behouden heeft tot dat de galge die ten noorden stond van de burcht, buiten de stad werd gebracht. Waar ze precies stond is niet geweten, doch het is wel kenschetsend dat ze reeds de naam droeg van Hancwartstraatje in 1291, dus vóór de tweede omwalling van de stad in 1297. In 1299 verschijnt de meer duidelijke naam van Hangwarghstrate. Heeft nu de naam iets te maken met de geslachtsnaam Angouard, zoals Karel De Flou het schreef in zijn Woordenboek der Toponymie ? Ik geloof het niet. A. Schouteet heeft immers gevonden dat er een Hangwartstrate heeft bestaan te Monnikenrede — een verdwenen stadje nabij Damme — en te Ieper ; verder ook een Hangwaertstrate te Nieuwpoort en een Hanggewaertstrate te Oudenburg. Het is niet aannemelijk dat er een geslachtsnaam Angouard in al deze vermelde plaatsen te vinden was.

Niemand kan antwoorden op de vraag : wat is er geworden van het oud Romeins castrum te Brugge ? Er waren bijna 5 eeuwen verlopen sedert het terugtrekken van de Romeinen en het zich vestigen te Brugge van de eerste graaf van Vlaanderen. Waarschijnlijk was er weinig overgebleven van de Romeinse burcht, laten wij maar schrijven dat er niets van was overgebleven tenzij het vierkant terrein met de Reie die er ten westen van liep en dus een omwalling van een nieuw castrum alle mogelijkheden bood. Boudewijn V was echter de bouwer van het grote castrum. Het is gekend dat hij te Brugge

(1035-1067) in het castrum grote bouwwerken liet uitvoeren en anderzijds is het geweten dat hij een groot aantal kapittels heeft opgericht, en dat overwegend in hoofdplaatsen van kasselrijen. In een (verdachte) oorkonde van 1067 verwijst hij naar de suprematie van de proost van St.-Donaas over de domaniale administratie in Vlaanderen. Vóór 1067 bestond er dus reeds een proost en een kapittel te Brugge. De St.-Donaaskerk werd waarschijnlijk de eerste kapittelkerk in Vlaanderen en alles wijst ernaar dat dit kapittel door Boudewijn V werd gesticht. Vermits de kapittels in de middeleeuwen normaal het personeel leverden voor de domaniale administratie, dan is het ook normaal dat Boudewijn V voor het inrichten ervan eerst aan Brugge heeft gedacht. Dit sluit in dat deze graaf ook de noodzakelijke gebouwen voor de proost en de kapittelheren naast de reeds bestaande St.-Donaaskerk heeft gebouwd en hiervoor komt de noordelijke helft van het castrum in aanmerking. Hij zou dan de bouwer zijn geweest van het grote castrum. Wij hoeven immers niet a priori te aanvaarden dat het castrum van de 9de eeuw dezelfde oppervlakte had als de burcht van 1127.

De proosten, de kapittelheren stonden erop veilig te zijn in hun gebied, met hun eigen woningen, kloosterpand, kerk en atrium. Het bouwen van het groot castrum had als gevolg dat de burcht werd afgesloten. De straat werd ten oosten en ten westen afgegrensd voor de poorters van Brugge. Werd dan de St.-Pietersbrug over de Reie gelegd en een nieuwe straat getrokken omheen het grote castrum ten noorden en ten oosten ervan, zodat men vanuit het westen van Brugge langsheen de Philipstokstraat en de Mallebergplaats toch de Hoogstraat kon bereiken. Had A. Duclos gelijk toen hij beweerde dat de Sint-Pieterskerk door Robrecht de Fries werd gebouwd?

Ik zou eerder denken dat het initiatief voor het bouwen ervan van Boudewijn V is uitgegaan.

Na de afgrenzing van de straat was het castrum, dat nu dubbel zo groot was als het kleine castrum, in twee helften verdeeld : de noordelijke helft, die gewoonlijk het klerikaal gedeelte van de burcht wordt genoemd, en de zuidelijke helft (de burcht uit de negende eeuw) die het wereldlijk en militair gedeelte van de burcht zou kunnen genoemd worden. De oude straat trok de lijn tussen de twee helften.

Er is dus een tijd geweest dat de burcht uitsluitend ten zuiden van de straat lag. Het is te vermoeden dat deze burcht reeds door Boudewijn I werd gebouwd en dan na 863, na de verzoening van de graaf met zijn schoonvader. Judith, de dochter van de Frankische koning hoorde immers te wonen in een burcht en in een haar waardige residentie, en vooral in veiligheid voor de dreigende invallen van de Noormannen. J. Dhondt schrijft : «Er bestaat geen enkel rechtstreeks, maar twee onrechtstreekse bewijzen voor het bestaan van een burcht te Brugge vóór de grote Noormanneninval van 879 : de ene betreft het in veiligheid brengen naar Brugge van kostbare relikwieën en andere kostbaarheden uit de abdij van Sint-Baafs te Gent, het tweede het bestaan van een muntatelier te Brugge ten tijde van Karel de Kale, dus uiterlijk in 877. Uit die twee feiten mogen wij eerst besluiten dat er in die tijd «iets» bestond te Brugge, en dat «iets» vrijwel zeker een burcht was. Muntateliers in die tijd zijn immers meestal in een burcht ondergebracht, en het spreekt vanzelf dat het bergen van kostbaarheden in de Noormannentijd niet goed elders dan in een burcht te verklaren valt»⁵³.

---

53. J. DHONDT, *a.w.*, blz. 4 en noot 6.

De burcht bevatte dus een grafelijke residentie, een muntatelier en meer ander gebouwen die voor de verdediging van de burcht noodzakelijk waren en daarbij ook nog, zoals trouwens alle burchten van aanzien, een kapel die toegewijd was aan O.L.-Vrouw. De dichter Jacob van Maerlant heeft zich niet vergist toen hij schreef dat Boudewijn I de relik van Sint-Donaas neerlegde in de kerk die toegewijd was aan O.L.-Vrouw, maar hij was slachtoffer van zijn tijd toen hij schreef dat deze kerk een kopie was van de Dom te Aken.

Nu weten wij beter. Wat is er gebeurd? De Sint-Donaaskerk werd gebouwd en voltooid in het midden van de tiende eeuw. De burchtkerk was ongetwijfeld een bescheiden kerk. Een zo buitengewone relik als deze van Sint-Donaas was een schoner rustplaats waardig. Om ze meer luister bij te zetten en om de gelovigen de gelegenheid te geven ze te vereren — de castrale kerk was een private kerk die voorbehouden was voor de graaf en zijn familia — werd er in de tiende eeuw en dan buiten het castrum een nieuwe grotere kerk gebouwd en de relik van Sint-Donaas werd met grote luister (in 961?) overgebracht naar de kerk buiten het castrum die de titulatuur kreeg van O.L.-Vrouw en Sint-Donaas. De tweede titel overvleugelde de eerste en ten tijde van de dichter werd er slechts van een Sint-Donaaskerk gesproken, maar de overlevering had de eerste rustplaats van de relik nog niet gans vergeten en de dichter heeft ze in geschrift bewaard.

Waar stond de O.L.-Vrouwkerk in het castrum?

Wij aarzelen niet op deze vraag te antwoorden: de burchtkerk stond in de negende eeuw in de zuidelijke westhoek van de primitieve burcht, de belangrijkste plaats van gans de Burg. Dit schrijven wij, niet omdat thans zich aldaar de H. Bloedkapel be-

vindt maar wel omdat in de negende eeuw de graaf op de westkant van de burcht woonde en zijn hofkapel in deze westhoek stond. Dom. Nic. Huyghebaert heeft reeds zijn verwondering uitgedrukt over het feit dat de historici die de burcht beschrijven de zuidwesthoek ervan doodzwijgen. Hij heeft een merkwaardige studie geschreven over de Sint-Baseliskapel die in deze zuidwesthoek stond en kwam tot het besluit: «il serait plus raisonnable de voir dans le plan singulier de l'église de Saint-Basile l'évolution logique de la chapelle castrale»⁵⁴, en verder: «Saint Basile serait donc une chapelle castrale». Met zeer veel vrucht zal men de grondige studie van Dom. Nic. Huyghebaert over de Sint-Baseliskerk — de merkwaardigste die er ooit over geschreven werd — raadplegen. De argumenten die hij aanvoert om het bestaan van een vroegere burchtkerk te bewijzen zijn zeer overtuigend. Naast de vele bewijzen die de schrijver aanhaalt om zijn bewering te staven, wil ik nog even de aandacht trekken op het feit dat de titulatuur van de Sint-Baseliskerk eigenlijk was: *ecclesia Beatae Mariae Virginis et sancti Basilii*. Ook dit probleem heeft Dom. Nic. Huyghebaert aangesneden. Hij schrijft: «De même qu'à Furnes la réception des reliques de sainte Walburge a amené un changement de vocable, au moins dans l'usage populaire, de même à Bruges pour l'ancienne eglise castrale où ont reposé quelques années — sans doute après la première croisade — les reliques du Docteur cappadocien...»⁵⁵. De dichter Jacob van Maerlant zou dan toch gelijk hebben gehad toen hij schreef dat Boude-

---

54. DOM. NIC. HUYGHEBAERT, *Le Saint Sang à Bruges*, a.w., blz. 158.

55. *Ibidem*, blz. 161.

wijn I de relik van Sint-Donaas neerlegde in de kerk die toegewijd was aan O.L.-Vrouw.

Meteen is ook de vraag opgelost hoe het komt dat Galbert in zijn beschrijving van de burcht nooit een vermelding maakt van de oude burchtkerk. Bestond ze dan niet meer? Toch wel. De relik van Sint-Baselis beruste niet meer in de castrale kerk doch wel in de Sint-Donaaskerk.⁵⁶ De oude burchtkerk was in onbruik geraakt en werd voor andere profane doeleinden gebruikt tot Diederik van de Elzas ze herbouwde. Galbert vermeldt uitdrukkelijk dat de relik in 1127 zich in de Sint-Donaaskerk bevond, zoals trouwens al de relieken die aan de graaf toebehoorden. Vanwaar dan de titulatuur van Sint-Baselis voor de oude burchtkerk? Waarschijnlijk heeft de graaf van Vlaanderen, na de eerste kruistocht, de relik van Sint-Baselis voorlopig in de oude burchtkerk neergelegd tot er in de Sint-Donaaskerk een waardige plaats voor haar was voorbereid. Zoals dat nog gebeurt als niets dwingt, kunnen er enkele jaren verlopen zijn vooraleer de nodige schikkingen getroffen werden. De relik van Sint-Baselis bleef voorlopig in de oude burchtkerk, werd er vereerd en schonk een tweede titel aan de oude castrale kerk.

Ook de archivaris van het bisdom Brugge Kan. B. Jansens de Bisthoven, heeft de geschiedenis van het overbrengen van de relikwie van de H. Basilius de Grote naar Brugge beschreven. In een zeer degelijke studie schreef de geleerde historicus in het *Album Schouteet* als volgt: De overbrenging van de relikwie van de H. Basilius uit Caesarea naar Brugge wordt toegeschreven aan Robrecht II van Jerusalem, graaf

---

56. *Ibidem*, blz. 159, noot 45.

van Vlaanderen, die tijdens de eerste kruistocht, op 27 september 1097, Caesarea in Cappadocië bereikte. Daar kreeg hij een belangrijke relikwie : enkele werfels van het gebeente van de H. Basilius de Grote, aartsbisschop van Caesarea, aldaar overleden op 1 januari 379⁵⁷.

Het vroegste historisch document, dat de aanwezigheid van deze Basiliusrelikwie in Brugge bewijst, is het relaas van de gewelddadige dood van graaf Karel de Goede, geschreven door een tijdgenoot, Galbertus van Brugge. Deze schrijver prijst de vroomheid van de graaf, die gewoon was in de Sint-Donaaskerk te bidden voor het altaar van de heiligen, Donatianus en Basilius. Galbertus verhaalt verder hoe deze relieken, op 17 maart, vijftien dagen na de moord, uit de Sint-Donaaskerk werden overgebracht naar de nabij gelegen Sint-Kristoffelkerk. Ze werden door bisschop Simon van Noyon en Doornik, drie abten en de geestelijkheid, op de dag van de begrafenis, vrijdag 22 april, in processie naar Sint-Donaas teruggebracht.

De aanwezigheid van de relikwie van Sint-Basilius in de burgkerk was blijkbaar de reden waarom Diederik van den Elzas de kapel, die hij in de zuidwesthoek van de burg liet bouwen, aan zijn gedachtenis heeft toegewijd. Waarschijnlijk was het zijn inzicht de relikwie van Sint-Basilius naar deze kapel over te brengen en daar te bewaren. Dit is echter niet gebeurd. De Basiliusrelikwie bleef in Sint-Donaas, terwijl de grafelijke kapel de bewaarplaats werd van de relikwie van het kostbaar Bloed.

---

57. B. JANSSENS DE BISTHOVEN, De relikwie van de H. Basilius de Grote, in *Album Albert Schouteet*, Brugge, 1973, blz. 93-99.

De Oudeburg ouder dan de Burg, ouder dan het castrum ?

De vraag kan worden gesteld : Was de Oudeburg ouder dan de Burg ? Was het castrum een verlengstuk van de Oudburg of omgekeerd ? Hier treden wij natuurlijk op een glibberig terrein.

Het is vooreerst opvallend hoe, als men de kaart beziet, de zuid- en noordgrens van Burg en Oudburg als het ware in een rechte lijn doorlopen, zodat een van beide burgen werkelijk als een verlengstuk kan beschouwd worden van de andere burg. Wij zijn geneigd op de vraag : «welke is de oudste burg ?» te antwoorden : de Oudburg is ouder dan het castrum. Hoe kan men anders uitleggen dat het ene omwald gebied of «burgus» (burg) de naam kreeg van Oudenburg of Oudeburg en het ander omwald gebied slechts eenvoudig Burg werd genoemd ? Was het niet omdat de Oudeburg ouder was dan de Burg ? Geen enkel ander stads gedeelte van Brugge werd ooit «burg» genoemd. Oude burg staat dus in verband met een andere burg die jonger was, en dan werd geen ander bedoeld dan de Burg — het castrum. Het is evident dat het woord Oude burg slechts dan verantwoord is als het staat tegenover een nieuwe burg.

Wij hebben reeds geschreven waarom wij denken dat de kleine burcht ten zuiden van de straat gebouwd werd door Boudewijn I. Wij stellen nu de vraag : Waarom heeft hij hem juist daar gebouwd ? J. Dhondt schrijft gevat : «Er bestond reeds een burcht in het midden van de negende eeuw, wat vermoedelijk een kapel insluit. Vanaf het einde van de negende eeuw, na de Noormanneninval, is Brugge althans af en toe grafelijke residentie, had dus stellig een burcht en een kapel. Arnulf I (918-965) bouwt daar een verblijf met steen die uit Oudenburg (de stad Oudenburg) werd gehaald, juist aan de over-

gang van de «Straat» over de Reie en vermoedelijk op de plaats van de vroegere (houten) burcht. In het midden van de elfde eeuw bouwt Boudewijn V het «grote castrum». En : «De burcht werd gevestigd op het punt waar een bevaarbare weg (de Reie) een belangrijke landweg kruiste, om met een slag twee verbindingswegen te controleren»⁵⁸. De burcht moest natuurlijk dienen als grafelijke residentie, doch had tevens op dit raakpunt een strategische rol te vervullen, die hoofdzakelijk, althans in het begin, gericht was tegen de invallen van de Noormannen.

Nu rijst de vraag op : Waarom heeft de graaf juist daár gebouwd en niet op een ander kruispunt van straat en waterloop, een ander kruispunt dat meer voordelen bood ? Waarom bouwde de graaf zijn burcht niet nabij de Molenbrug, op de plaats waar de Vuldersrei de straat doorkruiste, bv. op het terrein ten zuiden van de Hoogstraat, dat tot in de dertiende eeuw nog braakliggend terrein was ? Vlak ten noorden van het hoekterrein en de Hoogstraat lagen de Boomgaardstraat en de Ridderstraat (althans volgens A.C. Koch bestonden deze reeds toen) die recht naar het wad, het Wijk liepen, dat de meest voor de hand liggende haven van Brugge in de ogen van A.C. Koch was. De eerste handelsnederzetting van Brugge zou volgens deze schrijver aldaar te zoeken zijn. Of beter nog, waarom werd de burcht die toch een Noormanneninval moest beletten, niet meer ten noorden, tegenaan het wad, tegenaan het Wijk gebouwd ? We zien echter dat het tegenovergestelde gebeurde : de graaf bouwt zijn burcht op een plaats waar geen Noormanneninval te vrezen is vermits

---

58. J. DHONDT, *De vroege topografie...*, a.w., blz. 4 en 5.

volgens aangehaalde schrijver er aldaar geen natuurlijke verbinding was met de zee, er geen Reie liep langsheen de burcht die dus niet het raakpunt was van waterweg en landweg. Het is duidelijk : de eerste graaf bouwde zijn burcht op de plaats die nu nog de «Burg» wordt geheten omdat de Reie daar langsheen de burcht vloeide en omdat er naast de burcht reeds een embryo van een vicus Brugge was ontstaan en dan wel ten westen van de burcht. A.C. Koch heeft in 1949 een degelijke studie geschreven over de ouderdom van de stad Brugge. In het reeds vermelde tiende-eeuwse fragment van het *Liber Traditionum sancti Petri Blandiniensis* heeft hij de oudste vermelding van Brugge als handelsnederzetting teruggevonden.

Volgens M. Gysseling zou het woord Brugge de betekenis hebben van «landingskaai, brug». Het is inderdaad mogelijk dat de Noormannen de Reie zijn opgevaren, aan de Oudburg zijn geland en het handelscomplex Oudeburg hebben vernield. In dat geval zou Brugge, althans de Oude burg reeds in de eerste helft van de negende eeuw hebben bestaan. Ook A.C. Koch ziet deze mogelijkheid in. Dan zou goed te verklaren zijn waarom Boudewijn I zijn burcht als een verlengstuk van de Oudeburg heeft gebouwd. Het vertrouwen van de bewoners van Oudeburg keerde terug. Zelfs in het Gentse vernam men dat men er veilig woonde, en niet alleen de kostbaarheden van de Sint-Baafsabdij werden naar Brugge overgebracht maar ook Ubelin en zijn drie zusters verlieten het Sint-Pietersdomein om in de schaduw en onder de beschutting van het grafelijk castrum de nieuwe handelsplaats Brugge te helpen heropbouwen.

Er ligt geen enkel bewijs voorhanden dat Brugge na 864 door de Noormannen zou ingenomen zijn

geweest. Natuurlijk bewijst dit niet dat de handelsnederzetting in de eerste helft van de negende eeuw door hen werd vernield, doch het is wel waar zoals J. Dhondt schrijft, dat daar waar het vaak voorkomt dat de door de Noormannen, verstoorte handelsnederzettingen zeer spoedig heropleven na hun vertrek, en er maar weinig voorbeelden zijn van nieuwe handelsnederzettingen die in die tijd oprijzen⁵⁹. Het is dus meer dan waarschijnlijk dat de Oudburg ouder is dan de Burg en tot de eerste helft van de negende eeuw opklimt.

Dat doet mij denken aan Ryckvelde, een domein dat in de negende eeuw nog in Sijsele lag. Nu is een deel van het domein, en dat sedert veel jaren, ingelijfd in de gemeenten Sijsele en Oedelem. Op dat domein werd in 1858 in de bossen, maar dan op het grondgebied Oedelem een groot aantal oude muntstukken — meer dan 200 opgedolven. Deze vondst zou kunnen, in verband met hetgeen Prof. J. Dhondt schrijft, een onrechtstreeks bewijs zijn dat de Oudburg als aanlegplaats en handelsnederzetting zeer oud is en vroeger bestond dan de Burg, dus ouder is dan de Burcht. Onder de vele muntstukken waren er 139 van zeven verschillende types die zeker in het muntatelier van een castrum werden geslagen. Enkele foto's van deze Brugse muntstukken kan men terug vinden in het reeds zo dikwijls vermeld boek van A. Duclos. De Brugse Karolingische muntstukken zijn te dateren ofwel uit de tijd van Karel de Kale (840-877) ofwel uit deze van Karel de Eenvoudige (893-929). Van groter belang zijn echter de «vreemde» munt-

---

⁵⁹. *Ibidem*, blz. 20, en voor Ryckvelde : A. Duclos, *a.w.*, blz. 20.

stukken die werden opgedolven : 48 van Atrecht, 54 van Saint-Denis en 13 van Etaples bij Montreuil, vroeger genoemd Wyc of Quentavicus.

De laatste twee soorten zijn van groot belang en bewijzen dat er tussen Brugge en Wyc op de Canche en wellicht ook met Saint-Denis op de Seine en de haven al zeehandel werd gevoerd. Er waren dus in de kalme perioden van de Noormanneninvallen betrekkingen over zee tussen Brugge en de havens aan de Franse kust.

De eigenaar van de muntstukken heeft ze waarschijnlijk in de grond gestopt vóór de grote inval in 879 en woonde op een half uur van de Oudburg, niet ver van de Dyver dus, en nabij de weg die langsheen de O.L.-Vrouwkerk en de oude Gentweg naar Oedelemliep en verder naar Gent. De heer van Ryckvelde of althans de man die de munten in de grond stopte en in de omgeving woonde, was ongetwijfeld iemand die handel dreef. Hoe zou hij anders aan die vreemde muntstukken zijn gekomen ? Hij had overzeese handelsbetrekkingen in elk geval met Etaples. Schepen legden in de negende eeuw in het Wyc te Brugge aan, aan de Rozenhoedkaai en de Dyver. Daár immers lag het oudste Wyc van Brugge. In het Woordenboek van Karel De Flou staat bij het woord Etaples : Cuentavicus, 840, Penning van Karel de Kale, Souquet, 25, in De Loisne : Contwig, 842 (Nithard, hist. Monum.. Germ., II, 669, in De Loisne, 140). In Cuentavicus herkent men duidelijk Contwig, het huidige Etaples.

De muntenvondst te Ryckvelde zou wel kunnen een bewijs zijn dat Prof. J. Dhondt gelijk had en dat Brugge, en daarmee bedoelen wij de Oudburg, ouder is dan de Burg.

De recente literatuur.

Wij kunnen dit artikel, waarin wij getracht hebben een oplossing te zoeken in verband met de problemen rond Oud Brugge, niet afsluiten zonder de aandacht te trekken op twee bijdragen die verschenen na het «Panorama van de Brugse geschiedschrijving sedert A. Duclos (1910-1970)». In dit zeer degelijk werk dat in november 1972 het licht zag, verschenen onder meer de volgende bijdragen : A. Viaene, Antecedenten van Duclos' standaardwerk — E.I. Strubbe, Geschiedenis van de stad en hare instellingen — P. Declerck, Kerkelijke geschiedenis⁶⁰.

Een «Panorama» dat in 1974 het licht zou hebben gezien, zou ongetwijfeld het artikel hebben vermeld, waarover reeds boven geschreven werd en dat in 1972 verscheen nl. «De grenzen van de O.L.-Vrouwparochie in 1803 en vroeger»⁶¹. Na het vermeld artikel van onze stadsarchivaris, verscheen, eveneens in 1972, een belangrijke studie van M. Ryckaert over de Brugse havens⁶². Ze bevat 5 hoofdstukken :

A — De traditionele opvatting over het Zwin en de oude hydrografie van Brugge.

B — De traditionele theorie over de oude Brugse havens.

C — Nieuwe gegevens over Brugge's verbindingen.

60. *Panorama van de Brugse geschiedschrijving sedert A. Duclos*, Gidsenbond, Brugge, 1972.

61. A. SCHOUTEET, De grenzen van de O.-L.-Vrouwparochie te Brugge, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 1971, blz. 300 tot 318.

62. M. RYCKAERT, Brugse havens in de middeleeuwen, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 1972, blz. 6 tot 27.

gen met de zee en over het oorspronkelijk waterloppennet van de stad.

D — Een nieuwe haventheorie ?

E — De «Vetus Roya».

De gegevens in A en B zijn gekend en worden door M. Ryckaert zeer duidelijk en bondig samengevat en ook nog door de bibliografie met uitleg in de noten samengevat.

C : *Nieuwe gegevens over Brugge's verbinding met de zee.*

Wij durven de vraag te stellen of de Reie naar Damme een omstreeks 1180 kunstmatig aangelegd kanaal was. Indien er werkelijk aldaar een kanaal gegraven werd waarom werd het niet in rechte lijn doorgetrokken tot aan Damme ? Waarom plots die onverwachte knik naar het westen van Damme toe ? Geeft dat niet de indruk dat men zoveel mogelijk bij het graven van het kanaal de bedding heeft gevolgd van een reeds bestaande waterloop ? Wat mij vooral daaraan doet denken is dat de parochie Sint-Kruis, die in de achtste eeuw reeds bestond en de grenzen overnam van het nog ouder domein Gera juist dit kanaal als grenzen had van haar parochiaal gebied.

Daar het kanaal slechts in 1180 gegraven werd, moet het kanaal een vroegere natuurlijke waterloop hebben vervangen. Er is zelfs nog meer. Aan de andere zijde van de waterloop was de domeingrens even oud. De waterloop Brugge-Damme was reeds in de negende eeuw de grens van het parochiaal gebied van de O.L.-Vrouwparochie.

Het staat historisch vast dat de grenslijn tussen de twee domeinen van O.L.-Vrouw en Gera dezelfde was als deze van het kanaal Brugge-Damme. Aan de Nederlandse Gistfabriek zwenkte dus de Lange Reie reeds vóór de negende eeuw naar het noord-oosten

toe, naar het laagliggend gebied dat nu nog de broeken wordt genoemd, om uiteindelijk in het schorregebied een vaste bedding te volgen. Het is wel kenmerkend dat de Reie aan de knik naar Damme nogmaals de richting noord-oost volgde. Langsheen deze richting heeft het diluviaal water van de Lange Reie uiteindelijk de zee bereikt. Het echte Zwin dat in de 12de eeuw de zee tot tegenaan Damme bracht heeft van deze plaats een wereldhaven gemaakt, zodat Jacob Van Maerlant, die te Damme woonde, een eeuw later in «Dander Martijn» kon schrijven :

Waar al 't uw, wat komt in het Zwin
Goud of zilver, staal of tin,
Gij liet u zeker bekoren.

M. Ryckaert schrijft verder onder letter C. Waterlopen : «Enkele (te weinige ?) grondboringen uitgevoerd in maart 1961 nabij het Kraanplein hebben het vermoeden doen rijzen dat de Kraanrei geen natuurlijke waterloop is geweest»⁶³, en verder : «Het is de grote verdienste van A.C. Koch geweest, te hebben gewezen op het belang van het bodemreliëf bij de studie van de Brugse waterlopen. Uitgaande van de huidige reliëfsituatie, kwam hij tot een verrassend nieuw beeld van de oorspronkelijke hydrografie van de stad».

De grote vraag is echter, en dan vooral te Brugge, in hoever in het tegenwoordig reliëf van een stad de oorspronkelijke situatie terug te vinden is. Niet iedereen is het eens met A.C. Koch die schrijft : «De ervaring in middeleeuwse steden heeft ruimschoots geleerd, dat de verhoudingen tussen hoger en lager in

---

63. *Ibidem*, blz. 11.

grote lijnen gelijk zijn gebleven». Wij hebben zelf daarop reeds boven de aandacht getrokken en erop gewezen dat wij, vooral wat Brugge betreft, met het besluit van A.C. Koch niet kunnen akkoord gaan omdat de verhoudingen aldaar tussen hoger en lager niet gelijk zijn gebleven⁶⁴.

Enkele boringen hebben het vermoeden doen rijzen, schrijft M. Ryckaert, dat de Kraanrei geen natuurlijke waterloop is geweest. De Kraanrei is een verlengstuk van de Reie die vroeger liep ten westen van het castrum en ten oosten van de Grote Markt naar de Kraanplaats toe, om dan verder door te lopen naar de Spiegelreie en de Lange Reie. De Kraanrei is thans op haar volle lengte, vanaf het castrum tot aan de Spiegelreie overwelfd. De boringen die werden gedaan — te weinig, oordeelde M. Ryckaert — konden niet op de meest geschikte plaats worden verricht, vermits de Kraanreie overwelfd was. Op de Kraanplaats werden er drie grondboringen gedaan: twee ten westen van de kademuur en een ten oosten ervan, de eerste twee op 20 m., de derde op 6 m. ervan. Andere boringen in deze omgeving zijn mislukt. Een vierde boring werd, ook in maart 1961, uitgevoerd in de tuin van het Gouvernementsgebouw tussen de Grote Markt en de Burg, op 13 m. ten oosten van de oever van de gedempte Reie⁶⁵.

Tot welk besluit kwam A.C. Koch in verband met de twee boringen die werden gedaan op 20 m. af-

---

64. M. RYCKAERT, *Ibidem* blz., 12, noot 33, en René De Keyzer, *Rond de Poldertorens*, 1964, nr. 4 en 1967, blz. 50.

65. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 10 noot 15. De gegevens die volgen over het N.A.P. en het Algemeen Belgisch Peil (ook te Oostende), werden mij verstrekt door ir. P. Schepens, Provinciaal ingenieur van de Wateringen, waarvoor hier mijn besten dank.

stand van de westelijke kademuur van de Kraanrei, in de zuid-westhoek van de kelder van het hoekhuis Kraanplaats - Vlamingstraat ?

Er werd daar een laagje zeelei aangetroffen. Deze zeelei, zo schrijft hij ligt te hoog (op 5,55 m. = 3,25 m. + N.A.P.) om hier op natuurlijke wijze te zijn gedeponeerd. Is dat wel zo zeker ? Hoe kwam A.C. Koch tot dat besluit ? Hij heeft voor zijn berekeningen het N.A.P. of Nieuw Amsterdams peil gebruikt, dat opgemeten werd na 1875. Vóór 1875 was het A.P. of Amsterdamse peil van kracht, dat dateerde van 1682. Het N.A.P. ligt 2,1337 m. hoger dan het Algemeen Belgisch peil. Van 1889 tot 1892 werd door België een waterpassing gedaan waarvan het nulpunt het gemiddeld zeeniveau te Oostende is. Dit nulpunt bevindt zich 2,1227 m. boven het algemeen peil van de Belgische stafkaarten. Het N.A.P. ligt 0,1227 m. hoger dan het gemiddeld zeeniveau te Oostende. De berekeningen van A.C. Koch kloppen dus niet helemaal met de werkelijkheid, des te meer daar hij in noot 52 schrijft : «We herhalen dat we bij dit deel van ons onderzoek verplicht zijn geweest te werken met hoogtelijnen van $5\frac{1}{2}$ en 6 meter. Tussen beide in ligt dus het overstromingsgebied. Met een hoogtelijn van $5\frac{3}{4}$ meter zou men dit gebied waarschijnlijk nog nauwkeuriger hebben afgepaald. «Hier aan de Kraanplaats werd de zeelei gevonden beneden de $5\frac{1}{2}$ meter aan de rand van het overstromingsgebied. Waarom zou hier de zeelei niet op een natuurlijke wijze kunnen zijn gedeponeerd ? Er zijn zoveel factoren waarmee te Brugge dient rekening te worden gehouden. Het straatniveau ? De Vlamingstraat is een van de oude straten te Brugge die het meest werden verhoogd. Ze was geen straat waar de Vlamingen woonden, want de Brugse poorters waren allen Vlamingen, maar een straat die van de Grote Markt naar de lage vlamingen liep. Wie

weet en kent de juiste grens te Brugge van het overstromingsgebied en wie zal zeggen hoe ver de vloedgolf, als het stormde op zee, te Brugge doordrong? Er zijn veel factoren waarmede dient rekening te worden gehouden bij het vinden van die zeeklei juist op die betwiste en mysterieuze Kraanplaats.

Het staat dus vast dat de berekening van A.C. Koch nl. 5,55 m. = 3,25 + N.A.P. niet klopt met de werkelijkheid. Kan men op 20 of 30 cm. na de hoogte van de vloed langsheen de Belgische kust b.v. te Oostende en tussen Knokke en Cadzand berekenen en dat in deze verre tijden waarover het gaat nl. meer dan duizend jaar geleden? Men heeft zeeklei gevonden aan de Kraanplaats. Kan men de mogelijkheid uitsluiten dat de vloedgolf die plaats zou hebben bereikt en dat de zeeklei daar op natuurlijke wijze werd gedeponeed?

M. Ryckaert schrijft: «De aanlegplaats in de buurt van het castrum lag niet langs de Reie, maar aan het uiteinde van een uitloper der Grote Duinkerke-II-kreek. Er zijn duidelijke sporen van een dergelijke kreekuitloper in de Brugse ondergrond bewaard. Ze bevinden zich echter merkkelijk dieper dan de 4 meter waar de boringen van Koch ophielden. De vaste ondergrond vertoont een komvormige verzakking in het gebied ten noorden van markt en burcht (de buurt van de Vlamingstraat, Korte Winkel, Spanjaardstraat...); op vele plaatsen is de bodem er zeer onvast, wat speciale maatregelen vereist bij het bouwen in dat stadsdeel».

Deze inlichtingen vernam hij van Ir. Allewaert. M. Ryckaert schrijft verder: «Na het toeslibben en verzanden van de kreek, ontstond ten noorden van markt en burcht een veen, waarop zich later ook enkele duinen gingen vormen, zodat dit lage gebied na verloop van tijd (na een paar eeuwen) een relatief

hoog niveau bereikte, zonder dat alle sporen van deze inzinking verdwenen»⁶⁶.

Staat het dan zo vast dat na de Duinkerke-II-Transgressie de Reie, die zich in de kreek ten noorden van de Grote Markt stortte tussen de enkele duinen die zich zouden vormen ten noorden van de markt, geen geul heeft kunnen vormen naar de Kraanplaats toe en dan verder naar de Spiegelrei? De enorme massa water van de Reie kon door de langzame vorming van enkele duinen niet worden tegengehouden en niets kon haar beletten doorheen het zand een geul te vormen.

Vroeger stond op de hoek van de Grote Markt en de Filipstokstraat een gebouw «Café Foy» genoemd dat in 1908 afgebroken werd. In 1285 werd daar de grote Waterhalle gebouwd, die tot aan de Breidelstraat strekte. A. Duclos geeft daar zeer interessante details over. De Waterhalle, die in 1787 afgebroken werd, overbrugde de Reie die er 20 meter breed was. Hij schrijft: *Le mur gouttereau, du côté du Marché, était percé, en bas, de larges et profondes arcades; en haut il y avait des fenêtres. A l'intérieur, on avait, semble-t-il, entre le mur occidental et la Reie, un plancher au-dessus des caves, dont nous avons constaté l'existence, à 5 m. environ sous le niveau actuel du Marché. C'est là que les bateaux venaient accoster et décharger. Au-delà de la Reie, vers l'est, le mur portant la sablière du toit reposait sur une rangée de colonnes, qui étaient au nombre de dix-huit, quand on les renouvela, en 1526. Au milieu, du nord au sud, une épine de colonnes, bâties dans l'eau, reliées*

---

66. M. RYCKAERT, *a.w.*, blz. 15, noot 40 en 41.

entre elles, étaient prolongées verticalement par des poutres, portant les gîtages des magasins et la charpente du toit. Nous avons vu, in situ, deux des ces colonnes médianes, le 24 novembre 1908. Elles étaient construites en tambours de pierre bleue de Tournai, avec chapiteau, sans astragale évasé et sans crochets, supportant une vaste abaque carrée, en pierre blanche. On peut les voir au Musée Archéologique. Lors des travaux de 1883, plusieurs colonnes de cette rangée, allant du nord au sud, ont été relevées»⁶⁷. Tot zover de gegevens van A. Duclos over de Waterhalle. Ik heb in mijn jeugd jaren de bouwwerf in 1908 bezocht en herinner mij nog de overblijfsels van de twee zuilen te hebben gezien. De twee ronde zuilen waren op groen zand gebouwd. De kleur van het groene zand, iets dat ik nog nooit had gezien, maakte op mij een grote indruk. De twee zuilen stonden in rechte lijn en in de richting noord-zuid, niet ver van elkander. Ze staan nu als sieraad in de tuin van het huis Arents.

A. Duclos beweert dat de Reie onder de Waterhalle 20 meter breed was⁶⁸.

De Halle was, zo schrijft hij, te klein geworden en bood geen gelegenheid meer om er al de goederen die aangevoerd werden te bergen. Hieruit mag men niet besluiten dat de Reie overal 20 meter breed was. Bij het bouwen van de Waterhalle heeft men de bedoeling gehad een grotere ruimte te scheppen en daarom werd aan de Reie onder de Waterhalle een breedte van 20 meter gegeven. Men heeft er een

---

67. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 345 en 346.

68. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 345 en 42, 47, 255, 342, 344, 434, 435, 437, 517.

echte havenkom en aanlegplaats van gemaakt. Niets belette de schepen verder door te varen en b.v. de wol in het Wolhuis of in de Halle te bergen.

De bedding van de Reie was, ten westen van het *castrum*, veel dieper dan aan de Steenhoudersdijk en Groene rei. A.C. Koch schrijft : «Wij staan hier voor een typische molenbeek, voor een gegraven leiding, met aan het begin een stuwmeertje (het Minnewater) en aan het eind, bij de Molenbrug, de watermolen waarvoor deze bedding gegraven was». Uit hetgeen in 1128 gebeurde besluit hij dat de echte Reie ergens tussen het Minnewater en Sint-Janshospitaal wegliep in oostelijke richting⁶⁹. Wat was er in 1128 gebeurd ? Vrienden van de nieuwe graaf hadden de waterkrachtmolen aan de Molenbrug vernield. De verschrikte burgers snelden toe en legden een dam doorheen de Groene Reie om te beletten dat het *castrum* en het *suburbium*, door het leeglopen van de Steenhoudersdijk en de Groene rei, door de vijandelijke legers zouden worden ingenomen en vernield. Dit leeglopen alleen, schrijft A.C. Koch, en daarin heeft hij gelijk, bewijst het kunstmatig karakter ervan.

Wat schrijft Galbert ?... *aqua quae ad plagam meridiei munierat castrum et suburbium Brugense..* : het water dat het *castrum* en het *suburbium* aan de zuidzijde beschermde. Wat werd door Galbert als *suburbium* beschouwd ? Laten wij Prof. E.I. Strubbe raadplegen. Hij schrijft : De gehele woonruimte rondom de burcht wordt door Galbert als *suburbium* in tegenstelling met het *castrum* gesteld, en de inwoners wer-

---

69. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 19.

den, ongeacht of zij binnen of buiten de vooruitgeschoven verdedigingsgordel wonen, als *suburbani* beschouwd⁷⁰. In het onderhavig geval is dat vooral waar, daar Galbert uitdrukkelijk schrijft dat het *castrum* en het *suburbium* door het leeglopen van het water aan de zuidzijde ervan bedreigd werden. Galbert zegt niet waar de dam werd gelegd, maar dat was vanzelfsprekend aan de Molenbrug, zodat de twee grachten opnieuw konden vollopen. Dat kon, omdat de bedding van de echte Reie veel dieper lag dan de gegraven vestingsgracht (de Steenhoudersdijk en de Groene Rei, een later gegraven molengracht).

De bewoners van het zogezegd eiland ten oosten en ten noorden van het castrum waren door het leeglopen van beide grachten het meest bedreigd. Indien het *castrum* en het zogezegd eiland in de handen van de vijand vielen, dan zouden zij de eerste slachtoffers zijn en hun huizen worden geplunderd. Er is geen enkele reden om in de *commoti cives* — in de verschrikte burgers — uitsluitend te denken aan de burgers die in de Oudburg woonden, maar er is wel reden om het eerst aan hen te denken.

Het is nu wel duidelijk dat wij de hypothese over de hydrografie van Brugge, nl. dat de Steenhoudersdijk en de Groene Rei de echte Reie zouden kunnen zijn, mogen uitsluiten. De scherpe en onnatuurlijke knik die de echte Reie er plots zou hebben gemaakt komt er tegen in opstand. De natuurlijke loop van de Reie is duidelijk : ze liep rechtdoor tot aan de Kraanrei. Noteer hierbij dat het kunstmatig karakter van het

---

70. E.I. STRUBBE, Van de eerste naar de tweede omwalling van Brugge, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 1963, blz. 272.

reitse dat de Groene rei met het Vuldersreitse verbond, bewijst dat die verbinding slechts werd aangelegd na het oprichten van de watermolen. Met A.C. Koch ben ik het eens dat een vermelde verbinding met de Groene rei een overlaatsloot was. Deze werd echter slechts gegraven nadat de watermolen werd opgericht. De Steenhouwersdijk, die de Burcht beschermde, was veel ouder dan de Groene Rei.

D — *Een nieuwe haventheorie ?*

Het staat volgens M. Ryckaert niet vast waar de opeenvolgende havens van Brugge lagen. In de geschiedenis van de verbindingen tussen Brugge en de zee onderscheidt hij drie opeenvolgende periodes : de vroegste (tot VIIIe of IXe eeuw met goede verbinding met de zee — de tweede periode (Xe tot XIIe eeuw) waarin de stad slechts moeilijk of zelfs helemaal niet meer bereikbaar was vanuit zee — en de derde periode (vanaf de tweede helft van de XIIe eeuw) waarin Brugge een echte havenstad was.

Ons interesseert uiteraard slechts de eerste periode. Meer grondboringen zullen moeten uitmaken of er bewijzen genoeg zijn dat er werkelijk een kreekuitloper tot tegenaan de Grote Markt kwam. In dat geval zou de strandvlakte aan het uiteinde van die kreek — een uitloper van de grote Duinkerke-II kreek — hebben kunnen dienst doen als aanlegplaats.

M. Ryckaert geeft toe dat bepaalde delen van zijn visie een sterk hypothetisch karakter hebben. Meer grondboringen ten noorden van de Grote Markt tot 8 à 8½ meter diepte zouden kunnen ophelderingen geven. Heeft de kreekuitloper die de Vlamingstraat, de Korte Winkel en de Spanjaardstraat heeft bereikt ooit doorgelopen tot aan de Grote Markt ? Voorlopig weten wij het nog niet. Indien dat ooit zo was, dan heeft het diluviaal water in de laagte tussen de burcht en de Oudburg zich uitgestort in deze kreek.

M. Ryckaert schrijft: «Na het toeslibben en verzanden van de kreek, ontstond ten noorden van markt en burcht een veen waarop zich later ook enkele duinen gingen vormen. Die veen — en latere duinvorming zou een verklaring zijn voor de structuur van de ondergrond daár: boven de vaste groene zandlaag achtereenvolgens slijk en veen, geel zand, veen en humus. A.C. F. Koch heeft er nooit aan gedacht dat deze gele zandlaag minder oud kon zijn dan de gelijkaardige zandlaag die men elders te Brugge op deze diepte ontmoet. Door die duinrug werd de Kraanrei gegraven». Een paar bladzijden ervoor staat dat de Kraanrei bijna zeker geen natuurlijke waterloop was. Het toeslibben en verzanden van de kreekuitloper geschiedde zeer langzaam en heeft veel tijd gevraagd... een paar eeuwen. Intussen stroomde het beekwater immer voort naar de Kraanplaats toe. Was het dan totaal onmogelijk dat het, door de zandlaag die zich aan het vormen was, geleidelijk een geul heeft gevormd? Bemerkt dat aan de Kraanplaats de Reie (de echte reie) nogmaals de richting noord-oost volgde naar de Spiegelrei toe zoals ze dat reeds had gedaan dwars doorheen Brugge en aan de Gistfabriek nogmaals zou doen.

Een nieuwe haventheorie? Het is mogelijk dat de kreekuitloper tot aan het noorden van de markt kwam, maar dan geven wij er de voorkeur aan de schepen te laten doorvaren tot aan de burcht en zelfs tot aan de natuurlijke aanlegplaats die de kom van de Dyver hen aanbood.

E — *De «Vetus Roya».*

Met A.C. Koch en M. Ryckaert ben ik het eens dat de «Vetus Roya» niet de gegraven reie was, niet de Oude Reie was die het Ketelwyc verbond met het Oude Zwin.

Ik citeer letterlijk wat M. Ryckaert hierover schreef : Na dit overzicht van de Brugse haven-geschiedenis in de Middeleeuwen, rest er nog een probleempje, namelijk de juiste situering van de Vetus Roya. We hebben tot nu toe steeds de naam Oude Reie gebezigd om de waterloop aan te duiden die het Ketelwyc verbond met het Oude Zwin. We hebben dit gedaan op gezag van G. De Poerck en J. De Smet. Maar heeft de Vetus Roya uit de tekst wel betrekking op *die* waterloop ?

De «Oude Reie» komt slechts eenmaal voor in de teksten, en wel in de stadsrekening van 1297. In dat jaar werd, in het kader van de aanleg van de grote stadsomwalling een «Vetus Roya» gedempt ; ze lag (aldus de tekst) «ante thurrim Raveni Danwilt», vóór de toren van ridder Raven Danwilt. Wanneer men nu precies gaat uitmeten waar de toren van ridder Raven zich bevond, dan komt men uit even ten westen van de Dampoort, in de as van de Wulpenstraat. En dit punt blijkt juist in het verlengde van de Lange Rei te liggen. Nabij de Wulpenstraat draait de Lange Rei immers plots naar het noordoosten, naar de Dampoort ; wanneer men echter, in plaats van de bocht naar de Dampoort te volgen, de Lange Rei rechtdoor laat verder lopen, komt men voorbij het punt waar de toren van Raven Danwilt werd gelocaliseerd, en wanneer men nog verder gaat, dan komt men uit op de plaats waar vermoedelijk het oude Zwin begon. Uit al deze feiten besluit A.C. F. Koch dat de gedempte «Vetus Roya» van 1297 niets anders was dan een arm van de Lange Rei die verder noordwaarts liep, naar het Oude Zwin (A.C. F. Koch, *a.w.*, blz. 13). Vóór de aanleg van de grote omwalling en het opvullen van dat stukje Reie, vertakte de Lange Reie zich dus nabij de (latere) Wulpenstraat in twee armen : de ene, die we nog steeds kennen, liep naar de Dampoort en de Reie naar Damme, de andere, de

in 1297 opgevulde «Vetus Roya» liep rechtdoor naar het Oude Zwin. De Waterloop naar de Ketelwyc, die we tot nu toe «Oude Reie» hadden genoemd, werd in 1297 niet gedempt. Hij verdween wellicht later : in onbruik geraakt werd hij langzaam met slijk en afval opgevuld. Deze theorie lijkt ons zeer aanneembaar. Behalve de rechtlijnigheid van de combinatie Lange rei — Vetus Roya — Oude Zwin, zijn er nog aanwijzingen die deze opvatting staven. De kosten van het dempen bedroegen slechts 3 pond 18 schellingen en 8 penningen. Reeds A. Duclos was het opgevallen dat dit een zeer kleine som is. Zo'n klein bedrag past dan ook beter voor het kort stukje «Vetus Roya» (iets meer dan 100 m.) dan voor de veel langer waterloop van het Ketelwyc (ruim één kilometer)».

Tot daar een zeer lang citaat van M. Ryckaert. M. Coornaert heeft zich inmiddels ook bij deze zienswijze aangesloten.

Niettegenstaande de naam van «Oude Rei» in de richting wijst dat ze oud is, blijft ik toch van gedacht dat de Rei van de Wulpenstraat jonger is dan de Reie naar Damme toe. De vertakking naar Damme toe is in elk geval ontstaan na de Duinkerke II transgressie, en niet lang daarna. Het diluviaal water van de Lange Reie heeft toen het terugtrekkend water in het broekland op de voet gevolgd en in het broekland een geul getrokken die omstreeks 1180 gekanaliseerd werd.

De vertakking via de Wulpenstraat is blijkbaar jonger dan de vertakking naar Damme. Ze bestond in elk geval reeds in 1127 vermits een belegerde uit de Burg via de Kraanrei-Spiegelrei-Lange Rei en deze vertakking het oude Zwin kon bereiken. Waarom is ze dan jonger dan de vertakking naar Damme toe ? Omdat het gebied dat ten oosten van de Wulpenstraat lag nooit parochiaal gebied is geweest van het

domein Gera t.t.z. van de parochie van St.-Kruis, in de achtste eeuw afgescheiden van het domein Sijsele. Het is immers duidelijk dat, indien de Reie via de Wulpenstraat zou hebben gelopen en niet recht zou hebben doorgelopen naar Damme toe, de grenslijn van het domein Gera aan de Wulpenstraat zou hebben gelegen en het terrein waar vroeger de Gistfabriek stond, t.t.z. gans het terrein ten oosten van de Wulpenstraat, net zoals de Potterie, parochiaal domein zou geworden zijn van St.-Kruis.

Welnu dat is het niet geworden, want het bleef parochiaal gebied van de O.L.-Vrouwparochie.

De Reie naar Damme toe is dus ouder dan de Reie via de Wulpenstraat, dat een gegraven kanaal of waterloop is naar het Oude Zwin dat daardoor in verbinding werd gesteld met de Lange Reie.

Ik vraag mij zelfs af: Heeft de Vetus Roya ooit bestaan? De studie van J. De Smet is thans verouderd en zijn plan van de reien in Brugge eveneens. Hij bouwde een thesis op die niet meer gangbaar is. Hij zelf schrijft in zijn reeds aangehaald werk op blz. 14: De oude reie in de Sint-Clarastraat moest reeds zeer vervallen zijn, want voor de afwatering van deze wijk werd in 1299 door het stadsbestuur een nieuwe gracht gegraven vanaf Cattevoorde, het gewest tussen de Raamstraat en de Sledestraat ten westen van de Ezelstraat, voorbij het klooster van de Rijke Claren tot aan de Lange Rei. Het valt dus zeer te betwijfelen of de Vetus Roya, die J. De Smet heeft op plan gebracht om zijn thesis te bevestigen, ooit heeft bestaan.

Hij duidt ten ander op zijn plan van de waterlopen te Brugge de oude reie als een verdwenen, dus zeer twijfelachtige waterloop aan.

In 1969, precies een jaar vóór het afsluiten van het programma van «Panorama van de Brugse geschied-

schrijving 1910-1970», verscheen een Nederlandse uitgave van «Bruges, Essai d'histoire urbaine», een boek dat reeds in 1967 het licht zag. Deze geschiedenis van Brugge kreeg in het nederlands de naam van «Brugge, vroeger en nu», werd geschreven door Prof. J.A. Van Houtte en is een Histoire de Bruges van A. Duclos in kleiner boekvorm⁷¹.

Deze degelijke studie, waarin ook Brugge in de eerste eeuwen van haar bestaan beschreven wordt, behoort eigenlijk niet meer tot de artikelen over Brugge of de grondige studies over deze stad die na 1970 verschenen. «Brugge, vroeger en nu» wordt dan ook herhaaldelijk in Panorama geciteerd en E.I. Strubbe heeft zich er zeer lovend over uitgesproken. Hij schrijft : «Het overzicht van Th. Luyckx heeft diensten bewezen, maar is nu echter 25 jaar oud ; het heeft veel van zijn waarde ingeboet sedert het verschijnen van de studie van J.A. Van Houtte. Deze geboren Bruggeling, thans professor te Leuven, heeft met dat werk een ware leemte gevuld. Niet alleen is hij op de hoogte van de huidige stand van de kennis van het stadsverleden, maar hij schrijft een vloeiende taal, en geeft een heldere uiteenzetting. Op zijn geheel is het een kostbare aanwinst voor de geschiedenis van Brugge en het vervangt de hoofdstukken over de algemene geschiedenis van de stad bij A. Duclos⁷².

Bij het lezen van «Brugge, vroeger en nu» heb ik tot mijn verbazing ondervonden dat Prof. J.A. Van Houtte in grote lijnen hetzelfde standpunt verdedigt

---

71. J.A. VAN HOUTTE, *Brugge vroeger en nu*, Antwerpen-Bussum, 1969, 116 blz. ill., (Fibula Heemschutsreeks, 4), en *Bruges, Essai d'Histoire urbaine*, 1967, 135 bladzijden (Notre Passe).

72. E.I. STRUBBE, *Panorama, a.w.*, blz. 32 en 33.

dat hier werd ingenomen. Aan de Sint-Salvatorskerk en aan de O.L.-Vrouwkerk schrijft hij nagenoeg dezelfde ouderdom toe als hier werd voorgesteld en de Sint-Salvatorskerk was ook volgens J.A. Van Houtte oorspronkelijk een landelijke kerk... Ze was, aldus de schrijver «het godsdienstig centrum van een klaarblijkelijk vroeger landelijk gehucht, zoals blijkt uit het feit dat deze kerk afhankelijk was van de parochie van het naburig dorp Snellegem»⁷³. Het is duidelijk dat de schrijver hier E.I. Strubbe heeft gevolgd en daardoor misleid werd: de Sint-Salvatorskerk hing af van de dorpskerk Sint-Michiels, en slechts in tweede instantie van de dorpskerk Snellegem.

Dezelfde belangstelling voor de zuidwesthoek van de Burg! J.A. Van Houtte schrijft «De vorsten schijnen eerst een stenen gebouw te hebben bewoond waar nu de Heilig-Bloedkapel staat, maar hadden het, waarschijnlijk omstreeks het midden van de elfde eeuw, verlaten voor een nieuwe residentie opgetrokken op de plaats waar zich nu het Gerechtshof bevindt»⁷⁴.

Ook de burcht zou, volgens de schrijver, door Boudewijn I gesticht zijn. «Enkele munten, geslagen in het atelier van Bruccia of Brugge, gaan terug tot Karel de Kale, waarschijnlijk tot omstreeks 875. Een weinig later verschijnt de naam Brugge ook in een kroniek. Men kan daaruit opmaken dat Brugge een sterkte bezit. Overigens was het toen algemeen gebruikelijk om slechts munt te slaan in versterkte verblijven»⁷⁵. De burcht zelf zou, zoals wij schreven

---

73. J.A. VAN HOUTTE, *Brugge, vroeger en nu*, blz. 7.

74. *Ibidem*, blz. 7.

75. *Ibidem*, blz. 7.

door Boudewijn I gesticht zijn geweest. De grafelijke burg te Brugge zou tot 865 opklimmen⁷⁶. Na zijn Romereis zou de graaf, zoals wij vermoeden, zich te Brugge hebben gevestigd of ten minste het plan hebben gehad zich aldaar een residentie te bouwen in een *castrum*.

De Oudburg is, volgens J.A. Van Houtte, ouder dan het *castrum*. Tot deze conclusie zijn ook wij gekomen. Er zijn aanwijzingen, aldus de schrijver dat onder de regering van Karel de Grote (768-814) onze streken een ontwikkeling van het handelsleven hebben gekend dat het verschijnen van nieuwe ruilcentra verklaart met ten minste een voorstedelijke evolutie. De invallen van de Noormannen stuitten deze evolutie, en veel centra, Gent bijvoorbeeld, zagen vroegtijdig het nieuw leven uitdoven dat zich vertoond had. Vanaf circa 900 echter, namen de invallen in geweld en aantal af⁷⁷. J.A. Van Houtte schrijft naast het woord Oudenburg : handelsvesting in de 8ste en 9de eeuw, dus in elk geval vóór de stichting van het *castrum*.

Met één passage uit het verdienstelijk werk van J.A. Van Houtte kunnen wij ons niet verzoenen. Hij schrijft : «Sedert de negende eeuw trok de zee zich van Brugge terug, en kwam de vlakte ten noorden van de stad droog te liggen. Hoe konden de schepen nog te Brugge aanleggen ?.. Waar was die haven gelegen ? Men kan uit de hoogtelijnen en de plaatsnamen afleiden dat men haar dient te zoeken in het noordelijk deel van de stad op een plaats die vroeger «wyc» genoemd werd en waar later het Sint-

---

76. *Ibidem*, blz. 5.

77. *Ibidem*, blz. 13.

Gilliskwartier ontstond. Tussen de haven en de Hoogstraat was er een kapel aan St.-Walburgis toegewijd⁷⁸. Wij vermoeden dat deze bidplaats rond 900 ontstond toen de verering voor deze heilige in de nieuwe handelsnederzetting bloeide». J. Van Houtte heeft hier klaarblijkelijk A.C. Koch gevolgd die uitdrukkelijk schrijft : «Op den duur, en dan denk ik bij voorkeur, zo niet uitsluitend, aan de 10de eeuw, bouwde de graaf nabij de koopliedenstraat een afzonderlijk kerkgebouw, ook hier aan Walburga toegewijd. In deze kerk deponeerde hij een belangrijk deel van de door hem of door een voorganger uit Frankrijk meegebrachte relik van deze heilige».

Wij hebben reeds geschreven dat het niet waarschijnlijk is dat de schedel van de H. Walburga ooit te Brugge heeft berust. Men kan zich immers niet voorstellen dat een Vlaamse graaf later die voornamen relik naar Veurne zou hebben gebracht en slechts een klein deel ervan te Brugge hebben bewaard. Het tegenovergestelde dringt zich op : Toen de gravin Adela met haar zoon Robrecht in 1089 naar Veurne reisde om de plechtigheid bij te wonen van de deponering van de relik aldaar in een nieuw schrijn, heeft zij een deel van de relik van de H. Walburga naar Brugge gebracht en er aldaar een grafelijke kapel te ere van de heilige doen bouwen.

De bouw van de kapel is dus te dateren tussen 1089 en 1127. Niet vóór 1089, vóór de reis van de gravin naar Veurne, en niet na 1127 daar de relik zich in dit jaar niet bevond in de relikeschat die in de St.-Donaaskerk berustte.

---

78. *Ibidem*, blz. 13.

Wij geloven ook niet dat de eerste handelsnederzetting ten oosten van de burcht te zoeken is, maar wel ten westen ervan, in de Oudburg⁷⁹.

De geschiedenis leert ons dat bidplaatsen die in 900 ontstonden gewoonlijk eeuwen trotseerden. Het is niet aan te nemen dat een Vlaamse graaf in 900 een kapel zou hebben gebouwd ter ere van de H. Walburga en dat circa 50 jaar later in de onmiddellijke nabijheid ervan en dan zeker na 900 de graaf de grote Sint-Donaaskerk zou hebben gebouwd of laten bouwen. De handelsnederzetting in de Boomgaardstraat en het «Wyc» in de Gouden Handstraat is een vernuftige poging om het vraagstuk van de vroegste handelsnederzetting te Brugge op te lossen.

In het Album A. Schouteet staat een artikel van M. Coornaert over de hydrografie van Brugge⁸⁰. Iedereen weet dat M. Coornaert zich in de hydrografie ten noorden van Brugge thuis voelt. Zijn boek over de Topografie, de Geschiedenis en de Toponimie van St.-Pieters-op-de-Dijk, dat in 1972 verscheen, is daar een duidelijk bewijs voor.

Met enkele beschrijvingen van de hydrografie kan ik niet over de baan. M. Coornaert schrijft: «De Reie ontvangt de Kerkebeek even ten zuiden van het latere Begijnhof. Op de westkant van de Reie ligt hier een kleine kam waarop het Begijnhof staat». En verder: «De Reie ontvangt 400 meter ten noorden van de Molenbrug een belangrijke linkerbijrivier, nl. de Boterbeek. Deze komt uit de streek Varsenare-St.-Andries en loopt in oostelijke richting naar de Reie.

---

79. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 44 tot 48.

80. M. COORNAERT, *Hydrografie van Brugge*, blz. 23 tot 35, in *Album Schouteet*, 1973.

Maar ter hoogte van het Begijnhof dwingt de reeds vermelde hoogtekam de Boterbeek af te draaien. De beek vloeit noordwaarts in het dal van de Meers en is, tussen het Hoogste van Brugge en het Zand, door haar barrière gebroken»⁸¹.

Mag ik er hier de aandacht op trekken dat het Begijnhof niet op een kam lag en zelfs nog lager lag dan de vermelde Meers. Ik heb er reeds vroeger de aandacht op getrokken dat een Wijn nog lager lag dan een Meers. Het begijnhof te Brugge kreeg in de oude Latijnse teksten de naam van *Vinea*. Waarom? Omdat het in een Wijngaard werd opgericht. *Vinea* is een slechte vertaling van Wijngaard. Een Wain, Wein, Wijn is een lage meers die dikwijls onder water kwam en omgaard was, afgesloten - afgestaakt of door een haag of water omsloten. Er zijn Wijntoponiemen in overvloed die gekoppeld zijn met woorden als : meers, beke, maere, broek, dal enz. Denk even

---

81. *Ibidem*, blz. 24. Over de betekenis van Wijn, zie : J. NOTERDAEME, in *Biekorf*, 1953, blz. 62 : Weinebrugge met de weijntoponiemen — wijnbeken, wijnmeren, wijnwallen, wijndalen, die altijd verwijzen naar een laagliggend gebied. Zie vooral het *Woordenboek* van K. DE FLOU, 18de deel, kol. 45 : Wijngaerde, een laag moerasland, waar in de XIIIde eeuw het Begijnhof tot stand kwam, te Brugge. Er is dus geen sprake van een hoogtekam. Als bewijs kan nog worden geciteerd het woord Wijndale te Snellegem dat zeer laag lag en geen leen was van het kasteel van Wijndale bij Torhout, reeds op zich zelf een bewijs van een laagliggend gebied. Voor wat Wijndale te Snellegem betreft, zie anno 1628, folio 310, R.A. Brugge, 6201, acq. nr. 6, folio 21 verso, en Ommeloper Snellegem, anno 1681, art. 929 : landtweg... ten Windaele gate — een weg die leidde naar Wijndale, te identificeren met... landwech te Wijndegaete, anno 1553, Register Wateringen van Blankenberge, begin 358, R.A. Brugge. Zie nog : Renteregister Snellegem, anno 1699, nr. 50 : een lijne landts te Windalegate, en anno 1758 : Nieuwe Ommeloper Snellegem, R.A. Brugge, nr. 3575 acq. 3575., folio 164 : landtweg ten Windaele gaete.

aan de naam van de fiscus Wainebrugge — aan deze van het kasteel Wijnendale, aan Zakwijnstraat, de oude naam te Brugge van de Grauwerkersstraat. De Boterbeek, die wij laten doorlopen langsheen het Belgijnhof, volgde dus niet een tracé doorheen een hoogtekam, maar liep op haar natuurlijke plaats, in een laagte. Waarschijnlijk is het Capucienenreitje, of ten minste een deel ervan, een overblijfsel van de oude Boterbeek.

M. Coornaert schrijft dat er twee bruggen over de Boterbeek lagen — lees over de vestingsgracht die later de Smedenrei werd genoemd — en citeert als bewijs dat de Boterbeek wel degelijk ten oosten van het Zand liep een tekst van A. Duclos waarin deze beweert dat de Bouveriepoort in het begin van de 14de eeuw nog soms «die porte ter Bueterbeke» heette⁸².

A. Duclos schrijft inderdaad : «La porte de la Bouverie qui a remplacé celle du Sud du Sablon, portait encore quelquefois au commencement du XIVième siècle le nom» die porte ter Bueterbeke» et autres noms similaires. Ce nom aura été sans doute, avant la fin du XIIIième siècle, un nom de rechange de la porte Sud du Sablon, car nous voyons temporairement, dans les documents, passer aux portes de la nouvelle enceinte les noms de celle de l'ancienne»⁸³.

Waarom was A. Duclos deze mening toegedaan ? Omdat, vóór dat de tweede omwalling in 1297 gegraven werd, en vóór dat de Bouveriepoort werd gebouwd, hij de Boterbeek een ander richting liet volgen. Hij liet de Boterbeek lopen ten zuiden van de

---

82. In *Album Schouteet*, blz. 30.

83. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 12.

Zuidzandpoort en ten zuiden van de St.-Salvatorskerk om door te lopen ten noorden van de Oudeburg en onder de Halle naar de Reie⁸⁴.

Niemand aanvaardt nog dat de Boterbeek deze weg volgde. Het besluit dat hij trok had dus geen zin.

K. De Flou schrijft dat de Bouveriepoort vroeger «die porte ter Bueterbeke» heette⁸⁵. Hoe kwam ze aan die naam? Omdat de Boterbeek nabij en ten zuiden van de Bouveriepoort liep, op het grondgebied van St.-Michiels.

Er was zelfs een leengoed te St.-Michiels nabij de Bouveriepoort, dat de naam kreeg van «Bueterbeke». Waarom? Omdat de Boterbeek in de nabijheid liep van het leengoed. De Boterbeek wordt er reeds in 1202 vermeld⁸⁶. Hoe kon de Boterbeek die ten zuiden van de Bouveriepoort liep, ooit de barrière en de hoogte van het Zand doorbreken? Ze liep ten zuiden van het Begijnhof in de Reie. Ze werd als stadsgrens circa 1190 aangeduid door twee woorden: *infra Botrebeika*.

Het is geen toeval dat in de keure die door graaf Filips van de Elzas tussen de jaren 1168 en 1178 aan de stad Brugge geschonken werd, de volgende tekst te lezen staat: ... *infra pontem Sanctae Mariae, infra Botrebeika infra usque ad domum Lamikini carpentarii supra terram Balduini de Prat, infra fossatum veteris molendini*. De Boterbeek is hier duidelijk als een van de grenzen van het stadsgebied aangeduid. De tekst verwijst naar de stadsomwalling die in het westen en het noorden in de tweede helft van de twaalfde eeuw

---

84. A. DUCLOS, *a.w.*, blz. 13.

85. K. DE FLOU, *Toponymie*, bij het woord Bouveriepoort.

86. K. DE FLOU, *a.w.*, bij het woord Boterbeek.

Brugge beschermde en de laatste vermelding naar de Vuldersrei, die de oostelijke omwalling van het Brugs grondgebied was.

Het is bovendien kenschetsend dat de Boterbeek slechts haar naam kreeg waar zij een grens vormde tussen twee gebieden. De Boterbeek ontstaat te Varsenare niet ver van de Zeeweg en het klooster van de Karthuiserinnen dat de naam kreeg van Sint Anna ter Woestine. In de stadsrekeningen van 1291 staat een uitgave vermeld : *pro expensis ballivi et scabiorum et consiliariorum Brugensium factis pro inspectione fossati Brugensis prope Oest Muelne infra wastinam*. Aan die woestine heeft het vermelde Karthuiserinnenklooster haar naam ontleend. Deze verdiepte watergang voorzag de stadsvijver te Sint-Baafs van water. Het is slechts daar dat de beek die de stad binnen kwam langs het Capucienenreitje de naam kreeg van Boterbeek. De stadsvijver te Sint-Baafs lag bij de Pesthuizen, dus aan de grens tussen de parochies van Sint-Baafs en Sint-Michiels.

Er is geen reden om de Boterbeek een onnatuurlijke loop te laten volgen en ze te dwingen, zoals M. Coornaert het schrijft, de barrière te doorbreken tussen het Zand en het Hoogste van Brugge. De Boterbeek heeft haar natuurlijke loop gevolgd en het laagliggend gebied van het Begijnhof gezocht om uit te monden in de Reie.

De Boterbeek trok de grens tussen de parochie Sint-Baafs en Sint-Michiels, zowel aan de pesthuizen als ten zuiden van de Bouveriepoort en in de stad Brugge tussen Sint-Salvators en Sint-Michiels. De loop van de Boterbeek is gekend : ze liep door het domein van de abdij van Sint-Andries en kreeg vandaar wellicht de benaming van Abdijbeek, een toponiem dat nergens in het woordenboek van K. De Flou te vinden is. Bij de vermelding Boterbeek staat

bij K. De Flou uitdrukkelijk : Buten Bouveriepoorte. Eerst ter Bueterbeke... ande Bueterbeke. Haar loop is op de kaarten goed te volgen, althans op oude kaarten.

M. Gysseling schreef in zijn «Toponymie van Oudenburg» : de betekenis en etymologie van bur- bor is duister.

Staan wij hier voor hetzelfde verschijnsel en was de Beuterbeek vroeger een bur of borbeek ? Veel later heeft men er «beurre» in gezocht, de vertaling van boter.

Wellicht kan de Boterweg van Snellegem ons op de goede weg brengen.

Te Snellegem was de Boterstraat de grens van de reserve van het Oosthof. Was de oorspronkelijke naam Bur of Borweg, en later Boterweg ? Zo ja, dan kan de naam zeer oud zijn. Ten noorden van de Boterstraat en er heel dichtbij, stond er vroeger een hofstede die de naam droeg van de straat. Gans de «jegenote» of omgeving droeg zelfs de naam van Boterstraat. In 1494 werd de hofstede nog zo genoemd : ende es de hofstede die men heet : 't buerstrate. De naam is nauw verwant met bur of bor, en verwijst naar de oude afbakening van de centrale hoeve van het koninklijk domein Snellegem, verwijst naar het Oosthof. De hofstede «die men heet 't Buerstrate» (of : «ande buer straete») was 12 gemeten groot⁸⁷.

In 1302 komt men reeds de naam Beuterstrate tegen : «van Lisen van der Bueterstrate»⁸⁸. In het obi-

---

87. Rijksarchief Brugge, Register van de Wateringen van Blankenberge, anno 1494, 25ste Begin, De hofstede die men heet 't Buerstrate paalde aan de Boterstraat en lag ten noorden van de straat.

88. J. COLENS, Le Compte communal de Bruges in *Annales Société d'Emulation*, XXXV (1885), blz. 47.

tuarium van Snellegem komt in het testament van pastoor Heindric Abeels — gestorven in 1447 — de volgende tekst voor : «een jegenote die men heet : ter Beuterstraete». Dezelfde straat heette ook nog Bueter wech in 1478, Bueterwech in 1494, en Buterwech in 1620⁸⁹.

Wat er ook van zij, bur- bor of bueterstraat, bur of bor of boterbeek, het woord duidt in elk geval een grens aan. Wij zien dat duidelijk in de keure van Filips van de Elzas, 1168-1178, die de Boterbeek als stadsgrens aanduidt met de twee woorden : *infra Botrebeika*, een van de sektoren van de eerste omwalling van Brugge. Ik weet wel dat M. Coornaert hierop kan antwoorden : dat is een bevestiging van mijn betoog, want ik laat de Boterbeek als stadsgrens doorlopen tot aan de Lange Reie. Dat is echter geen bewijs dat de beek de richting volgde die M. Coornaert uitgestippeld heeft. Zoals boven reeds gezegd, kon de Boterbeek niet deze richting volgen en de barrière, nl. de hoogte van het Zand, doorbreken, want een beek zoekt altijd de laagte. De geschiedkundige gegevens komen trouwens bevestigen dat Boudewijn V de eerste vestingsgrachten heeft doen graven ten zuiden van de O.L.-Vrouwkerk om de stad te beschermen. Daar hij in oorlog was met het keizerrijk kon hij de St.-Salvatorskerk niet onbeschermd laten en hij heeft de barrière doorbroken en heeft doorheen het Zand een vestingsgracht en kunstmatige verbinding doen graven met de Lanebeek en zelfs tot aan de Lange Reie. Hij kon de Boterbeek niet laten doorlopen in de Lange vestingsgordel die hij rondom de stad trok,

---

89. Obituarium van Snellegem, anno 1532. Anno 1478. R. A. Brugge, Reg. Water. Blankenberge, anno 1494, Begin 25, Reg. Water. Blankenberge, zoals het voorgaande register en anno 1628 R.A. Brugge, Begin 25 Ommeloper Snellegem 6209, acq. nr. 6.

want dan zou er een hiatus zijn ontstaan in zijn verdedigingssysteem, nl. de sektor ten zuiden van het later Begijnhof.

Waarom ik denk dat de Boterbeek niet de weg volgde die M. Coornaert haar laat volgen? Het is gekend dat, toen de parochie van het Begijnhof werd opgericht, deze zich uitstreckte over een deel van de parochies van Sint-Salvators, van O.L.-Vrouw en van Sint-Michiels. De ondervinding heeft mij reeds lang geleerd dat Boter- of Beuterwegen, Boterbeken of Boterstraten altijd grenswegen, grensbeken of grensstraten waren. De weg die te Snellegem een grens trok tussen het vroomhofland of de reserve van het Oosthof, de centrale hoeve van het domein, en de gewone mansi of hoeven van het domein heette vandaan de Beuterstraat. Het is gekend dat de Boterbeek de grens trok tussen de moederkerk Sint-Michiels en de hulpkerk die ze in het noorden ervan stichtte (de St.-Salvatorskerk) en aan deze laatste de vrijheid gaf zich in het noorden zover uit te breiden als ze kon, doch in het zuiden, niettegenstaande de afstand zeer klein was, de Boterbeek nooit mocht overschrijden: de moederkerk zou er zich tegen verzetten. In het woordenboek van K. De Flou staan onzeggelijk veel Boterdijken, Boterpoorten (te Brugge en te Ieper), Boter- of Beuterstraten vermeld en vanzelfsprekend ook Boterbeken. Altijd duidt Boter of Beuter er een grenslijn aan tussen twee gebieden, twee heerlijkheden of parochies.

Zelfs in de volksmond is het woord in die betekenis blijven voortleven. Als twee mensen in onmin leven en er als het ware een grens tussen hen getrokken is, dan zegt men nu nog: het botert of beutert niet tussen hen. Nog onlangs zag ik te Jabbeke op een parkeerplaats een grote kaart van Jabbeke hangen aan een muur. Eén straat trok mijn aandacht: de Boterstraat. Bij nader toezicht liep deze

weg recht naar de grenslijn tussen Jabbeke en het noorden van Snellegem. Vandaar de naam. Alles kan toch geen toeval zijn. Om al deze redenen denken wij dat, omdat het Begijnhof een laagliggend gebied was en omdat de Boterbeek een grensbeek was, er geen reden is om de Boterbeek de barrière te laten doorbreken tussen het Zand en het Hoogste van Brugge.

De Boterbeek was dus een van de stadsgrenzen. Het zou wel de moeite lonen eens een afzonderlijke studie te maken over al de Botertoponiemen in ons Vlaamse land. M. Gysseling zou kunnen gelijk hebben als hij schrijft dat de oorspronkelijke naam iets te maken heeft met Bur of Beur en dat men later onder Franse invloed er *beurre* in heeft gelezen en het Franse woord heeft vertaald en er boter van heeft gemaakt. Onze streek werd immers bezet door Franken en Saksen. In West-Duitsland heb ik vijf beken gevonden die de naam droegen van Burbach. Zou de oorspronkelijke naam van Boterbeek niet Burbeek zijn geweest? De beek werd immers slechts stadsgrens ten tijde van Boudewijn V. Welke naam droeg zij omstreeks 800, toen zij de grens werd tussen de parochie van St.-Michiels en deze van St.-Salvators? De laatste parochie mocht deze grens nooit overschrijden in het zuiden en zij kreeg van de moederparochie de handen vrij om zich zover mogelijk uit te breiden in het noorden. Welke naam gaven de Franken haar toen zij vier eeuwen vroeger onze streek kwamen bezetten? Zoveel vragen die wij nooit zullen kunnen beantwoorden⁹⁰.

---

90. De Buerstraat te Snellegem zou kunnen zeer oud zijn en verwijzen naar Bur of Bor, zoals ook de vijf Buerbeken (Burbach) in West-Duitsland. In het *Woordenboek* van K. DE FLOU (IIde deel.) staat een hele reeks Bortoponiemen die zouden moeten worden onderzocht. In kolom 406 vermeldt hij: Borwège, een aloude weg *tussen* Moulle en Bayenghem — dus ongetwijfeld een weg die de grens trok tussen de twee vermelde gemeenten.

Over de grenslijn tussen de domeinen Snellegem en Sijsele valt eveneens meer te zeggen.

De grenslijn die M. Coornaert op kaart heeft gebracht is grotendeels dezelfde als de grens door A.C. Koch aangeduid, een grens die M. English als parochiegrens tussen St.-Salvator en O.L.-Vrouw had aangewezen. De grens tussen de twee domeinen was echter de Reie die liep tussen de Oudburg en de burcht. Als men de grenzen tussen de twee domeinen wil terugvinden moet men noodzakelijk twee perioden in acht nemen : de periode vóór het einde van de Duinkerke II Transgressie en deze daarna, dus circa 700. Vóór het einde van de eerste periode werd het noorden van de huidige stad Brugge nog door het zeewater overspoeld. De grens tussen de domeinen Snellegem en Sijsele was de Reie die van het Minnewater kwam en van de Rozenhoedkaai tot de Kraanplaats liep om zich ongeveer daar in de zee te storten.

Nu wij toch over grenslijnen schrijven, nog een woord over de grenzen tussen de twee parochies : St.-Salvator en O.L.-Vrouw. Als wij deze grenslijnen willen opzoeken, moeten wij noodzakelijk opnieuw twee perioden onderscheiden, nl. de periode vóór het einde van de Duinkerke II Transgressie en deze daarna. Vóór het einde van de eerste periode, dus tussen 700 en 800, trok de Reie de grens tussen de 2 domeinen. De Reie liep van de Rozenhoedkaai naar de Kraanplaats en stortte zich daar uit in het overstroomde gebied en het terugtrekkend water. Het noorden van Brugge was toen nog onbewoonbaar en er was toen geen sprake van het stichten van parochies. In de 2de periode, na Duinkerke II en vooral in de negende eeuw, toen omstreeks 800 de St.-Salvatorparochie werd gesticht en in de tweede helft van deze eeuw de O.L.-Vrouwparochie, werd de noodzaak gevoeld vaste parochiegrenzen aan te

duiden. De Vlamingstraat, vanaf de Kraanplaats tot de Vlamingbrug werd tussen beide parochies de definitieve grens. De westkant van de straat werd toegezegd aan de St.-Salvatorsparochie (later aan deze van St.-Jacobs), en de oostzijde ervan aan de O.L.-Vrouwparochie (later aan deze van St.-Walburga). De parochiegrenzen volgden het terugtrekkend water en de parochiegrenzen werden verder doorgetrokken in het noorden met het gevolg dat de parochie van St.-Pieters in de St.-Salvatorsparochie werd ingelijfd en Koolkerke in die van O.L.-Vrouw.

De Lane.

J. De Smet citeert overvloedig de Lane en verwijst naar een beek (later een straat) die in de dertiende en veertiende eeuw de naam droeg van Lane.

A.C. Koch schrijft : «Deze straat zou Lane zijn genoemd naar een gelijknamig beekje dat heel vroeg uit de richting Varsenare het gebied van Brugge zou zijn binnengestroomd» en veronderstelt dan : «Misschien is het deze beek die zich in het noorden van Brugge ter plaatse van de huidige Klaverstraat stortte in het daar in de vroegste middeleeuwen ontstane wad» ? Ik ben ook met A.C. Koch de mening toegedaan dat in de vroegste middeleeuwen de Lane zich in de aldaar ontstane «Vlamingen» heeft uitgestort.

M. Coornaert schrijft op bladzijde 33 van het reeds genoemd artikel in het album A. Schouteet : «Volgens De Smet zou uit de tekst «de stede waterganc te rumene in de Lane» blijken, dat de laatstgenoemde term een waterloop aanduidt». We interpretern het citaat liever als volgt : «de stedewatergang (Speelmansreie) ruimen in de (wijk) Lane». Naar onze mening vloeit de Lanebeek even ten westen van de St.-Baafskerk naar de Boterbeek» Wat een reeks

veronderstellingen. De Lane is nooit een wijk geweest en heeft nooit ten westen van de St.-Baafskerk gevloeid.

Er is geen twijfel mogelijk. De Lane liep vroeger waar nu de twee straten die Lane heeten lopen : een helft ten westen van de Hoefijzerlaan en een ander helft ten oosten ervan. De Lane kwam vroeger uit de richting Varsenare het gebied van Brugge binnen. De loop van de Lane is gekend. De Lane ontstond in de *wastina* van Varsenare zoals blijkt uit de oorkonde blauw nr. 7210 van het Rijksarchief Brugge waarin te lezen staat : *aqueductus sive vulgariter beke nominata Lana, que descendens de wastina currit per Messeem*». De plaats Messeem is overbekend daar er een kasteel werd gebouwd dat Messeem heette. Van Varsenare liep de Lane verder naar Sint-Andries naar de plaats die nu nog Hoge Lane heet en dan verder naar Brugge. Toen de stadsvestingen in 1297 gegraven werden, werd de Lane afgesneden. Zo komt het dat de straat van de vestingswal naar de Hoefijzerstraat nu nog de naam van Lane draagt en ook het vervolg ervan nl. van de Hoefijzerlaan naar de Beenhouwerstraat. Het tweede deel (voor ons het belangrijkste) zakte naar de door Boudewijn V gegraven Speelmansrei, zodat ze aan de Beenhouwerstraat, slechts een dertig of veertig meter ten noorden van de Sleutelbrug verwijderd was. Ze liep ten noorden ervan. Wat is er gebeurd ? Toen Boudewijn V de eerste stadsomwalling deed graven heeft hij, ten oosten van de Beenhouwerstraat, nabij de Sleutelbrug, de Lane van richting doen veranderen en ze afgetapt om de nieuwe stadsvesting van water te voorzien. De Lane liep van dan af ten oosten van de Sleutelbrug.

Karel De Flou woonde in de Beenhouwerstraat. Hij was bediende aan het Provinciaal Bestuur, op de Burg. Elke dag moest Karel De Flou, om naar het

Provinciaal Bestuur te gaan, de weg volgen langsheen de Vrijmetselaarsloge en de Sleutelbrug. Karel De Flou en mijn vader, bestuurder bij hetzelfde Bestuur waren zeer goede vrienden. Elke dag wist hij het een of het ander te vertellen over Brugge in vaders bureel en mijn vader vertelde dan aan tafel wat Karel De Flou hem had meegedeeld. Vandaar wellicht mijn liefde voor Brugge en voor Toponymie. Ik heb al de toponiemen van Snellegem opgezocht en er meer dan 800 gevonden. In het groot Woordenboek voor Toponymie van Karel De Flou staan er slechts 200 vermeld...

Karel De Flou kende Brugge beter dan gelijk wie. Aan zijn bevindingen valt er niet te twifelen. Ik herinner mij dat vader eens vertelde dat Karel De Flou met verrassing meedeelde dat bij het bouwen van de Loge in de hovingen van het huis aldaar een deel van de bedding van de Lane blootgelegd werd. De Lane liep dus ten oosten van de Beenhouwerstraat en ten oosten van de Sleutelbrug en ze werd afgetapt bij het nieuw gebouw van de Loge om de nieuwe stadsomwalling van water te voorzien.

Het is niet gekend welke de loop van de Lane vroeger was. Ze liep waarschijnlijk naar het laagliggend gebied en dan in de richting die A.C. Koch heeft aangeduid.

In 1127 werd de stadsomwalling door paalwerk, schansen en torens versterkt. Na de moord van Karel de Goede verplichtte de burggraaf de burgers hun stad in staat van verdediging te brengen. Met man en macht hebben de poorters zich daarvoor ingezet, maar de korte tijdspanne liet hen niet toe de ganse stad met paalwerk te omringen. Er werd vooral gewerkt aan het Zand, daar Gervasius van Praet uit de stad ontsnapt was. Daar was het werk voltooid, doch de ganse stad konden zij niet met paalwerk omrin-

gen. Gervasius van Praet en diegenen die de moord van Karel de Goede kwamen wreken kwamen immers veel vroeger op het Zand dan de burggraaf had verwacht.

Een tekst van Galbert is van groot belang : «*Praecipit ut loca suburbii circum sepirent fossatis et sepiibus*» : de burggraaf gaf bevel de ganse stad te omringen door grachten en paalwerk. Het ging er vooral om het paalwerk, want de grachten waren reeds door Boudewijn V aangelegd. Gans de noordelijke en westelijke omwalling werd op zijn bevel gegraven. Een bewijs dat de grafelijkheid bijna een eeuw vroeger de stadsomwalling had doen graven vindt men in het feit dat een opvolgster van Boudewijn V — Margareta van Constantinopel — op 3 juni 1270 aan de stad Brugge de toelating gaf om vanaf de Lange Reie tot aan het Begijnhof de omwalling te verdiepen en bevaarbaar te maken.

M. Coornaert verwijst in *Album Schouteet*, blz. 34, naar M. Ryckaert die schreef : «Er is slechts één bedding in het noorden van Brugge die ononderbroken is open gebleven, en dat is de Lange rei. Alleen daarlangs kan het beekwater uit het binnenland naar zee gestroomd zijn, en precies door de eroderende kracht van dat beekwater bleef de Lange Rei bestaan». S.J. Fockema Andreae vroeg zich af : «Hoe kon zo'n afstroming (nl. het beekwater van ruim 10.000 ha) nu werkelijk ook vlak aan het begin, dicht bij de kern van Brugge, in het geheel geen geul of kreek hebben veroorzaakt of opengehouden»? M. Ryckaert stelt zich de vraag : «Er blijft natuurlijk nog een groot probleem onopgelost : langs welke weg stroomde al dat water, dat Brugge immers binnenkwam via het Minnewater naar het begin van de Lange Rei ?⁹¹

91. M. RYCKAERT, *Brugse havens in de Middeleeuwen*, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 1972, in noot 42. Citaat van M. Coornaert, *Album Schouteet*, blz. 34.

Nog even aanstippen dat wij niet kunnen aannemen dat de Steenhoudersdijk — Groene rei niet zou gegraven zijn, zoals M. Coornaert het zich voorstelt. Hij schrijft: Dit probleem is opgelost, zodra men deze zogenaamde kunstmatige watergang als de echte Rei beschouwt. Als men hem volgt, dan zou zoals reeds gezegd, de Rei aldaar een veel te kunstmatige en onnatuurlijke knik maken. Waarom de Reie niet eenvoudig laten recht doorlopen naar de Kraanreie? M. Coornaert heeft een andere weg gezocht voor het beekwater van het Minnewater, omdat hij de Boterbeek recht liet doorlopen tot in de Lange Reie. Wat er ook van zij, M. Coornaert en M. Ryckaert zijn de zoveelste historici die gezocht hebben en een lofwaardige poging hebben gedaan om de hydrografie van Brugge te belichten. Wij brengen hun gaarne onze hulde voor hun werk, voor hun nieuwe visie, na deze van A. Duclos, J. De Smet, J. Dhondt en A.C. Koch.

In hetzelfde Album Schouteet heeft M. Ryckaert de beste en meest gedocumenteerde beschrijving gegeven van de Oudeburg te Brugge die ooit is verschenen. Hij kwam tot het besluit dat de Oudeburg niet tot aan de Steenstraat reikte. Hij schrijft: «De begrenzing ervan in het noorden was de Steenstraat, of beter gezegd, een lijn die vertrok ten zuiden van de Breidelstraat lopend door het binnenplein van de hallen, verder evenwijdig aan en ten zuiden van de Steenstraat, en dan even voor het Simon Stevinplein ombuigend naar het zuiden tot aan het noordelijk einde van de Nieuwstraat». De beschrijving van de straatjes en de straten in de Oudeburg vult de beschrijving die wij ervan gaven op meesterlijke wijze aan. Even zou ik nog willen de aandacht trekken op het Inghel- of Lophemstraetkin. Zoals ik reeds boven heb geschreven werd het tweede deel ervan, naar de Simon-Stevinplaats toe, er later aan toegevoegd. Aan de gedempte Boterbeek vormde het straatje, nadat

het doorgetrokken werd naar de Simon-Stevinplaats, een echte hoek, een angulus, een woord dat hoek betekent⁹². Hetzelfde straatje heette vroeger «Contstraetkin». Dat is een vondst van M. Ryckaert, waarvan hij waarschijnlijk de belangrijkheid niet heeft ingezien. De naam Conte of Cont zou wel kunnen een nieuw bewijs zijn dat de Oudeburg langs alle zijden oorspronkelijk door water was omringd. Conte heeft immers iets te maken met een watergang of waterloop. K. De Flou vermeldt een hele reeks contetoponiemen die in verband staan met een beek of waterloop⁹³.

De haven Etaples bij Montreuil op de rivier de Canche kan er als een bewijs voor ingeroepen worden. De haven Etaples heette in 718 eenvoudigweg Wyc of aanlegplaats. In 842 komt ook de naam Contwyc voor, waarin men duidelijk Contwyc herkent. Dezelfde haven heette vroeger Quentavicus, een Latijns woord, dat men duidelijk kan splitsen in Quenta = Conte en vicus = wyc⁹⁴.

Guido Gezelle schreef in zijn Loquela bij het

---

92. Ingel = Angulus. De Ingelsestraat te Brugge, het eind van de Ridderstraat naar de Spiegelrei toe, heeft niets te maken met kooplieden uit Engeland. De Ridderstraat vormde er een hoek, een angulus. Zie de talrijke Ingeltoponiemen bij K. DE FLOU, en J. NOTERDAEME, Jan van Roden, Heer van Ingelmunster in *De Leiegouw*, 1972, blz. 18. Het woord en de betekenis ervan leeft voort in de talrijke herbergen die werden opgericht op de hoek van een grote baan en een zijweg, en die de naam droegen en nog dragen: In den Ingel.

93. K. DE FLOU, *a.w.*, deel 8, kol. 222: Contestraete, een weg nabij de Vuilbeek, te Wervik — Buiten.. de contestraetkin tot in de leye, 1521 — meersch in de contemeerschen, west de voorseide contestraete, 1746. De Vuilbeek heette vroeger de Conte, die zoals de straat naar de Leie liep.

94. K. DE FLOU, *a.w.*, deel IV, kol. 51.

woord «Konte» : tegen stroom opvaren. De schepen die de Canche bij Etaples (Quentavicus) opvoeren waren verplicht tegen stroom op te varen.

De Boterbeek of Buerbeek, die ten westen van de Oudeburg liep werd gedempt en toen kwam daar een nieuwe straat, die de Nieuwstraat werd genaamd. Ook het Contstraetkin werd gedempt en ook daar kwam een nieuwe straat : de Lophemstraat. De naam van het contstraetkin was in 1483 nog niet gans vergeten en duikt in dat jaar weer op⁹⁵. De haven Etaples heette in 718 eenvoudigweg Wyc. Later heette dezelfde plaats Contwig. Het voortleven van de naam Wyc in het Contstraetkin zou er wel kunnen het bewijs voor zijn dat de vroegste Wyc van Brugge rondom de Oudeburg lag. Er werd in de negende eeuw over zee handel gevoerd tussen Brugge en Etaples. Hoe zouden de 13 zilveren muntstukken van Etaples uit de negende eeuw anders in de onmiddellijke omgeving van Brugge, nl. te Ryckevelde terecht zijn gekomen ? Ook de muntstukken van Saint-Denis uit dezelfde eeuw bewijzen dat er tussen Brugge en deze twee plaatsen overzeese handel werd gevoerd, en dat er te Brugge ergens een Wyc, een aanlegplaats was en dan kan het Wyc slechts in of rond de Oudeburg te vinden zijn. Ik vraag mij zelfs af of al de schepen die naar Brugge voeren, aanlegden en doorvoeren tot aan de Dyver. Is het totaal uitgesloten dat enkele ervan de Boterbeek namen en daar hun goederen in een stapelplaats losten ? Waarom ik deze vraag stel ? Omdat er ten noorden van de Oudburg (straat) een straatje was dat de naam droeg van tsaxkin. Het was dus een straat die niet doorliep. Waarom niet ? Al de straatjes van de Oudeburg waren brandstraatjes die

---

95. M. RYCKAERT, in Album Schouteet, blz. 157, noot 16.

naar het water leidden. Waarom één enkele uitzondering?

Het is waarschijnlijk dat tussen het einde van het Zakske en de Boterbeek ten noorden van de Oudburg een open plein lag, een open plaats, ik veronderstel een stapelplaats, waar de schepen die de Boterbeek opvoeren hun goederen konden lossen. De nabijheid van de Contestraat, die heel dichtbij het Zakske lag, zou de veronderstelling meer plausibel maken. Voeg daarbij nog dat Guido Gezelle in zijn «Loquela» bij het woord «Konte» schreef: tegen stroom opvaren. De schepen die de Boterbeek aldaar opvoeren werden verplicht werkelijk tegen de stroom op te varen, want de reie die ten noorden van de Oudburg liep kwam immers van het Minnewater.

Op een ander straatje dat niet in de Oudeburg maar er heel dichtbij lag, nl. tussen de Oudeburg en de Simon Stevinplaats, zou ik nog willen de aandacht trekken, nl. op de Scaapstraatje, op de kaart van de Oudeburg een straatje zonder einde, ook een zakske, dat nu verdwenen is. Het straatje eindigde vroeger in een poel. K. De Flou heeft aan mijn vader nog verteld dat het straatje liep naar een zwane, hij bedoelde een poel. Veel herbergen die nabij een poel lagen droegen vroeger en nu nog het opschrift: In de Zwane.

Te Snellegem was dat nog het geval omstreeks 1900, een herberg nabij de kerk. In de noordhoek te Snellegem komt er een tekst voor: «*jacent juxta swane...*», de bilken lagen naast een zwane. Bij K. De Flou staan er zwanetoponiemen in overvloed⁹⁶. De

---

96. K. DE FLOU, *a.w.*, deel 18, kol. 765 en volgende. Een herberg bij een Zwane heette: in de Zwane. Voor Snellegem ... *jacent juxta Swane*. De zwanepoel lag in de Noordhoek. Obituarium folio 11 en tekst van vóór 1447.

woorden leven nog voort in de familienaam Zwane-poel, Zwane = aan een poel. Het straatje werd de poort met weg naar de zwane van een oude brouwerij die de naam droeg : In de Zwane.

Aan die bedenkingen over het noordelijk deel van de Oudeburg, zou ik nog het volgende wensen toe te voegen. Het is wellicht geen toeval dat de Contestraat langsheen de vermoede opslagplaats van goederen lag en de naam van Wyc of Contwyc hierdoor nog meer een equivalent wordt van het Wyc of het Contwyc, d.w.z. van Etaples.

Voor een straat zou ik, en M. Ryckaert waarschijnlijk ook, wensen voorbehoud te maken, nl. de Wollestraat. De Wollestraat bestond niet bij het ontstaan van de Oudeburg. Er bestond in die periode van de negende eeuw nog geen Grote Markt en geen Wollestraat die er naartoe leidde. De Oudeburg (straat) liep rechtdoor naar de Reie. De straat kende slechts twee eindpunten : enerzijds de primitieve markt, de Simon Stevinplaats en anderzijds de Reie.

Tot zover enkele bedenkingen over het noordelijk deel van de Oudeburg. De beschrijving van de straten en straatjes van het zuidelijk deel van de Oudeburg vraagt minder aandacht, omdat M. Ryckaert alles heeft opgezocht wat er nog te vinden is. Het is duidelijk dat Zomerstraat en Winterstraat, respectievelijk in het noordelijk en in het zuidelijk deel van de Oudeburg op elkander inspelen.

M. Ryckaert zelf wijst erop dat de namen van straten van latere datum zijn en dat de huisnaam vaak op die van de straat overging. In de 15de eeuw stond in «tsaxkin» een huis gheheeten «den zomere», en «tsaxkin» kreeg de naam van het «Zomerstratkin met een hende», en thans de Oude Zomerstraat. Het is niet duidelijk welke naam, Winter of Zomerstraat het eerst in gebruik kwam. M. Ryckaert schrijft verder :

«Twee huizen verder begon een derde waterstraatje, dat ongetwijfeld tot de rekordhouders gerekend mag worden op het gebied van namenrijkdom, aangezien het minstens vier verschillende namen heeft gehad. Naar het huis het Wyngaerdekin, op de noordoosthoek van het straatje, heette het «Wyngaertstratkin». In de 15de eeuw zei men vaak «'t stove stratkin», omdat er in die tijd, helemaal op het eind van het steegje, tegen de Dyver, een «stove» (badhuis) stond. Verder komen in de teksten nog voor : de vormen Kyngoenstratkin en Cliphoen. Het Wijngaerdstraatje werd in 1597 eveneens afgesloten, en enkele jaren nadien door het Kartuizerinnerklooster opgeslorpt»⁹⁷.

Waarom ik meer de nadruk leg op dat straatje dan op de andere in de zuidelijke helft van de Oudeburg ? Omwille van een van de vele namen die het kreeg, nl. de naam van Wijngaerdstraatkin. Men zou er kunnen een vals besluit uit trekken, zoals M. Coornaert het heeft gedaan voor het Begijnhof, in tegenstelling met K. De Flou, dat het straatje op een hoogkam lag. Uit het citaat van M. Ryckaert blijkt zeer duidelijk dat het Wyngaerdeken geen plaatsnaam was maar slechts de naam van een huis, een naam die overgenomen werd door het straatje. Over de reden waarom het huis die naam kreeg tasten wij in het duister. Wellicht woonde er in de middeleeuwen in het gezegd huis een wijnhandelaar die aan zijn huis de naam gaf van het Wyngaerdeken. Wat er ook van zij, die huisnaam werpt de bewering van K. De Flou niet omver dat de Wijngaerd waarop het Begijnhof werd gesticht een laagliggend terrein was.

---

97. M. RYCKAERT in *Album Schouteet*, Kaart 1 - Wollestraat.

Zoals reeds gezegd, de beschrijving die M. Ryckaert in het Album Schouteet liet verschijnen van de Oudeburg met de vele details over de straten en straatjes met hun historiek verdient alle lof. Het is te betreuren dat hij zich niet duidelijk uitsprak over de Oudeburg op parochiaal vlak bij het ontstaan van de Oudeburg, dus in de negende eeuw. Hij schrijft : «Op parochiaal vlak viel de Oudeburg in twee stukken uiteen : de grens tussen de St.-Salvator- en de O.L.-Vrouwparochie volgde immers de Oudeburg (straat), zodat het zuiden van de wijk tot de O.L.-Vrouwparochie behoorde en het noorden bij St.-Salvator. De betekenis van die grens wordt pas ten volle duidelijk, wanneer men weet dat ze tevens de scheidingslijn was tussen de twee oerparochies in het Brugse : Snellegem en Sijsele. De vroegere opvatting als zou de grens tussen de twee oerparochies de loop van de Reie hebben gevolgd, blijkt onjuist te zijn⁹⁸. De schrijver volgt hier M. English, door A.C. Koch bijgetreden, en heeft zich daardoor laten misleiden.

De slotfase van de beschrijving van de Oudeburg is zeer degelijk. M. Ryckaert komt tot het besluit dat de Oudeburg ooit een volledig omwald gebied is geweest en stelt de vraag : wat was de Oudeburg oorspronkelijk ? Hij staat terecht zeer wantrouwend tegenover enkele oude huisnamen : den Ouden Steen-, de Zandberch en Oud schepenhuis, en verwijst naar A. Duclos en C. Vershelde, die er het oudste castrum van Brugge in dachten terug te vinden⁹⁹.

---

98. *Ibidem*, blz. 163 en 164.

99. *Ibidem*, blz. 164 en noot 57.

Beide laatste schrijvers fantaseerden er zelfs een romeins castrum.

Als détail zouden wij hier nog kunnen aan toevoegen dat de oudst gekende inwoner van de Oudburg niet Gillis Dop was, zoals de straat die zijn naam draagt het zou laten vermoeden. Die oudste inwoners worden vermeld in de oorkonde van 1115, Cartularium van St.-Donaas, folio 76, overgedrukt door Miraeus - Foppens, Opera Diplomatica, t. III/2 nr. CXXI, p. 199 en uitgegeven door Warkoenig, III/2, nr. CXXI, p. 199. Wij kunnen zelfs nagenoeg veronderstellen waar zij woonden, nl. in het noordelijk deel van de Oudburg. Op 31 oktober 1089 heeft immers de graaf Robrecht II van Jerusalem de bezittingen bevestigd van de proost en van het kapittel van Sint-Donaas. In deze oorkonde kwam de volgende tekst voor : *In parochia S. Salvatoris in castello forinseco II curtes*. Het is te vermoeden dat vermits de zuidelijke helft reeds in 1089 in de parochie van O.L.-Vrouw lag, hiermede de twee curtes werden bedoeld die in de noordelijke helft lagen en onder de parochie van S. Salvators ressorteerden en die proost Bertulf slecht had beheerd, laten wij maar zeggen : had ingepalmd. In 1115 moest hij deze twee curtes teruggeven. In 1115 woonden waarschijnlijk daar nog de twee oudst bekende inwoners van de Oudburg nl. Robertus Cripal en Robertus curvus pes. Waarschijnlijk leefden zij daar reeds in 1089 en waren zij de oudste bewoners van de Oudburg die bij naam gekend zijn.

Wij kunnen nog volledigheidshalve vermelden dat A. Duclos het bestaan van de noordelijke omwalling van de Oudeburg onder meer afleidde uit de vermelding in 1574 van een huis ten noorden van de Oudeburg «staende inde poorte ter Ware». M. Ryckaert heeft daar nog een bevestiging van gevonden nl. een nog oudere vermelding : in 1483 «... het huus .. dictum de ware». Hij vestigde er ook de aandacht op

dat de westgracht reeds vóór 1302 verdween, vermits de Nieuwstraat reeds in dat jaar werd vermeld¹⁰⁰.

M. Ryckaert eindigt zijn degelijke studie met de woorden : Het staat dus vast dat de Oudeburg ooit een omwald gebied is geweest, een volledig omwald gebiedje. En hier rijst de vraag : *wat was* nu eigenlijk die Oudeburg oorspronkelijk ? Nadat hij een Romeinse of Frankische burcht terecht heeft afgewezen, schrijft hij : Enige tijd geleden heeft H. Van Werveke in een voortreffelijk werk bewezen dat het woord burgus niet enkel de betekenis had van «burcht», «versterking», maar dat het evengoed (in bepaalde gevallen) «nederzetting» kon betekenen. En dit laatste is, nog steeds prof. Van Werveke, precies het geval met de Oudeburg : het was niet «de kern van het grafelijk castrum, maar het vormde er ... een (min of meer) versterkt aanhangsel van, dat niet aan het eigenlijke wezen van het castrum beantwoordde, maar in hoofdzaak ruimte verschaftte voor een nederzetting. De naam zou dan betekenen de oudste nederzetting, de oudste stad, en zou de tegenstelling uitdrukken tussen die eerste bewoningskern en de latere errond ontstane «jongere» wijken¹⁰¹. Te Brugge heeft men altijd gesproken van Burg (nooit burcht) en Oudeburg. Niet dat ik de Oudeburg als een oud *castrum* aanzie, integendeel.

---

100. *Ibidem*, blz. 165.

101. *Ibidem*, blz. 166. Ook in de Franse teksten duidt men het woord *Castrum* aan door het te vertalen door Bourg. Zo sprak men ook van een faubourg, een valse woonkern, geen echte burg als er een woonkern in de nabijheid maar dan buiten de omwalling ontstond. Bemerkt dat zelfs de Latijnse teksten : *castellum forinsecum* en *vetus castellum* (een vertaling van de Oudburg) slechts opduiken nadat Boudewijn V de eerste omwalling rondom de stad Brugge had doen graven.

Kwam het woord Oudeburg slechts in gebruik wanneer Boudewijn V het groot omwald en *bewoond* castrum heeft gebouwd? Dan is het te begrijpen dat men sprak van Burg en Oudeburg, een ouder Burg. Een andere mogelijkheid is dat, nadat Boudewijn V de nieuwe stadsvestingen had doen graven en binnen het nieuw omwald gebied andere wijken ontstonden of reeds bestonden, de naam opdook van Oudeburg, waardoor dan de oudste nederzetting werd bedoeld. Ik veronderstel dat men met die twee mogelijkheden moet rekening houden. Ik ga volledig akkoord met de schrijver dat het wenselijk zou zijn dat er eens een vergelijkende studie zou verschijnen over de Oudeburgen van Brugge, Gent en Brussel, en ik besluit met hem dat dergelijke studie zeker zou bijdragen tot een betere kennis der Vlaamse steden, daar op het ogenblik het vraagstuk van de Oudeburgen nog bestaat¹⁰².

---

102. M. RYCKAERT in *Album Schouteet*, blz. 167 en 168.

VIII. DE EERSTE OMWALLING VAN BRUGGE.

Prof. E.I. Strubbe heeft een grondige geschiedenis geschreven over het Brugse stadsgebied tussen de eerste en de tweede omwalling van Brugge. De tweede omwalling van de stad, gedolven in 1297, die nu nog ten groten dele bestaat, is alom gekend. De geschiedenis van de eerste omwalling ligt nog in het duister en E.I. Strubbe heeft angstvallig vermeden erover te schrijven. Hij heeft zich beperkt tot een minitieuze beschrijving van wat Galbert schrijft over de moord van Karel de Goede om er alles uit te halen wat er te vinden is, om dan verder de stadsontwikkeling te volgen tot aan de tweede omwalling in 1297. Hij heeft het niet gewaagd iets over de eerste omwalling te schrijven. Niet zonder reden. Wat Galbert schrijft over de werken die werden uitgevoerd door de poorters van de stad om hun have en goed te beschermen tegen hen die de moord van de graaf zouden wreken, is niet van aard om licht te brengen in de duistere geschiedenis van de eerste omwalling.

Op magistrale wijze beschrijft E.I. Strubbe hoe de proost na de sluipmoord op de graaf Karel de Goede op woensdag 2 maart 1127 in het onzekere verkeerde aangaande de houding die de inwoners van de stad tegenover hem zouden nemen en hoe hij zelfs de mogelijkheid inzag van hun gewapend optreden. Hij nam zelfs maatregelen om de Sint-Donaaskerk in staat van verdediging te brengen en gaf beval wachtposten op de kerktoren en aan de ingangen van het gebouw te stellen. Hij was ongerust en vreesde een nachtelijke aanval. In dit geval zou hij zich met zijn mannen in de gaanderij van de kerk en desnoods in

de toren ervan hebben verschanst¹⁰³. Er gebeurde echter niets. De proost was hierdoor, toen de nacht voorbij was, enigzins opgelucht, al rekende hij nog steeds met de mogelijkheid van een aanval in de eerstvolgende dagen. E.I. Strubbe schrijft: «In de eerste ochtenduren verschenen een belangrijke groep burgers op de burcht en vroegen een onderhoud met de proost. Zij waren ongewapend en gaven de indruk geen kwade bedoelingen te hebben¹⁰⁴. Ik denk nochtans dat wij hier heel voorzichtig moeten zijn. Velen van diegenen die in de vroege morgen op de burg verschenen waren partijgangers van de proost, hadden het kasteel van de ridders van Straten bestormd en onder de leiding van de moordenaar Busschaert in de omgeving geroofd en geplunderd en aanhangers van de ridders van Straten vermoord.

's Nachts na de bestorming had de proost allen die aan die uitval hadden deelgenomen uitgenodigd in de refter van de kanunniken en hun een prachtig avondmaal gegeven. Zij kwamen ongewapend, schrijft E.I. Strubbe. Natuurlijk: zij hadden niets te vrezen in de burcht. Vanzelfsprekend waren er bij hen ook burgers bij wie de bijlen ten huize werden afgehaald om ze in handen te geven van de bende van Busschaert, bijlen die gebruikt werden om het kasteel en de huizen in de omgeving te vernielen en de leenmannen van de ridders van Straten te kwetsen en te doden. Vanzelfsprekend waren allen ongewapend en gaven ze de indruk geen kwade bedoelingen te hebben. Het was slechts toen de *clerici* de stormklok hadden geluid om te beletten dat het lijk van de

---

103. E.I. STRUBBE, Van de eerste naar de tweede omwalling van Brugge, in *Handelingen van hhet Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 1963, blz. 272 en volgende.

104. *Ibidem*, blz. 273.

vermoorde graaf zou worden weggevoerd dat andere burgers uit de stad gewapend de burcht binnenvielen.

Het is nu wel zo dat Galbert niets verklapt over de inhoud van de aanspraak van de proost, doch het staat in elk geval vast dat een groot deel van zijn toehoorders vrienden waren van de moordenaar van de graaf en aan de proost kwamen raad vragen wat er hun te doen stond. De proost heeft van de verschillende gezindheid van de menigte handig weten gebruik te maken en allen weten te overtuigen (zo dacht hij althans) alles in het werk te stellen om eerst en vooral aan hun eigen veiligheid te denken en hun stad te beschermen tegen de vernielzucht van de plattelands adel die elk ogenblik kon opdagen om de moord op de graaf te wreken. Ik vermoed dat de proost, na zijn toespraak, niet zo helemaal opgelucht was. Met gemengde gevoelens verlieten de burgers de burcht. Galbert zelf schrijft: «*Precepit prepositus potenter civibus nostris ut loca suburbii circumsepirent fossatis et sepibus, quatenus contra quoscumque sese defenderent.. Igitur ... universa quae ad opus sepeliendi utilia videbantur, castellano duce, diripiebant cives*»¹⁰⁵. Bemerkt vooral de woorden: De proost gaf bevel (*Precepit*) en *potenter* (met gezag en macht — krachtens het ambt dat hij bekleedde) de stad in staat van verdediging te stellen. Galbert zelf verhaalt dat een deel van de burgers slechts noodgedwongen het bevel uitvoerden: «*Conseperant tempore eodem (6 maart) suburbium cives quidem, sed prorsus alia intentione quam ipsis et consultum et imperatum fuisset*», een deel van de burgers hadden het paalwerk dat hun

---

105. *Ibidem*, blz. 274 noot 8.

opgedrongen werd met tegenzin uitgevoerd en zeker niet met de bedoeling die de proost en de burggraaf hadden¹⁰⁶.

Galbert, die Brugge zeer goed blijkt te kennen, wist zeer goed dat de stad reeds sedert 75 jaar door natuurlijke en kunstmatige waterlopen omringd was, dat er een cirkel van waterlopen rondom de stad getrokken was. Daarom gebruikt hij het woord *circum* - rondom - *circumsepiens*, paalwerk rondom de stad, en vermeldt hij slechts terloops de grachten. Hij schrijft uitsluitend over schansen, torens en poorten : «*Itaque nulla fuit requies ... donec consummato opere, circumsepiendi suburbium, custodes ordinarent ad singulas portas et turres et propugnacula, quatenus nemo exiret nisi cognitus et nemo intrmitteretur nisi civis*». Galbert schrijft dus uitdrukkelijk «*circumsepiens*», paalwerk in de grond slaan¹⁰⁷. Hij schrijft uitvoerig waar men het hout heeft gehaald dat nodig was voor het slaan van de palen, voor het maken van de poorten en schansen : op het domein van de graaf en bij Fromold. «*Igitur sepes et ligna comitis occisi et Fromoldis junioris... et omnia quae ad opus sepiendi* (nogmaals legt hij de nadruk op houtwerk) *utilia sibi videbantur, castellano duce, diripiebant cives, et fabricantur ad defensionem communem turres et propugnacula et exitus contra hostes*». Geen woord is er bij Galbert te vinden over het graven van grachten noch over het aanschaffen van de benodigdheden ervoor¹⁰⁸.

Een ander bewijs dat er geen grachten te graven vielen is nog te halen uit het feit dat Gervasius van

106. *Ibidem*, noot 10.

107. *Ibidem*, blz. 275, noot 11.

108. *Ibidem*, blz. 275, noot 11 en 13.

Praet, die uit de stad was ontsnapt op de dag van de moord op de graaf, toen hij op 8 maart met zijn wapenmannen, dus de dinsdag die volgde op de moord, verscheen, het niet waagde met zijn leenmannen de stad binnen te rukken. Hij verkoos te onderhandelen en trok slechts op woensdag, 9 maart, na de verzekering te hebben gegeven dat hij hove en goed van de burgers zou eerbiedigen, de stad binnen. Indien men werkelijk grachten heeft gedolven rondom de stad, hoe komt het dan dat men op maandag 7 maart niet meer heeft gewerkt? Drie dagen lang, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat heeft men aan het *circumsepire*, aan het oprichten van torens, verschansingen en het slaan van palen in de grond, gewerkt. Het houtwerk was de Zondagavond af. Walgrachten rondom de stad delft men echter niet in drie dagen. Er was toch geen reden voor de Erembalds om zich veilig te voelen. De ridder Walter van Vladslo, op wie de proost op 2 of 3 maart beroep had gedaan om hem met een sterke macht ter hulp te komen, daagde niet op¹⁰⁹. Hing er onraad in de lucht? Zou Gervasius van Praet de moord wreken of de ridder van Straten? Lagen de ridders op de loer om weerwraak te nemen? Indien men werkelijk grachten te delven had, dan konden die werken zeker niet af zijn. Dat er de maandag niet meer werd gewerkt is er op zich zelf reeds een bewijs voor dat er geen vestingsgrachten te delven vielen en dat het verdedigingswerk uitsluitend bestond in het *circumsepire* — in het aanleggen van houtwerk achter de reeds bestaande walgrachten.

Andere feiten komen het besluit dat wij uit Galberts verhaal getrokken hebben, nl. dat Brugge reeds

---

109. *Ibidem*, blz. 274, noot 9.

omwald was in 1127, nog staven. Het is ondenkbaar dat Boudewijn V die zoveel steden in zijn graafschap in staat heeft gesteld een beleg te kunnen doorstaan, aan de belangrijkste stad, aan Brugge niet zou hebben gedacht.

Wij hebben boven afdoende bewezen dat het Boudewijn V was die de loop van de Reie heeft verlegd als vestinggracht ten zuiden van de O.L.-Vrouwkerk en de Eekhout met het bedehuis van Everelmus om daardoor op een doelmatiger wijze de stad te kunnen verdedigen. Het is ondenkbaar dat dezelfde graaf een vestingsgracht zou hebben aangelegd om de O.L.-Vrouwkerk te beschermen en de stadskerk zelf, de Sint-Salvatorskerk, zou hebben verwaarloosd. Hij zou die kerk aan de aanvallen van de vijand hebben overgeleverd? Dat kan niet. Wat heeft hij dan gedaan? De Boterbeek liep ergens aan het Begijnhof in het Minnewater — de Reie. Hij heeft die beek zover als hij kon ingeschakeld en dan doorheen het Zand een vestingsgracht doen delven rondom de stad (de nieuwe omwalling kreeg aan het Zand in later tijden de naam van Smedenrei), dan verder tot aan de Sleutelbrug, om dan verder door te lopen onder de Leeuwenbrug tot aan de Vlamingbrug en als Augustijnenrei dwars doorheen het Praatse onder de Augustijnenbrug de Torrebrug te bereiken en als Gouden Handrei uit te monden in de Lange Rei.

Wellicht kan ook een oorkonde van de gravin Margareta van Konstantinopel het bewijs leveren dat de vermelde vestingsgracht door de grafelijkheid, en dan door Boudewijn V, gegraven werd. Op 3 juni 1270 verleende zij aan de stad Brugge de toelating om de binnenreien van de stad vanaf de Gouden Handbrugge tot aan het Begijnhof te verdiepen en bevaarbaar te maken : «... *otroions et volons ke un fossés soit fais et répareis dedens l'eschiévinage de nostre vile de Bruges : ki commensera d'aleis le pont ke on appelle le*

*pont seigneur Rainvart Blancart (de Karmersbrug en nu de Gouden Handbrug), et s'estendra par devant le porte Flamenghe (de Vlamingbrug) et devant le porte des Asnes (aan de huidige Ezelburg, op het einde van de Sint-Jacobstraat) et devant les portes du Sablon, et de là endroit doit aler et venir entre l'ospital saint Jehan et le pourpris des Beghines jusques en le Roie, aussi large et aussi parfont... selonc ce ke li fosseis ia esté ca en arrière*¹¹⁰.

Bemerk dat het tracé van de aangeduide vestingsgracht juist dezelfde is als de vestingsgracht die door Boudewijn V gedolven werd. Waarom werd aan Margareta de toelating gevraagd door de stad om die werken uit te voeren? Was het niet omdat de omwalling vroeger gegraven werd door de grafelijkheid?

Ik weet wel dat C. Verschelde ergens de Speelmansrei onder de benaming van poortgracht heeft gevonden en eruit besloten heeft dat dit stuk van de Rei door de stad werd gedolven. Een argument is dat eigenlijk niet. Zelfs als de Speelmanrei door Boudewijn V werd gedolven, dan nog kon ze een poortgracht worden genoemd. Ze werd immers aangelegd om de inwoners van de poort, van de stad, om de poorters veilig te stellen, om de poorters te beschermen¹¹¹.

Het is zelfs best mogelijk dat wij zover niet moeten zoeken. In de beschrijving van de Brugse straatnamen schrijft A. Schouteet: «Artoisstraat. Waar vandaan deze straatbenaming komt en wanneer ze is ontstaan is onduidelijk. Karel Verschelde, de bekende

---

110. J. DE SMET, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 1949, blz. 12, noot 19.

111. *Ibidem*, blz. 11.

Brugse oudheidkundige, opperde de mening dat de naam wellicht aan een huisnaam zou ontleend geweest zijn. Karel De Flou, de grote toponimist daarentegen, zegde dat de straatnaam in verband mocht gebracht worden met aldaar gelegen bezittingen van de graaf van Artois. Wat er ook van zij, zeker is dat de benaming Artoisstraat in 1580 nog niet bestond en dat het gedeelte van de straat langsheen de stadsgracht *Poortgracht* heette, terwijl het gedeelte tussen de stadsgracht en de Wulfhagestraat toen Stoofstraat heette. De oude Stoofstraat geeft de indruk vroeger een straatje zonder einde, een zakstraatje te zijn geweest, dat uiteindelijk verbonden werd met de Poortgracht om de Artoisstraat te worden¹¹². Dat maakt het waarschijnlijk dat de Artoisstraat een afzonderlijke straat was en wellicht haar naam kreeg omdat zij leidde naar de Noordzandpoort — vandaar Poortgracht —, een weg dus die langsheen de gracht leidde naar de Noordzandpoort. In vroegere tijden werd die weg mogelijks langsheen de omwalling en nabij een van de poorten van de stad aangelegd om van daaruit in oorlogstijd de vijand die de poort wilde bestormen zijdelings door boogschutters te beschermen.

M. Ryckaert schrijft in verband met de loop van de Reie en het probleem *Castrum* en Oudeburg als volgt: «De opvatting dat *castrum* en Oudeburg samen één versterkt geheel zouden hebben gevormd met het karakter van een burcht, werd pas onlangs voor het eerst naar voor gebracht (door A.C. Koch). Koch kwam op die gedachte, omdat hij (als eerste) de Kraanrei ging beschouwen als een gegraven waterloop, die mogelijk jonger kon zijn dan *castrum* en

---

112. A. SCHOUTEET, De Brugse straatnamen, in «*Brugsch Handelsblad*», nr. 6-14 september 1974.

Oudeburg. Alle vroegere auteurs zagen in de Kraanrei een natuurlijke waterloop ; voor hen waren *Castrum* en Oudeburg dan ook steeds twee zeer duidelijke entiteiten geweest»¹¹³. Bemerkt dat ook M. Coornaert de Reie een andere richting laat volgen. Volgens hem liep de Reie van de Rozenhoedkaai naar de Molenbrug, met het verschil dat A.C. Koch er een gegraven molengracht in zag en M. Coornaert een natuurlijke waterloop¹¹⁴.

Hoe is Boudewijn V bij het aanleggen van de omwalling te werk gegaan ? Hij kon de Boterbeek niet afleiden in de nieuwe vestingsgracht die hij rondom de stad wilde doen graven, want een beek zoekt de laagte en hij wou de Boterbeek inschakelen in zijn omwallingssysteem, zoals blijkt uit de eerste keure van Brugge die de stadsgrenzen aanduidt.. «infra Botreibeka»¹¹⁵.

Het was een toeval dat hij over een goed middel daartoe beschikte.

Het is niet goed geweten waar de Lanebeek haar juiste oorsprong had. Ze liep in elk geval door de heerlijkheid Messem te Sint-Andries, en dan verder naar Brugge toe, naar de plaats waar de Koeistraat in de Hoogweg komt om verder door te lopen in de stad door de huidige Brugse straten die nu nog de naam van Lane dragen. De tweede omwalling heeft immers de Lane doorsneden in 1297, maar in de elfde eeuw liep ze nog rechtdoor¹¹⁶. Te Brugge is ze nu overwelfd.

---

113. M. RYCKAERT, in *Album Schouteet*, blz. 165, noot 60.

114. M. COORNAERT, in *Album Schouteet*, blz. 33.

115. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes de la ville de Bruges*, Deel I, Brussel. 1874, blz. 169.

116. J. DE SMET, *Oude hydrografie, De Lane*, blz. 9 en 10, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 1949.

Nabij de Hoge Lane werden er na de eerste wereldoorlog drie reeksen huizen gebouwd : een reeks van 10, een van 8 en een van vier huizen. Het volk gaf aan die huizenreeksen de typische en kenmerkende namen van : de tien geboden ; de acht zaligheden en de vier uitersten¹¹⁷.

De Hogelaan is de naam van een aloude wijk, die reeds vermeld werd op de kaart van Pourbus in het jaar 1569. In de Ommeloper van Sint-Baafs en Sint-Salvators uit 1693 werd ze aangeduid als volgt : «Beghinnende verre noordoost vandaar ende noort bij de Hooghe Lane in de parochie van Sint-Salvators»¹¹⁸. De oude loop van de waterloop bleef nog binnen Brugge een lange tijd dienst doen voor de afwatering van de omliggende straten en in 1340 werd ze zelfs nog verbreed.

Er kan geen sprake van zijn dat de Lane, zoals M. Coornaert schrijft, even ten westen van de Sint-Baafskerk naar de Boterbeek vloeide¹¹⁹. Ze liep immers ongetwijfeld dwars doorheen de Beenhouwersstraat, en zwenkte, eens dat het zeewater zich had teruggetrokken, links af in het waddengebied, in de vlamingen. A.C. Koch schrijft, en ik ben het met hem eens : «Misschien is het deze beek die zich in het noorden van Brugge uitstortte ter plaats van de huidige klaverstraat in het wad ?»¹²⁰.

A. Schouteet heeft er in zijn studie over «De grenzen van de Onze Lieve Vrouweparochie te Brugge

---

117. STANISLAS VAN OUTRYVE D'YDEWALLE, *Beschrijving der gemeente Sint-Andries*, 1930, blz. 28.

118. *Ibidem*, blz. 29.

119. *Album Schouteet*, blz. 30.

120. A.C. KOCH, *a.w.*, blz. 24 en 26.

vóór en na 1800 reeds op gewezen dat onder de Sint-Gillisparochie, die uit de Onze-Lieve-Vrouwparochie werd afgescheiden, de zijstraten aan de westzijde van de Sint-Jorisstraat, (dus ten noorden van de Vlamingbrugge) namelijk de Pottenmakersstraat, de Poitevinstraat, de Kalkhovenstraat en de Schuttersstraat ressorteerden¹²¹. Hij schrijft verder: «Wanneer de parochies van Sint-Michiels en van Sint-Kruis werden opgericht, is de vorming van heerlijkheden al begonnen. En toen daarna Sint-Salvator en Onze-Lieve-Vrouw werden gesticht, mag aangenomen worden dat de feodaliteit, die in de 10de eeuw een bijzonder felle verbreiding kende, de karolingische instellingen grotendeels had verdrongen¹²².

Zoals boven reeds gezegd, er moet een groot onderscheid worden gemaakt tussen de grenzen van de Merovingische kustdomeinen Snellegem en Sijsele en de laatkarolingische domeinen met dezelfde naam. Na de Duinkerke II Trangressie hebben de Karolingische koningen zich in het noorden van hun rijk het niemandsland dat ontstond na het terugtrekken van het zeewater, toegeëigend. Hun groot grondbezit groeide in Vlaanderen gedurig aan. Toen de Sint-Salvatorsparochie en die van O.-L.-Vrouw onstonden was het groeiproces reeds voltrokken en het is te vermoeden dat de karolingische koningen voor het vormen van hun heerlijkheden dijken of waterlopen als grenzen hebben genomen en de parochies dezelfde grenzen hebben overgenomen. Onder de heerlijkheden die in het nieuw gewonnen gebied werden

121. A. SCHOUTEET, De grenzen van de O.-L.-Vrouwparochie, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 1972, blz. 310-312.

122. *Ibidem*, blz. 313.

opgericht was de heerlijkheid van het Praatse waarschijnlijk een der eerste. Veel redenen kunnen hiervoor pleiten : het kwam het eerst vrij van zeewater en werd dus het eerst in gebruik genomen, het lag nabij de stad Brugge en het reikte zelfs tot aan de Spiegelreie. Niemand betwist immers dat de grens van de heerlijkheid van het Praatse tot aan de Spiegelreie raakte en dat die grens zeer oud kan zijn.

Gedurende de Duinkerke II Transgresie kwam het zeewater niet enkel tot aan de Spiegelreie en de Kraanplaats, doch heel het grondgebied ten noorden van Brugge tot aan de huidige kust was een blanke zee. Wij kunnen ons een beeld vormen van de oppervlakte die de stad Brugge op de zee gewonnen heeft als we de oppervlakte vergelijken van de stad na de eerste omwalling (dus in de elfde eeuw) met deze na de tweede omwalling. Na de eerste omwalling had de stad slechts een oppervlakte van 84 Ha. en na de tweede omwalling in 1297 een oppervlakte van 430 Ha. Het verschil is zeer groot, des te meer daar de zee ten tijde van de graaf Boudewijn V zich reeds meer dan 3 eeuwen had teruggetrokken.

Overbekend is de ontdekking van een boot — waarschijnlijk een Saksisch vaartuig — die gevonden werd even buiten de tweede omwalling, toen men het kanaal naar Zeebrugge aan het graven was. A. Duclos heeft daar uitvoerig over geschreven en zelfs de plaats waar het vaartuig gevonden werd op kaart gebracht. Het vaartuig werd door deskundigen gedaateerd uit de 5de of 6de eeuw, dus ten volle in de Duinkerke II Transgressie.

De plaats waar het vaartuig gevonden werd lag niet meer in de heerlijkheid van het Praatse : het lag er even buiten, maar ze toont aan hoe gans die heerlijkheid in een gebied lag dat vroeger door de zee overspoeld werd.

Het is overbekend dat de grenzen van de heerlijkheid van het Praatse overeenstemden met deze van de latere parochie Sint-Gillis.

Wellicht ligt daar de oorzaak van het bijna niet uit te leggen feit dat de Sint-Gillisparochie oorspronkelijk de Sint-Jorisstraat overschreed en bijna reikte tot aan de Ezelstraat. Het is algemeen bekend dat de grenzen van deze parochie de grenzen waren, en volgden, van de heerlijkheid van het Praatse. Hoe oud was die heerlijkheid? Wij kunnen gerust aannemen dat ze reeds bestond ten tijde van Boudewijn V en zelfs veel ouder was. Indien de heerlijkheid van het Praatse de Sint-Jorisstraat overschreed, dan is het te begrijpen dat de grenzen van de Sint-Gillisparochie ook dáár lagen.

Na deze uitwijding komen wij tot ons onderwerp terug.

Boudewijn V heeft handig gebruik gemaakt van de Lanebeek om deze in te schakelen in de omwalling die hij rondom de stad deed graven, maar hij deed het niet zoals Karel De Flou en na hem J. De Smet het hebben opgevat. J. De Smet schrijft: «Karel De Flou heeft mij nog verteld dat, bij het bouwen van de Vrijmetselaarsloge nabij de Sleutelbrug, een deel van het bed van de oude waterloop (De Lane) werd blootgelegd¹²³». J. De Smet liet deze zogezegde natuurlijke waterloop doorlopen naar de Leeuwenbrug, de Ezelbrug en de Vlamingbrug tot aan de Jan Miraalstraat. Heeft Karel De Flou werkelijk een bed van een *waterloop* gezien? Zoals boven aangetoond mag ik daar bevestigend op antwoorden.

---

123. J. DE SMET, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 1949, blz. 10.

Karel De Flou was ervan overtuigd dat hij aldaar het bed van de echte *Lane* had gezien. A.C. Koch heeft echter terecht doen opmerken dat het onjuist zou zijn aan te nemen dat de stadsgracht een natuurlijke bedding zou hebben en de *Lane* was. Het reliëf, zo schrijft hij in een noot, sluit uit dat de 12de eeuwse stadsgracht (lees de 11de eeuwse) ook aan deze noordzijde geheel gegraven was. Karel De Flou heeft zich dus vergist en na hem J. De Smet. Karel De Flou heeft de kunstmatige gracht gezien die Boude wijn V deed graven om het water van de *Lane* in de gegraven gracht ten noorden van de stad te brengen. Dat was slechts een kinderspel. De *Lane* liep slechts op enkele tientallen meters van de eerste gegraven omwalling. Hij gaf aan de *Lane* een nieuwe richting : Ze zwenkte naar het Oosten naar de Reie toe en de Boterbeek zorgde voor het vullen van de gracht aan het Zand. Zo gezien kan men de keure van de graaf Filips van de Elzas, gegeven tussen 1168 en 1178, begrijpen die als grenzen van de stad vermeldt : «*infra montem sanctae Mariae, infra Botrebeika, infra usque ad domum Galteri Calvi, infra usque ad domum Lamkini carpentarii supra terram Balduini de Prat, infra usque ad fossatum veteris molendini*»¹²⁴. Het is duidelijk dat het woord *infra* telkens een nieuwe sek-

---

124. *Ibidem*, blz. 8, noot 5. Uit de verspreiding van het woord «*infra*» over de verschillende sektoren van de omwalling van Brugge kan men zelfs besluiten dat de stadsvesting vanaf de Boterbeek tot aan het raakpunt van de Molengracht tot aan de Lange Reie (de Karmersbrug) terzelfdertijd en op de volle lengte gegraven werd. Indien het anders zou zijn geweest, dan zou men de Keure van Brugge anders hebben opgesteld en het stadsgebied binnen de omwalling hebben beschreven als volgt : *infra Botrebeika, infra usque ad pontem Flamingorum* of een ander onderbreking van de omwalling, *infra usque ad domum Lamkini carpentarii, infra fossatum veteris molendini...* het stadsgebied ligt binnen de Boterbeek,

tor van de omwalling aanduidt. Het woord werd immers meermaals herhaald, en dan niet zonder reden. Het veelvuldig gebruik van het woord *infra* is er een bewijs voor dat de Boterbeek niet doorliep tot aan het huis van de timmerman Lamkinus die woonde op het Praatse, juist ten noorden van de Spiegelreie, op de plaats waar de Verwersdijk of molengracht in de Spiegelreie liep om samen door te lopen naar het noordoosten onder de naam van Lange Reie. Noteer dat tot 1801 het Praatse of de parochie Sint-Gillis zich in het zuiden uitstreckte tot aan de Spiegelreie.

De ligging van het huis van Galterus Calvus is niet gekend. Die poorter moet een voorname man zijn geweest, of hij woonde aan het uiteinde van de aangeduide sektor, zoals Lamkinus ook aan het uiteinde van het Praatse woonde. Hij woonde in elk geval in de sektor die door Boudewijn V gegraven werd vanaf de Boterbeek tot aan de Sleutelbrug, of tot aan de Vlamingbrug.

Daar door het woord *infra* telkens een nieuwe sektor van de omwalling werd aangeduid, vinden wij ook in de Keure de stadsgracht terug die Boudewijn V liet graven, nl. de stadsgracht vanaf de Boterbeek tot aan het huis van Lamkinus.

---

binnen de stadsvesting tot aan de Vlamingbrug, binnen de stadsgracht tot aan het raakpunt van de Molengracht tot aan de Lange Reie (de Carmersbrug) tot aan het huis waar de timmerman Lamkinus woont op de heerlijkheid van Balduinus van Praet, binnen de Molengracht (de Vuldersrei).. Vanaf de Boterbeek tot aan de Karmersbrug wordt het woord «*infra*» slechts eenmaal gebruikt wat er duidelijk op wijst dat die sektor van de omwalling één geheel vormde en terzelvertijde werd gegraven. Wij staan hier voor de sektor van de omwalling die Boudewijn V heeft doen graven om de stad te verdedigen. Hij was het die de stadsvesting vanaf de Boterbeek deed graven.

Wat hebben de Bruggelingen in 1128 gedaan? De oorlogsgebeurtenissen volgden elkander zo snel op dat ze verrast werden door de snelle opmars van Diederik van de Elzas en het kwijnend gezag van Willem van Normandië. Het leger van Diederik van de Elzas stond voor de poorten van Brugge. De Bruggelingen hadden zelfs de tijd niet om een nieuwe stadswal te graven. Wat hebben zij gedaan om hun stad te verdedigen? Ze hebben daar waar het mogelijk was de stadsgracht die toen reeds bijna 75 jaar oud was verbreed en uitgediept, zodat er werkelijk van een nieuwe omwalling kon worden gesproken. Ze deden hetzelfde als wat ze in de volgende eeuw met de toestemming van Johanna van Constantinopel deden: de stadsvesting reinigen, verbreden en uitdiepen vanaf de Lange Reie tot aan de Boterbeek en het Begijnhof. De Bruggelingen vreesden een belegering en een aanval op de stad. Op de torens van de twee stadskerken zag men de rook opstijgen van de in brand gestoken woningen en hofsteden. Er was slechts een middel om hun have en goed te beschermen: de stadsgracht uitdiepen en verbreden.. *fossatis novis circumdederunt se*. Wie aandachtig Galbert leest kan niet begrijpen hoe hij in 1127 schrijft «*fossatis et sepibus circumdederunt se*» en nogmaals schrijft dat de poorters in 1128 «*fossatis et sepibus circumdederunt se*». De stad kreeg toch geen tweede omwalling in 1127 en een derde in 1128. Iedereen weet dat de stad slechts haar tweede omwalling kreeg in 1297. Hoe moeten wij dan de beide teksten interpreteren?

Galbert zelf wist zeer goed dat de stad in 1127 reeds omwals was en wellicht ook dat Boudewijn V daarvoor had gezorgd. Daarom steunt hij in 1127 op het woord *circumsepirent*. Gans zijn aandacht gaat naar het beschermen van de omwalling door torens, schansen en poorten. De tijd ontbrak om de omwal-

ling zelf in staat van paraatheid te brengen en uit te diepen. In 1128 echter hadden de Bruggelingen tijd genoeg om ze na te zien, te verbreden en uit te diepen. Als wij de teksten van Galbert en het woord «novis» als nieuwe grachten zo interpreteren, dan is er bij Galbert geen sprake van een tweede en een derde omwalling ; er is bij hem geen tegenspraak, en allen die zijn dagboek lazen en op de hoogte waren van de toestanden te Brugge konden hem goed begrijpen.

Het staat dus vast dat wij in de loop van de Boterbeek slechts een heel klein gedeelte van de eerste omwalling van Brugge kunnen terug vinden, daar de Boterbeek langsheen het Begijnhof in de Reie liep. Dit wordt nog bevestigd door een uittreksel van 1282 uit de oudste stadsrekeningen van Brugge. Op de laatste bladzijde van deze studie over Brugge, komen wij tot hetzelfde besluit. Er is daar sprake van twee gewadden die dienden hersteld te worden : een bij de Boterbeek en een bij een stadsgracht nabij het klooster van de H. Clara. Had de Boterbeek verder naar het noorden doorgelopen in een deel van de omwalling die Boudewijn V liet graven, dan zou de schrijver van de rekeningen niet geschreven hebben : «*pro vadis de bueterbeke et ante sanctam Claram reparandis*», maar eenvoudig weg : «*pro vadis de bueterbeke reparandis*». De Boterbeek liep dus niet doorheen het Zand om dan noordoost de eerste omwalling te volgen en bij het klooster van de H. Clara uit te monden in de Lange Reie. Een tweede tekst uit de stadsrekeningen van 1188 komt dit nog bevestigen. Bemerkt dat beide teksten jonger zijn dan 1297, het jaartal waarin de tweede omwalling van Brugge werd gegraven.

Het woord «novis» — nieuwe grachten — moet bij Galbert een bijzondere betekenis hebben gehad. Het zou wel *kunnen* betekenen dat ze hier en daar in de

omwalling nieuwe grachten hebben bijgegraven. Ook dat echter is uitgesloten, want Galbert zelf schreef in 1127 reeds dat ze toen door grachten een volledige omwalling rondom de stad hadden gegraven: «*fossatis... circumdederunt se*», ze omringden de stad door walgrachten. Hij zou zich zelf hebben tegengesproken en wie Galbert aandachtig leest weet zeer goed dat hij daar de man niet voor was¹²⁵. Hij kan niet hebben geschreven dat de Bruggelingen in 1127 een omwalling rondom de stad hebben gegraven en in 1128 het nogmaals deden. Historisch is dat niet te verantwoorden. De twee teksten van Galbert moeten dus anders worden geïnterpreteerd en dan zoals wij het deden: Boudewijn V deed de eerste omwalling graven.

Een bevestiging hiervan vinden wij onrechtstreeks in de zeer degelijke studie van Dom. Nic. Huyghebaert over het grafschrift van de kluizenaar Everelmus die in 1060 overleed en begraven werd in het eiland dat genoemd werd de Eeckhout en waar later een abdij werd gesticht¹²⁶. De geleerde schrijver komt tot het besluit dat de tekst van het grafschrift die, toen het graf van de kluizenaar ontdekt werd of op zijn minst geopend, op het steentje stond ter identificatie van Everelmus, de volgende was: «*Hic jacet Everelmus anachorita qui duodecim annis hic in insula conversatus est et obiit anno Dni. M° LX°, Non. Oct*»¹²⁷. Hij stierf dus in 1060 in een eenzaam gebied dat rondom omringd was door water en als een ei-

---

125. GALBERT, c. 119, H. PIRENNE, *Histoire du meurtre de Charles le Bon*, Parijs, 1891, blz. 157-158.

126. DOM. NIC. HUYGHEBAERT, Het grafschrift van de kluizenaar Everelmus in *Sacris Erudiri*, XII, 1961, blz. 540-567.

127. *Ibidem*, blz. 555.

land kon worden beschouwd. Niets belet ons te veronderstellen dat toen de kluizenaar stierf de Eekhout reeds enkele jaren een eiland was geworden. Integendeel. Wij kunnen begrijpen dat juist dit détail werd genoteerd omdat het betrekkelijk recent was. Iets dat reeds eeuwen zo was zal men niet als bijzonderheid op een grafschrift schrijven. Niets belet ons te veronderstellen dat Everelmus reeds enige jaren op een eiland woonde en dat enige tijd later, Boudewijn V een stadsvesting liet graven ten zuiden van de O.-L.-Vrouwkerk en ten zuiden van de Eekhout die daardoor in een eiland kwam te liggen. Wij kunnen dat eiland een groot eiland noemen, of ook een klein eiland, als wij veronderstellen dat terzelvertijd onmiddellijk ten oosten van de O.-L.-Vrouwkerk een gracht gedolven werd van de nieuwe stadsvesting naar de Dyver toe. Door het graven van de nieuwe stadsvesting bracht Boudewijn V de O.-L.-Vrouwkerk en de Eekhout, die vroeger in Sijsele lagen, binnen het territorium van de stad Brugge. Boudewijn V liet, zoals gezegd, deze werken uitvoeren omdat hij in oorlog was met het Duitse Keizerrijk en een nieuwe aanval vreesde van de vijand tegen zijn graafschap. Hij heeft vele steden in zijn graafschap in staat gebracht om een beleg te kunnen doorstaan. Waarom zou hij de stad waarin hij woonde ook niet tegen de vijand hebben beschermd ?

Nog een ander feit leidt ons naar Boudewijn V als de graaf die de eerste omwalling van Brugge deed graven. In een voetnoot schrijft Dom. Nic. Huyghebaert dat de proost en het kapittel van Sint-Donaas een deel van het eiland in hun bezit hadden en het afstonden aan de Eekhoutabdij. Heel waarschijnlijk, zo schrijft hij, vinden wij hier het *pratum* in terug waarvan sprake is in een oorkonde van Robrecht van Jerusalem uit 1089 : «*In parochia sanctae*

*Mariae Brugensis IIII curtilia et unum pratum*¹²⁸». P. Beaucourt de Noortvelde heeft reeds vroeger geschreven dat de proost en het kapittel van Sint-Donaas aan de kanunniken van de Eeckhoutabdij een boomgaard afstonden die deze laatste nodig hadden om hun klooster uit te breiden. Hij schrijft dat ze dat deden in 1193. Wat van belang is ligt in het détail dat de Eeckhoutabdij het *pratum* nodig had om het klooster uit te breiden. Het *pratum* lag dus in de onmiddellijke nabijheid van de abdij en dus in het eiland naast de grond van de abdij. Hij schrijft dat het *pratum* een boomgaard was. Sedert K. De Flou zijn woordenboek voor toponymie heeft uitgegeven weten wij meer over de betekenis van *pratum*. Wij vinden dat woord terug in ons Vlaamse woord praet of praet. *Pratum* dient te worden vertaald door meers of weideland. K. De Flou heeft het woord overvloedig geciteerd in zijn woordenboek en dan altijd naast een waal of een beek, nooit als een boomgaard¹²⁹. Bovendien, in het eiland naast het bedehuis waar

---

128. *Ibidem*, Voetnoot 47.

129. KAREL DE FLOU, *Woordenboek*, deel XII, kol. 1152 en vlg. Zie bv. Praet-Driesch en Praet meers te Oedelem waar de ridders «van Praet» woonden. Typisch dat wij juist daar bij driesen en meersen terecht komen bij praettoponiemen. Te Snellegem lagen er veel praetbilken. K. DE FLOU kende er slechts één, deel 12, kol. 1160 en citeert slechts één bron: Twee strijnghe.. genaemt de praebilck, 1738 (copie Nieuwe Ommeloper van Snellegem). Bemerkt hoe het woord bilck gekoppeld is aan het woord praet, dat dezelfde betekenis heeft. Er zijn echter meer gegevens daarover. De praetbilck werd reeds vermeld in 1429: R.A. Brugge, Register 612, folio 62 verso .. twee ghemeten lands .. ende heet de prabeilke en ook nog in de Ommeloper van Snellegem 1681, art. 748, ... de praebilck, 540 roeden.

Er lagen echter te Snellegem nog veel ander praetbilken. In het begin 25 van de Wateringen van Blankenberge — R.A. Brugge. Watering van Blankenberge, Register 406... bij de Wael ende heet den praet — 940 roeden; anno 1494, R.A. Brugge, Watering Blankenberge, ..ende heet de praet, 940 roeden; anno 1553, R.A. Brugge, Watering Blankenberge, Register 421 heet de praet.

Everelmus verbleef, was de grond veel te drassig : het aanleggen van een boomgaard was daar niet mogelijk, want het zeer laagliggend terrein was daartoe niet geschikt. Het woord «boomgaard» werd bovendien in oude latijnse teksten uit de tiende en elfde eeuw gewoonlijk vertaald door «arboreta», bomen die in rijen en op gelijke afstand van elkander geplant werden. Dat het woord *pratium* niet dient te worden vertaald door «boomgaard» wordt ook bewezen door de naam die gegeven werd aan de heerlijkheid van het Praatse. Ze kreeg die naam omdat daar de drassige weiden lagen die in latere tijden gebruikt werden om er het wasgoed te bleken.

In het begin 30 lag er anno 1631 Register kerkgronden Snellegem kerkland dat de naam droeg : de praet, geciteerd register, folio 13 recto : 41 (lijnen) 90 r (roeden) ..een stuk op 't oosthonde veele smallest ghenaept de praet tusschen die van Sint-Janshuus in Brugghe landt an beeden zijde ende andt westende streckende metten oosthonde gheerwijs aen dezelve van Sint-Janshuus die van Sint-Wouburghen dat men heet den oosthil. Dezelfde praet vinden wij reeds veel vroeger terug : anno 1533, R.A. Brugge, Watering Blankenberge, Register 421, Beg. 30 B.. ende heet de praet, 490 roeden — anno 1567 Kerckrekeninghe van Snellegem, R.A. Brugge, Vrije, Register 13459, folio 7 verso.. van IIIJ lijnen XC roeden lants dict. praet- anno 1681, Ommeloper Snellegem, art. 565.. heet de praet anno 1698, Nieuwe Register van de kerklanden, art. 29 : de praet (bij de oosthil) — Sectie C Kadaster 465 e De praet behoorde reeds vóór 1553 toe aan de kerk van Snellegem.

Ydepraet — Een toponiem dat zeer oud kan zijn. Weide staat hier in verband met yde t.t.z. met kreek als kusttoponiem, Terra de Ydeprat en terra de Ydenprat anno 1233 Arch. dép. Nord, Lille, Chambre des comptes, Cartularium van Vicogne, folio 130.

Ydepraet werd later (wellicht onder invloed van de straat die doorheen de jegenote Ydepraet liep en Ysebaertstraat werd genoemd) Ysepraet. In het stadsarchief Brugge, Denombrement, anno 1435, folio 177, komt de volgende tekst voor : Zegherken van Straten houdt een leengoedt groot zijnde 3 ghemeten lands lettelt meer of min liggende in de prochie van Snellegheem noordwest vander kercken in een jeghenode gheheten Ysepraet an doostzide es gheslandt jacop van themseke ende ande westzide heinryc van meetkercke. Het leenboek uit 1501, berustend in het Rijksarchief te Brugge heeft de tekst slecht gecopieerd. Er staat daar «noordwest

Wij zullen waarschijnlijk niet ver van de werkelijkheid zijn als wij veronderstellen dat het pratum in verband staat met de straat in het eiland die nu nog de naam draagt van Groeninghe. Denkt hierbij aan de Groeninghebeek te Kortrijk en aan de Groeninghe, een wijk en een abdij buiten, later binnen de stad Kortrijk en aan de tekst door K. De Flou geciteerd : «*unum bonarium prati, cujus medietas jacet iuxta Groeninghes*», 1233¹³⁰. Het woord Groeninge verwijst naar een *pratum*, naar een weide.

Het is best mogelijk dat de waterloop die van de vestingsgracht ten zuiden van de O.L.-Vrouwkerk en de Eeckhout naar de Dyver liep, omstreeks 1054 gedolven werd. De abdij en de monniken die voor de

---

van de kerk» in plaats van noordwest en de jegenode heet er Ysenpaert in plaats van Ysenpraet. Bemerkt dat in 1950 de eigenares van het Oosthof nog altijd dezelfde drie gemeten in de Ysebaertstraat in gebruik had.

Volledigheidshalve zou ik hier nog kunnen aan toevoegen dat er nog een paar stukjes land zijn die in de nabijheid lagen van de grote hofstede Hildeningahem. Zij zullen vroeger deel hebben uitgemaakt van de grote weide die doorsneden werd toen de baan werd aangelegd van Snellegem naar Eernegem. Zij liggen op de aangeduide plaats rechts van de baan. Ze worden nu nog «het prètje» genaamd, een woord waarin wij duidelijk «het praatje» terugvinden, en een bewijs hoe woorden die wij van de romeinse bezetting hebben overgenomen kunnen voortleven in de volksmond.

Om de gegevens af te ronden over het woord *pratum* te Snellegem, kan nog worden vermeld dat er ook een praatstuk lag in het Begin 35, anno 1478 R.A. Brugge, Register Watering Blankenberge 406, Vollanden, ... int praetstic. Het praatstuk lag nabij de Vallinc, een stuk land dat geschonken werd aan de kerk van Snellegem door de ridder Pieter van Meetkerke die overleed in 1504.

Als wij hier nu nog het stuk land bijvoegen dat vóór 1532 aan de kerk van Snellegem werd geschonken en dat de naam droeg van Voorpraet .. een lijne 26 roeden heet de voorpraet — obituarium van Snellegem, anno 1532 folio 12 verso, dan is de lijst van de praetponiemen te Snellegem hiermee afgerond.

130. K. DE FLOU, *a.w.*, deel 4, kol. 1014 tot 1016.

dood van Everelmus in 1060 en ook daarna in de abdij leefden, zijn nooit volledig in het bezit van het grote eiland geweest, maar wel van het kleine en dan wel nadat een waterloop ten zuiden van de O.L.-Vrouwkerk het eiland in twee delen had gesplitst. Het is, zoals Dom. Nic Huyghebaert schreef: «eerst in 1130 kwamen de monachi van St.-Bartholomeus in het bezit van de Eeckhout, dat toen slechts een deel van het grote eiland vormde». De Eeckhout lag in het groot eiland en niet omgekeerd, het eiland in de Eeckhout¹³¹.

Dit maakt het zo goed als zeker dat, indien Boude wijn V werkelijk in 1054 de eerste omwalling heeft doen graven ten zuiden van de O.-L.-Vrouwkerk en de Eeckhout, door het opschrift dat boven het hoofd van Everelmus in 1060 werd neergelegd en in een stenen of loden plaatje de woorden bevatte: «*qui duodecim annis hic in insula conversatus est*», het groot eiland werd bedoeld dat na het graven van de vestingsgracht ten zuiden van de O.-L.-Vrouwkerk en de Eeckhout gevormd werd. In dit geval zou de vestingsgracht die ten noorden van de O.-L.-Vrouwkerk liep niet onmiddellijk zijn gedempt geworden, vermits de Eeckhout en de O.-L.-Vrouwkerk in een groot eiland stonden, en dit tot 1060. In het midden van de elfde eeuw en in acht genomen de bedreiging van het Duitse Keizerrijk was het, vanuit strategisch standpunt beschouwd, voor de graaf, bij een mogelijke aanval op de stad, na het graven van de stadsvesting ten zuiden van de kerk, veel veiliger de oude loop van de Reie ten noorden van de kerk niet te dempen. De vijand zou immers, als het hem zou

---

131. NIC HUYGHEBAERT, *a.w.*, blz. 555, noot 47.

lukken de nieuwe stadsvesting in te nemen en te overschrijden, zo goed als gevangen zitten op een eiland, vermits de graaf met zijn leger zich kon verschansen achter de oude loop van de Reie ten noorden van de kerk. Wij zijn dan ook van oordeel dat de Reie ten oosten van de kerk slechts werd gegraven na 1060.

Het pratum, de weide, in 1089 aangeworven, lag dus nabij het klooster, zoals blijkt uit het feit dat de monniken door het verwerven van dit goed hun klooster konden uitbreiden : blijkbaar lag het *pratum* in de onmiddellijke nabijheid van het klooster.

De tekst uit de oorkonde van Robrecht van Jerusalem die wij boven hebben vermeld komt reeds voor in een oorkonde van graaf Arnout van 31 juli 961. Dom. Nic. Huyghebaert maakt hierbij de opmerking — en dan ook zeer terecht — dat dit stuk algemeen als onecht wordt beschouwd en dat het wellicht teruggaat op een echte oorkonde van Boudewijn V. Steeds komen wij bij dezelfde graaf terecht.

Ook Prof. J. Dhondt heeft zich neergebogen over een passus uit het verhaal van Galbert. Een van de twee zonen van de vermoorde burggraaf van Burburg, met name Gillebert was te paard gesprongen om uit de stad te vluchten met de burggraaf van Kortrijk. Hij werd achterhaald bij het Zand en een ander ridder, een van de verraders van de graaf, wierp hem van zijn paard, viel met anderen op hem en Gillebert werd ter plaats vermoord. Galbert nu verhaalt dat en schrijft dat alles gebeurde «*apud Harenas, in exitu suburbii*». Prof. J. Dhondt schrijft hierbij : «Interessante passus omdat op dit ogenblik de omwalling die in 1127 werd aangelegd, nog niet bestond. Ofwel dus bestond er reeds een vroegere omheining die dan tot aan het Zand reikte, ofwel was het Zand zichtbaar de grens van de agglomeratie». —

Dat laatste valt zeer te betwijfelen, zodat wij kunnen aannemen dat ook J. Dhondt van oordeel was dat er vóór 1127 reeds een omheining bestond met name de omwalling die Boudewijn V deed graven¹³².

Als wij met al die gegevens rekening houden dan oordelen wij dat de eerste omwalling van Brugge op bevel van Boudewijn V gegraven werd.

In de Keure van Brugge staat wel : «*infra fossatum veteris molendini*». Er staat niet : «*infra fossatum novum*», en ook niet : «*infra novum fossatum veteris molendini*». Waarom niet ? Omdat de Vuldersrei een natuurlijke waterloop was en deze dus niet nieuw was, en er staat : «*fossatum*» omdat de Vuldersrei gelijk gesteld werd met de walgrachten (Groene rei en Steenhouwersdijk) die de grafelijkheid tot bescherming van de burcht had doen graven.

BESLUIT

Het besluit van dit overzicht van het oude Brugge komt hierop neer : M. Coornaert aanvaardt dat de Boterbeek een natuurlijke waterloop was en dat was ze inderdaad, maar ze liep niet zoals hij haar loop beschreven heeft. Ze liep bij het Begijnhof in de Reie die van het Minnewater kwam. Hij aanvaardt, en daarin heeft hij gelijk, dat de Augustijnerrei en de Gouden Handrei die in de Lange Reie uitmondde, veel ouder is dan men altijd heeft gedacht. J. De Smet schreef in zijn reeds aangehaald werk over de hydrografie van Brugge als volgt : «De huidige Augustijnerrei en de Gouden Handrei zijn echter veel later ontstaan, waarschijnlijk na 1150»¹³³. Beide reien

---

132. J. DHONDT, *a.w.*, blz. 23, noot 55.

133. J. DE SMET, *a.w.*, blz. 211.

zijn echter veel ouder en gaan tot Boudewijn V terug. Wij hebben boven reeds geschreven dat de gravin Margareta van Constantinopel aan de stad Brugge de toelating verleende om de binnenreien precies vanaf het begin van de Gouden Handrei tot aan het Begijnhof te verdiepen en bevaarbaar te maken. Het onderhoud van de stadsgracht of vestingsgracht was dus toen reeds overgedragen door de grafelijkheid aan de stad. Wie zou deze vestingsgracht hebben gebouwd? Wie anders dan Boudewijn V.

De tekst van de keure die aan de stad Brugge werd gegeven en waarin slechts één van de sectoren van de eerste omwalling die Boudewijn V deed graven aangeduid werd met de woorden «*infra Botrebeika*», duidde slechts een zeer kleine sektor bij het Begijnhof van de omwalling aan. Wij nemen graag aan dat, toen de tweede omwalling in 1297 gegraven werd, de Boterbeek doorsneden werd en het water werd afgevoerd in de tweede omwalling. Hetzelfde lot heeft, ten andere, de «Lanebeek» ondergaan.

Wij eindigen met de aandacht te trekken op een, mijns inziens belangrijke tekst die voorkomt in de stadsrekening van 1282, dus van vóór de tweede omwalling. De tekst is de volgende: «*Heribaldo, magistro ingenii, pro vadis de Beuterbeke et ante sanctam Claram reparandis*»¹³⁴. Daar de twee gewadden door het woord «*et*» verbonden zijn, zou men eruit kunnen besluiten dat er een gewad lag aan het uiteinde van de Gouden Handrei en de Boterbeek werkelijk liep zoals M. Coornaert het voorstelde. Dit is echter geenszins het geval, want het gewad «*ante sanctam Claram*», staat niet in verband met het gewad aan de

---

134. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire des Archives de la ville de Bruges, Introduction*, blz. 377.

Boterbeek. Het lag immers ver ten noorden van de Sint-Gilliskerk, nabij het klooster van de rijke Urbanisten. Het schijnt zelfs ouder te zijn dan het gewad aan de Boterbeek, want in 1288 kreeg Heribaldus een nieuwe opdracht : hij moest het gewad «*ante sanctam Claram*» herstellen omdat het opnieuw niet meer werkte¹³⁵. Wij kunnen goed begrijpen dat het ouder was, want het gewad aan het Begijnhof dateerde slechts van circa 1054.

Het gewad dat lag ten noorden van het klooster van de H. Clara had in 1288 opnieuw dringende herstellingen nodig. In de stadsrekeningen van dit jaar citeert dezelfde schrijver, Gilliodts-Van Severen, in het reeds aangehaald werk zelfde boekdeel en zelfde bladzijde, dat een herstelling nodig was aan het gewad «*ante Sanctam Claram*». Ik vermoed dat er een gewad lag ten noorden van — *ante* — het klooster van de rijke Urbanisten dat dit van de Paters Kapucijnen had vervangen. A. Duclos citeert in zijn reeds aangehaald werk op blz. 205 : «*L'Iperleet etait navigable de Dixmude a Scipstalle, bien avant 1167, au témoignage d'un diplôme de Philippe d'Alsace*». Later zelfs vanuit de stad Ieper. Daarom heette de waterloop Ieperleet. Het gewad lag werkelijk ten noorden van het klooster van de rijke Urbanisten, vlak ervoor, «*ante sanctam Claram*».

Wij eindigen toevallig deze lange studie met de aandacht te trekken op een op een zeer banale zaak, de geschiedenis van een gewad. Het kan er wellicht toe bijdragen om hetgeen ik heb trachten te bewijzen meer kracht bij te zetten, nl. dat de Boterbeek niet doorliep langs de Gouden Handrei tot aan de Lange Reie.

---

135. *Ibidem*, zelfde bladzijde : Pro vado ante sanctam Claram purgando, anno 1288.

Boudewijn V heeft dus op zijn kosten de eerste omwalling van Brugge doen graven. Hij kon het zich veroorloven want hij was zeer rijk. Een bewijs hiervoor : zijn dochter trad in het huwelijk met Willem van Normandië, de veroveraar van Engeland. Daardoor komt het dat er zoveel Vlamingen streden in het leger van Willem van Normandië en dat Willem van Normandië door de omsingeling die zij hebben uitgevoerd de slag van Hastings heeft gewonnen.

Boudewijn V heeft zonder het te voorzien, door de eerste omwalling die hij liet graven en daardoor de kerken van O.-L.-Vrouw en deze van Sint-Salvators binnen de omwalling te brengen, gezorgd voor de roem van Brugge. Het is, zoals ik in de inleiding schreef : wie als vreemdeling het station van Brugge verlaat is als verblind door het betoverend zicht van de drie reuzentorens die bijna naast elkander hoog boven de stadsgebouwen uitsteken en als in de wolken verdwijnen. Twee daarvan hebben wij aan Boudewijn V te danken, want door de eerste omwalling heeft hij er machtig toe bijgedragen om in latere tijden de twee kerken hoog in de lucht te doen rijzen.

NAWOORD

Ik ben er mij bewust van dat niet alles wat in deze artikelen over het oude Brugge en de geschiedenis ervan vermeld staat de goedkeuring van de lezers zal krijgen en niet allen met de inhoud ervan zullen instemmen. Het was van mijn kant een eerlijke poging om het verleden van Brugge te belichten. De lezer van deze artikelen kan oordelen of de bewijzen in deze studie vermeld overtuigend genoeg zijn om Boudewijn V te laten doorgaan als de graaf die de eerste stadsomwalling van Brugge deed graven.

J. NOTERDAEME